

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia eriala

Karin Jõers-Türn

Teismeliste söömisregulaarsust mõjutavad perekonna tegurid

Magistritöö

Juhendaja: Kairi Kasearu, PhD

Tartu 2015

Sisukord

Abstract	3
Sissejuhatus	4
1. Kirjanduse ülevaade	5
1.1 Toidusotsioloogia teemal teoretiseerimine	5
1.2 Söömismustrite destruktureerimine ja sotsiaalne kontekst	9
1.2.1 Destruktureerimine	9
1.2.2 Perekeskkond kui sotsiaalne keskkond	14
1.2.3 Teismeliste söömiskäitumist mõjutavad tegurid	17
1.3 Varasematest uuringutest	23
1.3.1 Indiviidi tegurid	23
1.3.2 Pere tegurid	25
1.4 Probleemipüstitus	31
2. Analüüs	34
2.1 Metoodika	34
2.1.1 Valimi kirjeldus	42
2.2 Söömise regulaarsuse esmaste seoste uurimine	46
2.3 Perekeskkonna tegurite esmaste seoste uurimine	48
2.4 Teismeliste söömise regulaarsust mõjutavate tegurite analüüs	52
2.4.1 Esimene mudel: indiviidi tegurid	52
2.4.2 Teine mudel: indiviidi ja pere tegurid	54
2.4.3 Kolmas mudel: indiviidi, pere ja suhtetegurid	58
3. Arutlus	59
Kokkuvõte	66
Kasutatud kirjandus	67
LISA	78
Tunnuste sagedusjaotused	78
Risttabelid	79
Söömiskordade sagedus	79
Mudelid	82

Abstract

This thesis „Family factors influencing teenagers eating regularity“ is about a relatively new field in sociology, namely food sociology. This area of research has long been a part of anthropological-, health-, agriculture- and production research (Malinowski 1935; Goody 1982; Mennel 1985 in Beardsworth & Keil 1997), but as a sociological topic focuses on the social significance of food, how it plays a symbolic role as a social status marker, at the same time joining people and groups and making distinctions among them (Bourdieu 1984; Charles & Kerr 1988).

The eating habits of teenagers are deeply influenced by the family, as the family provides an essential environment with role models, values and also particular foods available (Patrick & Nicklas 2005). The role of the family as a socialization agent is most important and this thesis draws a lot of attention to family factors influencing eating behaviours, thus its position can be considered part of family sociology. The changes in society, such as working patterns of males and females, cohabitation practices and wider processes of industrialization and individualization bring about changes in the eating patterns. The social, temporal and spatial deconstruction breaks traditional eating patterns (Mestdag 2005; Lund & Gronow 2014). In this light, the regularity of eating is in the focus of this thesis.

There are three parts in this work, the first section gives a background overview of the topic, focusing on the deconstruction thesis and social aspects of food – family factors in particular. The second part introduces the data used to analyse the research questions which arise from the literature and it also contains the analysis. The analysis is based on two different cohorts of 18-year old Tartu-area students from year 2001 and 2007. The third part discusses the results of the analysis in the light of previous studies and literature.

The main finding of the thesis is that teenagers eating regularity of three meals a day is not markedly different comparing 2001 and 2007. Although some particular eating patterns did change, in particular irregular breakfast consumption was higher in 2007 and also having school-lunch was higher in 2007, the differences in eating patterns were more clearly pronounced among boys. The findings especially call for further analysis, but they also signify the importance of macro-level societal changes and especially the economic conditions of families on individual eating behaviours. Analysis also revealed that family-factor influences varied across years and gender, this is very important and shows the complexity of factors influencing eating patterns and stresses the need for further research.

Sissejuhatus

Toitumine on väga mitmekülgne praktika ning see on omakorda mõjutatud väga erinevate tegurite poolt. Selle töö koostamisel on autori huvi olnud võrdlemisi uuel sotsioloogia harul, milleks on toidusotsioloogia (ing.k. *food sociology*). Toidusotsioloogia vastu hakkas suurem huvi tekkima 1980.ndatel aastatel. Varasemalt olid toidutootmise ja -tarbimisega seotud uuringud olnud seotud põllumajandus-, arengu-, tervise- ja sotsiaalanthropoloogia uurimisvaldkondadega (Malinowaki 1935; Goody 1982; Mennell 1985 viidatud Beardsworth & Keil 1997). Toidusotsioloogia pakub võimalust uurida, kuidas toit tugevdab sotsiaalseid sidemeid, märgib sotsiaalseid erinevusi ning on lõimunud sotsiaalse elu korraldusse (Bourdieu 1984; Charles & Kerr 1988). Toidusotsioloogiaga saab siduda erinevaid teemasid, sealhulgas pere-, ebavõrdsuse-, keskkonna-, identiteedi- ja terviseteemasid.

Teismeliste söömiskäitumine on igapäevapraktika, mille juured on perekonnas. Perekond pakub keskkonda söömisega seotud väärtuste ja hoiakute kujunemiseks ning praktikate omandamiseks, perekond on oluline söömiskäitumise sotsialiseerija (Patrick & Nicklas 2005). Selles töös ongi seotud perekonnasotsioloogiline lähenemine toidusotsioloogiaga.

Ühiskond on pidevas muutumises ning industrialiseerimine, urbaniseerumine ja individualiseerimine mõjutavad erinevaid ühiskonnaelu aspekte, ka söömiskäitumist, mida on uuritud seoses sotsiaalse, ajalise ning ruumilise destruktureerimise teesiga (Mestdag 2005; Lund & Gronow 2014). Toitumise ja perekonna seoseid vaadeldud uurimused on keskendunud söömise regulaarsusele. Ka selles töös on uuritud teismeliste söömisharjumuste võimalikku destruktureerimist ning erinevaid söömiskäitumist mõjutavaid perekonna tegureid.

Töö esimeses osas antakse kirjanduse ülevaade olulisemast taustainfost ning varasemate uuringute tulemustest. Teises osas on kirjeldatud töö metoodikat ning analüüsi, mis viidi läbi kahe erineva (2001. ja 2007.aasta) 18-aastaste kohordi andmetel. Töö kolmandas osas arutletakse analüüsi käigus leitud tulemuste üle varem tehtud uuringute kontekstis.

1. Kirjanduse ülevaade

Kirjanduse ülevaate osa annab taustainfot toidusotsioloogia valdkonnas teoretiseerimise kohta ning söömise struktuuri ja sotsiaalsete aspektide kohta. Kirjanduse ülevaate lõpus on probleemipüstitus ning uurimisküsimused.

1.1 Toidusotsioloogia teemal teoretiseerimine

Sotsioloogias võib teoreetilist lähenemist näha kui rõhuasetust, see selgitab millele peamiselt tähelepanu pööratakse, kuidas ühiskonda käsitletakse, missuguseid küsimusi küsitakse. Ühed esimesed toidu ja ühiskonna suhteid kui uurimisvaldkonda tutvustavad raamatud (Mennell jt 1993; Beardsworth & Keil 1997) esitasid peamiste teoreetiliste lähenemistena kolm järgmist: (1) funktsionalistlik, (2) strukturalistlik ning (3) arengu-lähenemine. Järgnevalt ülevaade nende lähenemiste põhimõtetest toidu ja ühiskonna kontekstis.

(1) Funktsionalistliku lähenemise järgi on ühiskonna analoogiks orgaaniline süsteem, organism, ning oluline on indiviidide ning institutsioonide spetsialiseerumine, mis tagab sotsiaalse süsteemi ühtekuuluvuse ja järjepidevuse. Funktsionalistlik lähenemine uurib konkreetseid institutsioone ning nende funktsiooni, näiteks perekonda sotsialiseerijana, toidu pakkuja, toiduga seotud normide ja käitumise edasiandjana. Funktsionalistid pööravad tähelepanu nähtavate ja varjatud funktsioonide leidmisele, näiteks soolist tööjaotust (naine kodu ja pere eest hoolitsejana) võib näha tuumikpere alusprintsipiina, mis omakorda on vajalik ühiskonna taastootmiseks. Samas ei suuda funktsionalistid seletada, kust selline tööjaotus pärit on või mis põhjustel ta just selline on. Kriitikud ütlevad, et funktsionalistlikus lähenemises pannakse liigselt rõhku stabiilsusele ja integratsioonile ning ebapiisavalt konfliktile ja muutustele. Funktsionalistlik lähenemine on väga sobilik toidusüsteemide (tootmine, levitamine, tarbimine) uurimisel, samuti erinevate häirete ja düsfunktsioonide uurimisel, näiteks paljud uuringud ja kavandatud poliitikasekkumised keskenduvad sellele, kuidas muutuvad söömisharjumused mõjuvad negatiivselt tervisele (ülekaalulisus, söömishäired) või millised on toiduga seotud hirmud (toiduohutus jm). Funktsionalistliku lähenemise juures on teedrajavaks sotsiaal-antropoloog Bronislaw Malinowski (1935 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 59) holistlik uurimus Trobirandi saarte toidu tootmis- ja jaotussüsteemist, mille edasiarendustes pöörati tähelepanu ka toiduga seotud sümbolsetele tähendustele. Funktsionalist võiks küsida: „Millised on toiduga seotud sotsiaalsed funktsioonid?“

(2) Strukturalistlik lähenemine püüdis pealispinna funktsioonidest tungida sügavate universaalsete mustrite, süvastruktuurideni. Strukturalismi analoogiks võib pidada keelt, näiteks nii nagu igapäevakõne aluseks on reeglite süsteemid, on iga kultuurilise nähtuse aluseks kultuuri ja ühiskonna reeglite süsteemid (Saussure 1960 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 61). Toidu- ja ühiskonna teemale strukturalistliku lähenemise teerajajaks on antropoloog Claude Lévi-Strauss (1966 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 62), kes konstrueeris dihhotoomiatele ja opositsioonidele ning loodusest (toores liha) kultuuriks (praad, kaste) muutumise seoseid kujutava „kulinaarse kolmnurga“. Toidu ja söömise struktuuride uurimisele pühendus ka antropoloog Mary Douglas (1971), kelle definitsioon einest (ing. k. *meal*) kui kindla struktuuriga sündmusest on oluline mitte ainult toidu struktuuri, vaid eriti muutuvast ühiskonnas ilmneva destruktureerimise kontekstis. Roland Barthes (1961 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 63) käsitles toitu kui informatsiooni, pöörates erilist tähelepanu sellele, mis tähendused erinevatel toitudel võivad olla. Toitude reklaamides võib Barthes'i hinnangul eristada viiteid traditsioonile, maskuliinsusele-feminiinsule või tervisele. Arvestades toidu ja söömisega seotud tähenduste ja info mitmekesisust ning oletatavaid aluseks olevaid struktuure on olulised ka Pierre Bourdieu (1984) uurimused eristusest (ing. k. *distinction*), habitusest ning maitse-eelistustest. Bourdieu uuris töölis- ning keskklassi söömisharjumusi ning leidis, et teatud maitse-eelistused on omased sotsiaalsele klassile vastavalt majandusliku ning kultuurilise kapitali jaotumisele sotsiaalsel väljal. See tähendab, et inimeste söömisustrid on mõjutatud ning ka piiratud kasutusel olevate ressursside poolest. Paljud strukturalistliku lähenemisega uuringud keskenduvad ka inimeste ajakasutusele ning söömisaegade muutumisele või püsimisele n-ö kultuurilises normis (kas hommiku-, lõuna- ja õhtusööki süüakse enam-vähem sarnasel ajal; kellega; kus; mida süüakse). Paljud uuringud keskenduvad inimeste ajakasutuse uurimisele, et selgitada, kas on muutusi tegevustes ning kas on muutusi söömisregulaarsuses. Strukturalist võiks küsida: „Kui tihti (sagedus), millal (aeg), kus (koht), kellega (kaaslased) ning mida (soe või külm; eine või suupiste) süüakse?“

(3) Kolmanda lähenemise alla koonduvad mitmed erinevad lähenemised, mis ei ole funktsionalistlikud ega strukturalistlikud, mõnikord on neid nimetatud kultuurilisteks või arengu-lähenemisteks (ing. k. *developmental*). Nende lähenemiste põhiline eeldus on, et sotsiaalsete suhete vormid ja mustrid on aja jooksul muutunud, rõhk on muutustel ning nendega esilekerkivatel vastuoludel ja konfliktidel. Norbert Elias (1939; tõlk. 2005), analüüsides tsiviliseerumisprotsessi, jõudis järeldusele, et arengu käigus on inimese väline

kontroll muutunud inimese sisemiseks kontrolliks, inimene piirab ennast (ka söömisel) ise. Stephen Mennell (1996) arendab seda mõtet edasi ning söömisharjumuste põhjaliku ajaloolise kirjeldamisega räägib „isu tsiviliseerimisest“, mis tähendab söömise füsioloogilise vajaduse muutumist sotsioloogiliseks isu (ing. k. *appetite*) fenomeniks. Need muutused on kaasa toonud indiviidi isikliku vastutuse suurenemise söömise ning tervise (ja ülekaalulisuse) seose eest, samal ajal on vähenenud suurema osa inimeste individuaalne panus erinevatel toidusüsteemi tasanditel. Toidusüsteemi (ing.k. *food system*) ülesehituse viie tasandilise (protsessid: kasvatamine, varumine ja levitamine, toiduvalmistamine, söömine, koristamine) esitas Ghana etnilisi rühmi uurinud Jack Goody (1982 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 48). Suurem osa inimesi on seotud peamiselt toidu tarbimisega ning see on ka uurijate poolt enim tähelepanu pälvinud toidusüsteemi tasand. Sidney Mintz (1985 viidatud Beardsworth & Keil 1997 lk 37) on globaalset toidusüsteemi uurinud ühe toiduaine, suhkru, perspektiivist ning rõhutanud võimuhete seost globaalse majandusega, samuti on ta välja toonud suhkru tarbimises toimunud muutused (ravimist terviseprobleemide põhjustajani) ning seosed inimeste sotsiaalse klassi ja päritoluga. Muutuvas ühiskonnas söövad inimesed teisti kui varasematel aegadel ning toidu industrialiseerimine, eriti kiirtoidu levik, on tekitanud olukorra, kus tarbijad ei tea toidu kasvatamise ja töötlemise protsessi ega päritolu. Tohtu toiduvalik ning puudus teadmistest, mille põhjal toiduvalikuid teha, tekitab ärevust, mida Claude Fischler (1979 viidatud Crowther 2013 lk 279) on nimetanud maitse-anoomiaks (pr.k. *gastro-anomie*). Sarnaselt Émile Durkheim'i anoomia mõistele tähistab see olukorda, kus käitumist reguleerivad ühiskonnaelu standardid ja reeglid ei ole üheselt ja ühiselt arusaadavad ning inimest valdab ebakindlus ning ärevus. Toiduohutus, -hirmud ja riskid on osa tänapäeva toidusüsteemist, mis toimivad aina enama teadmatuse ning ebakindluse, riskiühiskonna, kontekstis (Beck 1992). Ühiskonnas, kus on palju ebakindlust, on inimeste jaoks eriti oluline identiteedi küsimus ning Anthony Giddens (1991) ütleb, et inimene loob oma identiteeti igapäevase käitumisega, küsides endalt „Mida teha? Kuidas käituda? Kes olla?“ Nendele küsimustele vastates ning käitumist reguleerides on oluliseks ka toiduga seotud valikud ning nende sümboolsed tähendused. Fischler (1988) sõnul loob inimene läbi toiduvalikute oma identiteeti, ollakse see, mida süüakse (saksa k. *man ist was man isst*), toit määrab bioloogiliselt inimese identiteedi: see, mida inimene sööb saab sõna otseses mõttes osaks inimesest. Lisaks eristavad sotsiaalsed grupid „meie“ ja „nemad“ sageli just söömisharjumuste ja -tabude põhjal. Sellised eristused eristavad grupe, sotsiaalseid klasse ühiskondlikul tasandil. Vastavalt toidu valikutele võib inimene luua oma identiteeti näiteks ratsionaalse, tervisliku, hedonistliku või traditsioonilise (Beardsworth & Keil 1997). N-ö

kolmas lähenemine, mis sisuliselt koondab ja segab kokku nii funktsionalistlikku kui strukturalistlikku ning rõhutab muutuste olulisust, on olemuselt praktiline, ning seda kasutatakse laialdaselt empiirilistes uuringutes. Kolmanda lähenemise juures jääb oluliseks toidu tähendus, kuid võib uurida ka toidukordade struktuuri, regulaarsust, tervislikkust ning kõigi nende aspektide muutumist. Uurija võiks küsida: „Kuidas on 10 aasta jooksul muutunud söögikordade regulaarsus?“, „Kuidas on muutunud söödava toidu kvaliteet/tervislikkus?“

Teoreetiliste lähtepunktide kirjeldus andis edasi mitmeid küsimusi, mida toidu ja ühiskonna seosest huvitatud võiksid küsida ja uurida. Ühiskonnas toimuvad muutused muudavad ka söömismustreid. Inimeste tegevused järgivad teatud struktuuri ning samal ajal kannavad endas teatud funktsiooni. Söömine sotsioloogilises plaanis vaatleb teistega koossöömist ja toidu jagamist olulise inimeste- ja gruppidevahelise sidususe ja solidaarsuse loojana ning küsib, mis kaasneb koos- ja regulaarselt söömise praktika vähenemisega. Paljud uuringud püüavad leida vastuseid näiteks sellistele küsimustele nagu missugune söömismustrite (düs)funktsioon on seotud ülekaalulisuse, erinevate riskikäitumiste või peresuhetega? Pere ülesanne on söömisega seotud põlvkondlike väärtuste edasiandmine ning söömisharjumuste kujundamine, mismoodi pere muutuv ühiskonnas neid ülesandeid täidab? Nii funktsionalistid kui strukturalistid kõnelevad toidu sümbolsetest tähendustest, need on olulised nii pere kontekstis sotsialiseerimisel kui indiviidi identiteedi kujundamisel. Mitmed uurijad-teoreetikud (näiteks Douglas 1971, Bourdieu 1984) on näidanud, et sotsiaalne klass mõjutab söömismustreid. See tähendab, et erinevatel perekondadel on erinev mõju teismeliste söömiskäitumisele ning perekonna tegureid võib laias plaanis nimetada sotsiaalse tausta või klassi mõjudeks, võib küsida kuivõrd erinev perekonna taust võib olla söömisvalikute ebavõrdsuse põhjustajaks. Teoreetilised lähtepunktid olenevad uuritavast nähtusest või probleemist ning pakuvad võimalusi erinevate söömise ja ühiskonna seoste kohta küsimuste küsimiseks. Käesolevas töös pööratakse tähelepanu söömise regulaarsusele eelkõige selle sageduse võtmes ning see vaade on strukturalistlik. Peretegurid, kui sotsialiseerimise mõjud on vaadeldavad eelkõige kui arengulähened. Seega on käesolevas töös olulisemateks lähteaspektideks Bourdieu sotsiaalsete struktuuride püsivuse ning edasikandumise idee ning Fischleri maitse-anoomiaga seotud söömise destruktureerimise tees ühiskonna tasandi poolelt. Töös uuritavad pere mõjud tulenevad pere rollist ja funktsioonist sotsialiseerijana, neid on uuritud võimaliku muutuse mõjuteguritena, seega võib seda osa pidada arengulähenede perspektiiviga seostatavaks.

1.2 Söömismustrite destruktureerimine ja sotsiaalne kontekst

Toitumist ja söömist on uuritud erinevatest teoreetilistest ja praktilistest lähtepunktidest. Söömine on olemuselt nii bioloogiline kui sotsiaalne ning erinevad uuringud on keskendunud söömise erinevatele aspektidele. Ühiskonnas toimuvad muutused, nende hulgas industrialiseerimine ja individualiseerimine, on kaasa toonud pere- ja töövormide muutused, mis omakorda mõjutavad konkreetsete inimeste ja gruppide käitumisi ning harjumusi, ka söömismustreid (Grigg 1995; Guthrie jt 2002). Paljud empiirilised sotsioloogilised uuringud on keskendunud söömise struktuuri ja regulaarsuse uurimisele (Poulain 2002; Mestdag 2005; Lund & Gronow 2014; Cheng jt 2007). Suur osa söömist puudutavatest uuringutest peab silmas tervise-edenduslikku vaadet (ing.k. *public health perspective*). Söömiskäitumise uurimine on osa laiaast tervisekäitumist puudutavast uurimisvaldkonnast ning teismeliste söömismustreid on sageli problematiseeritud kui terviseriske (Burkert jt 2014; Hammons & Fiese 2011; Hanson & Chen 2007; Shepherd jt 2006; Terre jt 1990).

Käesolevas töös on ühendatud üldine söömismustrite muutumise ehk destruktureerimise vaade ja uuringud ning teismeliste söömiskäitumise mõjude ja problematiseerimise vaade ning uuringud. Teismeliste söömismustritena käsitletakse teiste teemade hulgas söömise ebaregulaarsust, suupistete söömist, väljassöömise sagenemist ning perega koossöömise vähenemist – individuaalsed ja väheste piirangutega söömismustrid, mis väljendavad ka söömise destruktureerimist. Mõlemad uurimissuunad on olemuselt võrdlevad ning sageli on võrdluspunktiks teatud ideaal, mudel või ka muutus ajas. Selles peatükis on antud ülevaade söömise destruktureerimise ning teismeliste söömismustrite mõjude taustast ning varasematest uuringutest. Peatüki lõpus on esitatud probleempüstitus ning uurimisküsimused.

1.2.1 Destruktureerimine

Ajalooline vaade

Ajaloolises perspektiivis on söömise regulaarsus olnud pidevas muutumises sõltudes inimeste tegevustest ning tegevuste poolt loodud struktuurist. Flandrin (1996) on välja toonud, et „traditsioonilist kolm korda päevas söömismustrit“ on ajaloost raske leida, sest söömismustrid on ajast aega sotsiaalsete klasside vahel oluliselt erinevad. Rotenberg (1981) andmetel sõid veel 19.sajandi lõpus töötavad mehed viis korda päevas, McIntosh jt (2009) järgi söödi ajalooliselt neli einet päevas ning ka Carrol (2013) kinnitab, et ajalooliselt oli söömine Ameerikas nagu ka Euroopas ebaregulaarne. „Kolm einet päevas” praktika ning ideaalpilt on

pärit 20.sajandi algusest ning seotud tööstusrevolutsiooni ja inimeste muutunud tegevustega. (McIntosh jt 2009; Rotenberg 1981; Carroll 2013). Industrialiseerimise käigus läksid paljud (nii mehed kui naised) tööle väljapoole kodu ning üsna kiiresti muutus normiks kodune hommikusöök enne tööd, kiire lõunasöök töö juures ning korralik ühine õhtusöök pärast tööd kodus, selline muster levis kiiresti kõigis ühiskonnakihtides ning muutus normiks (Grignon & Grignon 1999). Kolm korda söömine on eelkõige seotud industriaalühiskonna vajadusega, et töölised kasutaksid aega töötamiseks, mitte söömiseks. Ivan Day (toiduajaloolane) ütleb (Magazine BBC 15.11.2012), et traditsioonina käsitletud ideaal kodus valmistatud regulaarsest söögist tekkis, levis ning eksisteeris piiratult vaid 1950-80ndateni televisiooni kaudu edastatava kuvandi alusel. Seega võib regulaarset koos perega söömist pidada pigem ideaaliks kui ajaloolise tõe peegelduseks (Sobal & Nelson 2003).

Eine struktuur

Söömismustreid uurivates analüüsid on eine (ing.k. *meal*) oluliseks kontseptsiooniks. Söömise teemal pakub uurijatele huvi nii einet ümbritsev struktuur kui eine sisu struktuur. Mary Douglas (1971) uuris strukturalistlikust lähtepunktist oma pere näitel igapäevast toitumist ning defineeris eine (ing.k. *meal*) kui kindla struktuuriga sündmuse, mida iseloomustavad aja-ruumi ning sisu piirangud. Douglas (1971) iseloomustab einet järgnevalt: (1) eine nõuab lauda koos istumispaigutuse ja liikumispiiranguga ning tegevuste järjestatusega ehk siis sellel on teatud „raamid“ (2) einetel on suured kontrastid: külm-soe, vedel-paks, vürtsikas-mahe (3) eined koosnevad laiast valikust toitainetest (loomsed valgud ja rasvad, köögiviljad, teravili). Douglas defineeris argipäeva praadi aluseks võttes eine sisu struktuuri valemiga $A+2B$, kus A tähistab põhikomponenti (eeldatavalt looma-, sea-, lambaliha) ning B lisakomponente (eeldatavalt köögiviljad; kartul ja midagi rohelist). Sama valem kirjeldab ka pidulikumaid einet, rohkemate põhikomponentide korral suureneb selle võrra ka lisaelementide arv. Samuti defineeris Douglas einete tüübid: A-suur eine, B-väike eine ning C-tee ja küpsised, mis kõik jälgivad eine toimumise ja sisu struktuuri. Douglase definitsioon on paljude uuringute lähtekohaks ning võrdlusbaasiks, sest just uuritava struktuuri definitsioon võimaldab rääkida destruktureerimisest.

Söömise destruktureerimine

Moderniseerumine, sealhulgas industrialiseerimine ja inimeste asumine tööle väljapoole kodu, naiste suurenev tööhõive, individualiseerimine ja toidu ning valikute paljus, ka muutunud pere struktuurid ja kasvav üksikvanemate hulk ning paljud teised muutused on kontekstiks,

mille raames räägitakse destruktureerimisest. Toidusotsioloogias on rõhk sotsiaalsel, ajalisel ja ruumilisel destruktureerimisel. Poulain (2002) esitab võimalikud söömistriidid pideval joonel - kontiiniumil, mille ühes otsas on struktureeritud koossöömine ja toidu jagamine (ing. k. *commensality*) ning teises individuaalne piiranguteta söömine (ing. k. *vagabond feeding*). Toidu jagamine ja koossöömine on väga sotsiaalne praktika ning tihedalt seotud perekonnaga. Vagabund-söömisel võivad olla erinevad tähendused, põhiliselt viitab see struktuuri piirangutest (kindel koht, aeg või kaaslased (nt peale tööd õhtusöök perega kodus)) vaba olemist ning individuaalsete valikute maksimeerimist. Individuaalsete valikute tähtsus ning osa, võrreldes erinevaid ühiskondi, on eriti suur Ameerikas ning seal valitsevatele söömistriididele viitab sotsioloog-antropoloog Claude Fischler (1979 viidatud Poulain 2002 lk 53) kui maitse-anoomiale (pr.k. *gastro-anomie*). Olukorda kirjeldab söömist reguleerivate kultuuriliste normide kadumine, mille tulemusel inimesed tunnevad ühtekuuluvuse ja solidaarsuse vähenemist ning anonüümsuse kasvu ning toiduvalikud põhjustavad aina suuremat ärevust ja pinget. Sellises maitse-anoomia olukorras nagu Ameerikas, on Fischleri väitel kadunud korralik struktureeritud söömine ning selle on asendanud pidev väikestes kogustes söömine või näksimine (ing. k. *grazing, nibbling*; taani.k *spise i forbifarten*; norra k. *beiting*; rootsi k. *breakfastisation*). Söömistriidide võimalik suur muutumine on väga intrigeeriv mõte ning algselt empiiriliste tõenditeta idee levis kiiresti ning tänaseks on Fischleri maitse-anoomia ja söömistriidide destruktureerimise ideed empiiriliselt uuritud mitmete riikide kontekstides: Prantsusmaal (Poulain, 2002; Lhuissier jt 2013; Riou jt 2015), Suurbritannias (Cheng jt 2007), Belgias (Mestdag 2005 & 2009), Põhjamaades (Kjærnes, 2001; Holm jt 2012; Lund & Gronow 2014). Üldiselt on uuringud tuvastanud mingil määral, teatud gruppides, söömise destruktureerimist, kuid samal ajal leidnud kinnitust suure osa inimeste jätkuvale n-ö traditsioonilisele söömistriidile ning lükanud ümber pideva söömise (ing. k. *grazing*) väite.

Söömise võimaliku destruktureerimise uurimine on palju tähelepanu pälvinud, sest seda võib lugeda ühiskonna sidususe indikaatoriks, kuivõrd inimesed jagavad kollektiivset söömistriidit. Destruktureerimine, mis hõlmab nii söömise regulaarsust (ka söögikordade vahelejätmist) ning söömisaegade kollektiivset koordineeritust võib olla inimestele positiivsete mõjudega suurendades ühtekuuluvustunnet ning menüü tervislikkust. Caplan (1997 viidatud Lund & Gronow 2014 lk 144) ning Hammons & Fiese (2011) ütlevad, et ebaregulaarne ja sotsiaalsusest äralõigatud (ing.k. *desocialized*) söömine on terviserisk. Hommikusöök on kõige sagedamini vahelejätav söögikord ning mitmed uuringud on selle

praktikaga seostanud erinevaid probleeme ja terviseriske (Rampersaud jt 2005), nende seas ka ülekaaluriski (Dubois jt 2009; Berkey jt 2003) ja ebatervislikke toiduvalikuid (Utter jt 2007).

*Söömise destruktureerimise uuringud valitud riikides
(Prantsusmaa, Belgia, Põhjamaad)*

Eespool kirjeldatud muutused ühiskonnas (tööhõive, perevormid, individualiseerimine, urbaniseerumine), arvatakse, et toovad kaasa söömistrite muutuse. Muutuste all peetakse silmas söömise aja, koha, kaaslaste ning eine sisu muutumist struktureeritust piiranguteta individuaalseks valikuks, mis võib kaasa tuua tervise- ja muid riske, ka negatiivset mõju perekonnasuhetele. Poulain (2002) leidis Prantsusmaa töötava elanikkonna seas läbiviidud uuringus, et inimeste nägemus „korralikust einest“ erines nende tegelikest praktikatest. Igapäevaelu ei võimaldanud inimestel praktiseerida ideaalina püstitatud söömistriteid. Lhuissier jt (2013) uurisid, kas kolm korda päevas söömise muster veel eksisteerib ning kuidas mõjutab seda pere struktuur, sugu, vaesus ja immigratsioon. Selgus, et Pariisi- piirkonnas on traditsiooniline muster üsna levinud ning see on tõenäolisem partneri olemasolul (laste olemasolu ei olnud oluline). Uuringus leiti, et kuigi suurema osa elanikkonna seas on kolm korda päevas söömise muster levinud, on elanike seas neljandiku suurune teistest eristuv osa, kes söövad kaks korda päevas ning lisaks ebaregulaarsele söömistrile iseloomustab neid sotsiaal-majanduslik haavatavus (allpool vaesuse piiri/kehv majanduslik olukord, naissoost, immigrandid, üksikvanemad). Riou jt (2015) uuringus eristati 5 söömistri tüüpi, kellest kolm sõid kolm korda päevas ning ülejäänud kaks korda. 13% ebaregulaarseid sööjaid iseloomustas ebaregulaarne päevaplaan ning kodus televiisori ees söömine, paljud neist olid töötud ja madala sissetulekuga. Need inimesed jätsid sageli hommikusöögi vahele, sõid rohkem suupisteid ning jälgisid vähem riiklikke toidusoovitusi, teiste sõnadega, nende toitumine oli tõenäoliselt terviserisk. Teine tüüp ebaregulaarseid sööjaid (12%) sõid samuti kaks või vähem korda päevas, ning söömise ebaregulaarsus võib põhjustada sarnase terviseriski, kuid söömine leidis aset väljaspool kodu, sotsiaalses keskkonnas (koos kaaslastega) ning neid inimesi iseloomustas noorus ning aktiivne, seotud elu ja seda söömistrit võib pidada kohastumiseks kaasaegse linnaeluga.

Söömistrite võimalikku destruktureerimist on Belgia ajakasutusandmete põhjal uurinud Mestdag (2005 & 2009). Analüüsiti söömistriteid, pidades silmas ajalist-, sotsiaalset- ja ruumilist dimensiooni ning 1988-1999 aasta võrdluses ei leitud erinevusi, mis viitaksid destruktureerimisele. Teises uurimuses (2009) analüüsiti perega koossöömist perioodil 1966-

1999 ning leiti, et söömine on oluliselt individualiseerunud ning aina vähem tuleb ette perega koossöömist, kuid selle olulisemaks põhjuseks on muutunud elukorraldus, eelkõige üksielamine.

Põhjamaade söömisharjumused on Eesti söömisharjumustele üldiselt kõige sarnasemad ja lähedasemad (WHO HBSC andmetel – Currie jt 2012) ning Taanis, Soomes, Norras ja Rootsis läbiviidud mahukad uuringud perioodil 1997-2012 toovad esile söömismustrite üldise stabiilsuse, kuid muutused alagruppides. Holm jt (2012) uuringus tuuakse esile, et 1997. aastal iseloomustas söömismustreid riikide lõikes mõnevõrra erinev, kuid siiski sotsiaalselt koordineeritud söömismuster. Nn „lääne“ mustrit (Taanis ja Norras) iseloomustab üks kord päevas sooja toidu söömine (lõunaks või leib) ning nn „ida“ mustrit (Rootsis ja Soomes) iseloomustab sooja toidu söömine kaks korda (soe lõuna koolis või töö juures). Analüüsis ilmnes, et söömine oli ajaliselt sotsiaalne tegevus (inimesed sõid samal ajal), kuigi enamasti sõid inimesed üksi. Lund & Gronow (2014) artiklis oli eesmärgiks kontrollida destruktureerimise teesi paikapidavust Põhjamaade söömismustrites, samal ajal arvestades söömismustrite võimalikku n-ö funktsionaalset rolli ja vajadust. Uuringus leiti, et kindlatel söömisaegadel (vastavalt hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi ajal) on igas riigis n-ö oma tipud (ing. k. *national peaks*), kui suur osa elanikkonnast einestab. 15-aasta jooksul (1997-2012) on toimunud vaid väikesed muudatused üldistes söömismustrites. Analüüsidest söömismustreid iga riigi populatsioonis eraldi, ilmnes teistest erinev alagrupp (ing. k. *unsynchronized*), kes oli esindatud nii Soome, Rootsi, Norra kui Taani andmetes. See alagrupp (umbes neljandik) jättis teistest sagedamini vahele hommiku- või lõunasöögi, sõi ebatervislikumalt ning eristus muudegi tunnuste poolest, eelkõige tööritmi/päevaplaani poolest, samuti oli tegemist pigem noorte ning üksikute inimestega.

Söömise võimalikku destruktureerimist uurinud uuringutes leiti, et suurem osa inimesi sööb, vähemalt oma kodumaa kontekstis, regulaarselt ning koordineeritult, kuid esineb alagruppe, kelle söömine teistest erineb. Lähtudes söömismustrite funktsionaalsusest, võib erineva söömismustri põhjuseks pidada inimese staatust (töötamine, päevaplaanid) ning elukorraldust (üksielamine, partner, tuumikpere). Destruktureeritud söömine iseloomustab üldiselt üksikuid inimesi ning inimesi, kelle päevastruktuur ei ole töö poolt tugevalt struktureeritud. Muutunud elustiiliga kaasnevat ebaregulaarset söömist peetakse terviseriskiks ning mitmed uuringud keskenduvad söömise regulaarsuse ning tervise seostele, näiteks Ameerikas uuriti hommikusöögi vahelejätamise tegureid (*Iowa breakfast studies*) juba 1960ndatel (Cereal Institute 1962), Siega-Riz jt (1998) analüüs ameeriklaste hommikusöögi regulaarsusest

perioodil 1965-1991 näitab selgelt, et oluliselt on suurenenud hommikusöögi vahelejätjate arv ning Neumark-Szteiner jt (2013) analüüs märgib perega koossöömise vähenemist perioodil 1999-2010. Regulaarne perega koossöömine on Prantsusmaal levinud 60-90% inimeste seas (Lhuissier jt 2013), kuid Ameerikas on regulaarne söömine tavaline umbes poolte elanike jaoks (Story jt 2002). Seega on põhjust ka Ameerikat söömise destruktureerimise näitena silmas pidada. Ka Eestis kogutakse elanikkonna ajakasutusandmeid (Statistikaamet), kuid töö autorile teadaolevalt ei ole nende või teiste andmete põhjal eestlaste söömisregulaarsust destruktureerimise perspektiivist uuritud.

1.2.2 Perekond kui sotsiaalne keskkond

Söömise regulaarsust, olemust ja muutumist käsitledes on tõstatatud pere olulisus. Perekonda võiks näha indiviidi ja ühiskonna siduja ning vahendajana, samal ajal aga nii nagu muutuvad individid, muutuvad ühiskonnad, muutuvad ka perekonnad. Peter Jacksoni (2009) tabava pealkirjaga raamatus „*Changing Family, changing food*“ on perekonnast räägitud kui muutuvast ja mitmekülgsest sotsiaalsest institutsioonist, mis ületab (traditsioonilise) tuumikpere piire. Kuid vaatamata perekondade mitmekesisusele on tuumikpere ikkagi tugev normatiivne sotsiaalne ideaal, mis väljendab märkimisväärset moraalselt jõudu. Sarnaselt söömise kontseptualiseerimisega, vaatamata võrdlemisi suurtele erinevustele söömisumustrites, peetakse teatud tüüpi söömist ideaaliks (Charles & Kerr 1988, Murcott 1982). Marjorie DeVault (1994) ütleb, sarnaselt West & Zimmerman (1987) „*doing gender*“ lähenemisele, et perekonda konstrueeritakse („*doing family*“) igapäevaselt läbi selliste (ühis)tegevuste nagu söömine. Charles & Kerr (1988) leidsid Suurbritannia (väikeste lastega) peredeemadega läbiviidud uuringus, et inimestel seostub korralik eine (ing.k. *proper meal*) korraliku perekonnaga ning pereemad pidasid abikaasale sellise eine valmistamist viisiks väljendada oma kiindumust. Ka Murcott (1982) leidis Suurbritannia peresid uurides, et soe õhtusöök (ing.k. *cooked dinner*) on pere kontekstis erilise sümbolse väärtusega ning peab vastama teatud struktuuri (Douglas 1971) tingimustele. Perega õhtusöök (ing.k. *family meal*), mis hõlmab korralikku eine struktuuri, lisades perega koossöömise tingimuse, on ka Ameerika kultuuriruumis tugeva sümbolse pere kokkuliitja- ja hoidja tähendusega (Carroll 2013). Võib kokkuvõtvalt öelda, et perega koossöömine on osa ideaalse pereelu pildist ning ideaalne söömisumuster hõlmab perega koossöömist. Kjærnes (2001) Põhjamaade uuringuaruandes märgitakse, et Taanis, Norras, Rootsis ja Soomes nähakse perega koossöömist pereelu nurgakivina ning paljud tunnevad väidetava söömisumustri muutumise tõttu muret pereelu ja ühiskonna sidususe üle tervikuna. Perega koossöömise vähenemist ning erinevaid positiivseid

ning negatiivseid käitumis- ning terviseriske on teistest enam omavahel seostanud ja analüüsinud Ameerika uurijad (Goldfarb jt 2014; Berge jt 2010; Fulkerson jt 2006 & 2009; Neumark-Szteiner jt 2000 & 2003 & 2010; Videon & Manning 2003; Woodruff & Hanning 2008 (Kanada)). McIntosh jt (2009) öeldakse, et perega koossöömist tajutakse Ameerika sotsiaalse tervise sümptomina ning samuti sotsiaalsete probleemide ja pahede leevendajana. Ühiskonnas toimuvaid muutusi seostatakse põhjuslikena ning näiteks vähenevat perega koossöömist nähakse võimaliku ülekaalulisuse riski suurendajana (Gable jt 2007).

Pere sotsialiseerijana

Perekond on üks lähemaid ning olulisemaid sotsialiseerijaid. Koossöömine on pere funktsioonide sümbol, selle käigus õpetatakse lastele kombeid oskusi ja toitumist (Charzan viidatud Meiselmann 2009 ptk 13). Perega koossöömine sotsialiseerib last perekonda ja ühiskonda laiemalt. Perega koossöömine hõlmab jutuajamisi söögilaua taga, mis on oluliseks sotsialiseerimispraktikaks (Geer jt 2002; Tulviste jt 2006). Pere mõju söömiskäitumisele uurides on leitud, et see, kuidas vanemad õpetavad oma lapsi sööma mõjutab nende toitumisharjumusi ka kaua aega pärast kodust väljakolimist (Farb & Armelagos 1980). Vanemate eeskuju ning suhtumine on laste söömiskäitumise sotsialiseerimisel kõige olulisemad mõjutajad (Keski-Rahkonen jt 2003; Savage jt 2007)

Sotsialiseerimine on (laiem) protsess, mille käigus indiviididest saavad ühe või mitme sotsiaalse grupi liikmed. Perekond ja vanemad on olulised sotsialiseerijad, nende eeskujude, rutiinide ja rituaalide, suhtluse ning õpetuste/karistuste kaudu omandavad lapsed reeglid, rollid ja väärtused. (Grusec & Hastings 2006) Sotsialiseerimise käigus saab laps osaks perekonnast, perekond on lapse esmane grupp ning jälgimise (lapsevanemad esitavad soovitava käitumise eeskujusid ning kaitsevad lapsi ebasoovitavate rollimudelite eest) ning osaluse teel õpib laps igapäevapraktikaid, mille hulka kuulub ka söömine. Sotsialiseerimist käsitletakse kaasaegsetes uurimustes vastastikuse protsessina, selle üheks näiteks on asjaolu, et ka lapsed mõjutavad pere ringis toitu puudutavaid otsuseid (Bourdeaudhuij & Oost 1998; Story jt 2002). Varasem (näiteks Corsaro 1997) lähenemine on sotsialiseerimist pidanud põlvkondadevahelise järjepidevuse ning kultuuri taastootmise mehhanismiks. Sellisel lähenemisel põhinevad uuringud keskenduvad piiratult põhjuste (vanemate omadused, näiteks väärtused) ning tagajärgede (laste omadused, näiteks väärtused) kirjeldamisel ja uurimisel (Kuczynski, Parkin viidatud Grusec & Hastings 2006 ptk 10). Väärtuste ning käitumiste sotsialiseerimise kohta on leitud, et perevorm (kaks vanemat, üksikvanem, kasuvanem) ei

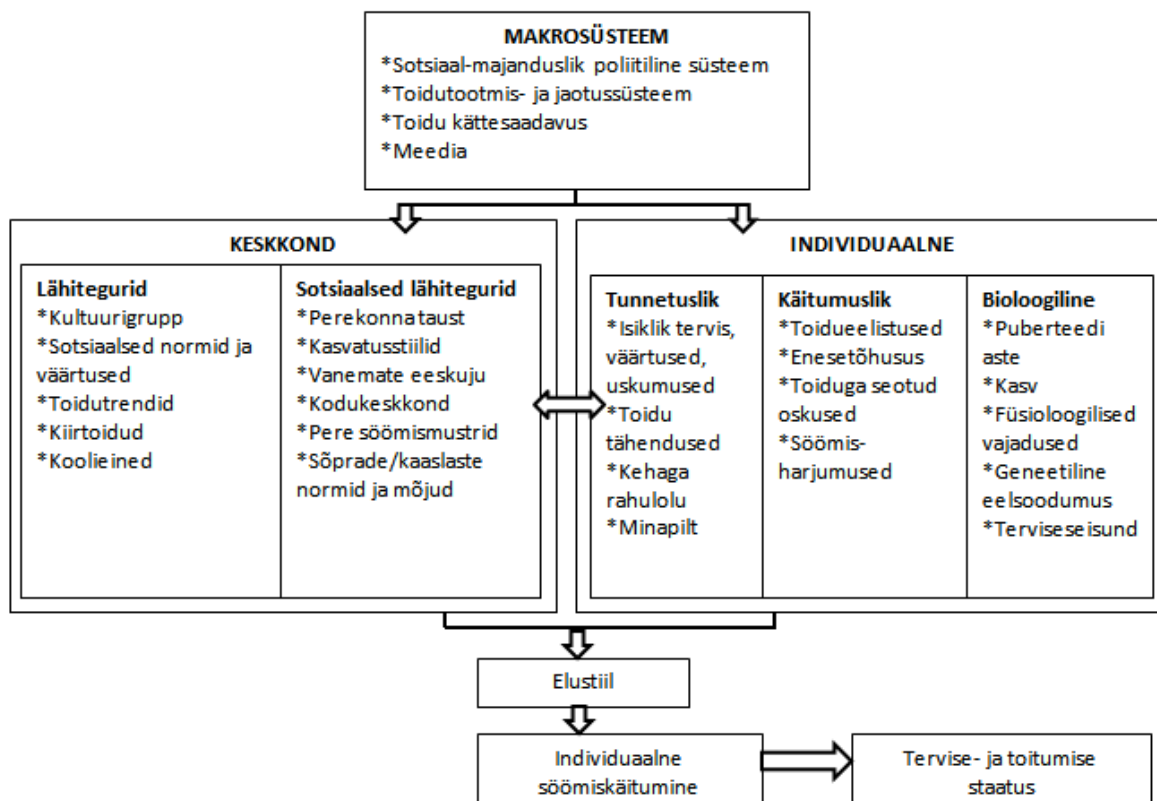
mõjuta põlvkondadevaheliste väärtuste ülekandumist, kuid kõige olulisemaks mõjutajaks on bioloogiline vanem (Carlson & Knoester 2011). Pere olulisust söömisega seotud sotsialiseerijana ning põlvkondlike väärtuste ja teadmiste edasikandjana toob esile De Backer (2013) uuring, mis leidis, et vanemate söömisharjumused on ennustavaks teguriks laste söömisharjumuste seletamisel ning üliõpilaste hommiku- ja õhtusöögiharjumused on seotud nende pere hommiku- ja õhtusöögi harjumustega lapsepõlves. Eeskujude ja retseptide ülekandumist uurides leidis De Backer, et kõige olulisem on naisliin, kasutatakse ema ja emapoolse vanaema retsepte, kuid meesüliõpilaste seas oli märgatav isa rolli olulisus. Meesüliõpilaste toiduvalmistamist mõjutas enam isapoolne toiduvalmistamine lapsepõlves.

Söömise sotsialiseerimine on seotud pingega kahe äärmuse *neophilia* - soov proovida uusi toiduaineid ja *neophobia* - hirm uute toiduainete suhtes, kartus, et need võivad olla ohtlikud, vahel. Fischler (1988) nimetab seda omnivoori paradoksiks. Beardsworth & Keil (1997) toovad välja, et inimese õppimist söömise ja toiduainete kohta võib nimetada toidu-sotsialiseerimiseks (ing.k. *nutritional socialization*). Näiteks õpivad lapsed eristama söödavaid asju mitte-söödavatest (neid suhu pannes), samuti omandatakse kultuurilised normid (kannibalism on tabu). Toidu-sotsialiseerimist võib kirjeldada kui inimeseks olemise õppimist eristades seda, mida inimesed söövad ja mida mitte. Toidu-sotsialiseerimine on eluaegne protsess ning seetõttu võib rääkida ka toidu-karjäärist (ing. k. *nutritional career*), näiteks vanemate inimeste söömisvalikutele on ühiskonnas teised ootused ja ka vajadused kui laste omadele: alkoholi tarvitamise piirid ja reeglid. N-õ toidu-karjäär tähendab ja võimaldab ka erinevaid valikuid, näiteks eelistada traditsioonilist, tervislikku, taime-, vegan-, paleo-, mugavus-, kiir- või muud toitu. Toiduvalikutel on olulised ka pere ressursid, mis võivad põhjustada ebavõrdsust ja ebatervislikke söömisharjumusi. Toidu-karjääri valikud omavad märkimisväärset sümboolset tähtsust ning on mõjutatud inimese päritolust ja taustast, seda aspekti on uurinud teiste seas ka tuntud sotsioloog Pierre Bourdieu (1984). Uurides töölis- ja keskklassi maitse-eelistusi märgib Bourdieu erinevusi, mis tulenevad inimeste habitusest ning on seotud nende klassipäritoluga. Sellised eristused on aga sotsiaalse hierarhia säilitajaks ning neid taastoodetakse perekonnas. Beardsworth & Keil (1997) märgitakse, et söömisega seotud sotsialiseerimise käigus avalduvad inimesele konkreetsete toitudega seotud kogemused, mis on omased tema sotsiaalsele klassile ning selle kaudu säilib sotsiaalne kord. Hierarhiline sotsiaalne kord tähendab ebavõrdsust, kus madalama sotsiaal-majandusliku staatusega inimestel on piiratumad valikuvõimalused, ka toiduvalikud. Uuringud, mis keskenduvad vaid söömisharjumuste individuaalsetele teguritele jätavad tähelepanuta sotsiaalse klassi

sotsialiseerimise mõjud. Sotsiaalse klassi ja sotsialiseerimise seoseid on uuritud võrdlemisi põhjalikult näiteks Suurbritannias, Backett-Milburn jt (2010) uuringus uuritakse, kuidas toiduga seotud väärtuste edasiandmisega kujundatakse sotsiaalsele klassile omaseid maitse-eelistusi. Võrreldes kesk- ja töölisklassi laste toidu ja söömise seotud sotsialiseerimist märgitakse, et väärtused, mida antakse edasi keskklassi peredes hõlmavad perega koossöömist, kodus värskest toorainest toidu valmistamist ja n-ö täiskasvanulike maitse-eelistuste arendamist (ka vürtsikate toitudega harjutamine). Wills jt (2011) uuringus tõsteti esile klassipäritoluga seotud habituse mõju toidule antavatele tähendustele ning märgiti, et töölisklassi perekonnad väärtustavad iseseisvust, toiduvalikute individuaalsust ning söögi funktsionaalsust (kõht saab täis), samas kui keskklassi peredes oli oluline toidu mitmekesisus ja n-ö täiskasvanulike maitse-eelistuste arendamine. Habituse mõju söömis- ja tarbimispraktikatele on uuritud ka uute ja muutuvate trendide voolus, Carfagna jt (2014) Ameerika uuringus tuuakse esile, et juba on ilmunud teatud keskkonnateadlik ja -säästev ökohabitus (ing.k. *eco-habitus*), inimesed, kelle tarbimine on seotud kõrgema kultuurilise kapitaliga. Söömispraktikad loovad nii grupiidentiteeti kui individuaalset identiteeti.

1.2.3 Teismeliste söömiskäitumist mõjutavad tegurid

Söömiskäitumist mõjutavaid tegureid on mitmeid. Teismeliste toitumist uuriv Mary Story (1996; 2002; 2005) jagab oma kontseptuaalses mudelis söömiskäitumist mõjutavad tegurid mitmete tasandite vahel. Antud magistritöös on keskendutakse nendest põhjalikumalt kolmele (indiviidi, pere tausta ja peresuhete mõju). Järgnevalt on antud ülevaade mudelist ning seejärel teismeliste söömiskäitumise uurimisest ning varasemate uuringute tulemustest keskendudes kolmele antud töös analüüsitavale söömist mõjutavale aspektile.

Joonis 1. Teismeliste söömiskäitumist mõjutavate tegurite mudel (Story & Alton 1996 põhjal)

Story jt (1996; 2002; 2005) teismeliste söömiskäitumist mõjutavate tegurite kontseptuaalne mudel (Joonis 1) põhineb sotsiaal-kognitiivset ning keskkonna perspektiivi arvestaval lähenemisel. Söömiskäitumine on selle lähenemise järgi individuaalsete- ja keskkonnamõjude funktsioon ning selle järgi mõjutavad indiviid ja keskkond üksteist vastastikku. Keskkond kujundab, säilitab ja piirab inimese söömiskäitumist ning inimesel on omakorda võimalus keskkonda luua ja muuta. Mudelis on söömiskäitumist mõjutavad tegurid koondunud kolmele tasandile (makro-, lähikeskkonna- ja indiviidi tegurid). Kõige üldisemal tasandil mõjutab teismelise söömiskäitumist makrosüsteem, sealhulgas sotsiaal-majanduslik-poliitiline süsteem, meedia, reklaam, kultuurinormid ning saadavalolevad toidud. Keskkonnatasandil võib eristada sotsiaalseid lähitegurid: pere sotsiaal-majanduslikud omadused, vanemate kasvatustüüp, eeskujud, pere söömismustrid ning sõprade normid ning keskkonna lähitegureid: kultuurigrupp, kultuurinormid, toidutrendid, kiirtoidud (restoranid, toiduautomaadid, poed) ning koolieined. Indiviidisisesed tegurid võib jagada tunnetuslikeks, käitumuslikeks ning bioloogilisteks (väärtused, minapilt, harjumused, tervis, näljatunne, sugu). Teismeliste söömiskäitumist mõjutavad omavahel seotuna füüsilise, sotsiaalse ja kultuurilise keskkonna

tegurid, perekonna, sõprade mõjutegurid ning psühholoogilised ja bioloogilised individuaalsed mõjutegurid. Erinevate tegurite koosmõjul kujuneb teismelise elustiil, mis omakorda määrab toidueelistused. Teismelise tervise staatus (kehakaalu suhe pikkusesse ja toitainete omastamine) on nende erinevate tegurite koosmõju tulemus. Mudeli üks eesmärke on näidata ja pakkuda võimalusi, kuidas on võimalik teismeliste söömiskäitumist erinevatel tasanditel erinevate tegurite kaudu mõjutada. Selles töös on keskendutud kolme tasandi tegurite (indiviid (sugu, vanus); pere taust; peresuhted) mõju uurimisele.

Teismeliste söömiskäitumise uurimine

Teismeliste söömiskäitumise uurimine on osa suurest tervisekäitumist puudutavast uurimisvaldkonnast. Sellele lähenemisele on omane teismeliste söömiskäitumise problematiseerimine, sealhulgas pööratakse tähelepanu söömisega seotud terviseriskidele (ülekaalulisus/rasvumine (Gable jt 2007; Horst jt 2007; Malik jt 2006; Moreno jt 2010); dieedipidamine/söömishäired (Fairburn & Harrison 2003); ebapiisav toitainete manustamine (Barr 1994; Rasmussen jt 2006; Utter jt 2007), õpi- ja keskendumisraskused (Rampersaud jt 2005)). Teismeliste terviseprobleeme on sageli käsitletud üksteist mõjutavatena, näiteks on leitud seosed ebaregulaarse söömise, suitsetamise, alkoholi ja uimastite tarvitamise, (varase) seksuaalkäitumise ja meeleoluprobleemide vahel (Goldfarb jt 2014; Fulkerson jt 2006).

Teismeliste söömiskäitumisena on uurijate huvipunktis (a) toidukordade ebaregulaarsus, eriti (a1) hommikusöögi vahelejätmine (Pearson jt 2009a; Hallström jt 2011) ja (a2) perega koossöömine (Woodruff & Hanning 2008) ja (b) toidukordade ebatervislikkus, sealhulgas (b1) suupistete söömine, eriti karastusjoogid, suhkru- ja rasvarikkad toidud (Vartanian jt 2007) (b2) (kiirsöögid) väljassöömine (French & Story 2002) (b3) puu- ja juurviljade söömine (Pearson jt 2009b; Vereecken jt 2005).

Kasvava organismi jaoks on toitumine teismeeas väga suure tähtsusega ning seetõttu keskenduvad paljud uuringud teismeliste toitumise võrdlemisele ametlike toitumissoovitustega. Riiklikud toitumissoovitused on tervisepoliitika osa, need on kokku pandud tõendus põhised (soovitavalt vastava sihtrühma seas läbiviidud uuringutele) ning nende järgimine peaks toetama tervelt elatud elu. Toitumissoovituste kaudu püütakse inimeste toitumist tervislikkuse suunas mõjutades ennetada laialtlevinud elustiili-haigusi (diabeet, südame- ja veresoonkonnahaigused, vähihaiguste vormid). Toitumissoovitused on paljudes uuringutes normiks, mille alusel antakse hinnang uuritavate toitumise tervislikkusele ja vastavusele ametlike toitumissoovitustega. Toitumissoovitused on järgmiseks igapäevaseks

ametlikult on Eestis reguleeritud toitlustamisnõuded koolides, lasteaedades, haiglates, hoolekandeaastutustes ning kinnipidamisasutustes. Eesti toitumissoovitused sarnanevad Põhjamaade toitumissoovitustega ning neid täiendatakse vastavalt uuenevatele terviseuuringute tulemustele (Vaask jt 2006 Eesti Toitumissoovitused).

Teismeliste söömiskäitumise uurimine Eestis

Eesti laste ja noorte toitumist monitooritakse järjepidevalt, toitainetele keskendunud analüüse on koostanud Grünberg jt (1997) ja Villa jt (2002). Mitmed analüüsid on uurinud ka toitainete manustamise ning tervise (näiteks ülekaalulisuse) seoseid ning sotsiaal-majandusliku tausta mõju tervisele ja söömisele. Villa jt (2002) analüüsi tulemusena tõdetakse, et Eesti taasiseseisvumise järgsel ajal on koolilaste toitumisuuringute tulemused sarnased, üldjoontes läheb toitumine tervislikumaks, kuigi on ka erinevusi riiklikest toitumissoovitustest. Liigselt tarbitakse lipiide ja küllastunud rasvhappeid ning vähe kaltsiumi ja D-vitamiini, samuti esineb rauapuudust ja 9-aastaste menüüs on ebapiisavalt kiudaineid, 15-aastastel ebapiisavalt magneesiumi ja tsinki. M.Harro (2002) kooliõpilaste tervise ja sotsiaal-majandusliku tausta analüüs näitas, et kehv majanduslik olukord on oluliseks terviseriskiks, seejuures söövad madalama sotsiaal-majandusliku taustaga lapsed vähem puu- ja juurvilju. Söömise regulaarsuse osas leiti, et enamasti süüakse sooja toitu 2 korda päevas (39%) või 3 korda päevas (32%), kusjuures vanemas vanusrühmas (15-17-aastaste seas) ei söö 3,4% tüdrukutest üldse sooja toitu ning nooremas vanuserühmas (8-10-aastaste seas) sööb 23% sooja toitu vaid üks kord päevas. Pere majanduslik olukord ei olnud söögikordade arvuga seotud. Sotsiaal-majandusliku tausta ning tervise seoseid on uuritud ka mitme riigi võrdluses, Lawlor jt (2005) uuringus on leitud, et Eestis ja Portugalis on seosed sotsiaal-majandusliku tausta ja tervisenäitajate vahel vastupidised Taani tulemustele. Taanis prognoosib madalamat insuliiniriski (paremat tervist) vanemate kõrgem haridus ning parem majanduslik olukord ning Eestis ja Portugalis vastupidi – see tulemus viitab keeruliste ning riikide lõikes varieeruvatele seostele pere tausta, söömisharjumuste ning tervise lõikes. Eesti kui üleminekuriigi tervisenäitajaid naaberriikidega võrreldes toovad M.Harro jt (2005) välja, et ülekaalulisus on perioodil 1990-2004 langenud, võimaliku põhjusena majanduslikud olud ning ligi kolmandiku inimeste elamine allpool vaesuspiiri. Perioodil on oluliselt muutunud ka saadavalolevate toitade valik, suurenenud on nii tervislike (värsked puu- ja juurviljad aastaringelt) kui ebatervislike (burgerid, krõpsud, karastusjoogid) toitade kättesaadavus. Üldiselt nähakse toimunud muutusi positiivses valguses, Eesti näitajad muutuvad aina sarnasemaks Põhjamaade ja Lääne riikide omadele. Muutustele vaatamata on

riikidevahelised erinevused siiski olemas, seda näitab Villa jt (2007) Eesti ja Rootsi üle-, normaal- ja alakaaluliste 10- ja 15-aastaste laste tervise ja toitumise seoste uuring, kusjuures seosed Eesti ja Rootsi laste puhul on erinevad. Kaalukategooriate võrdluses ilmnes ülekaalu suurem levik pigem Rootsis, alakaalu levik Eestis. Ülekaalulisi Rootsis 17% (9-aastased) ja 9% (15-aastased), Eestis 4% (9-aastased) ja 5% (15-aastased). Alakaalulisi Eestis 8% (9-aastased) ja 11% (15-aastased), Rootsis mõlemas vanusegrupis 4%. Eesti ülekaalulised tarbisid toidus rohkem rasvasid ning vähem suhkruid, Rootsi ülekaalulised tarbisid rohkem valgurikast toitu ja piimatooteid. Mõlemas riigis leiti, et bioloogilised tegurid ning vanemate kehamassiindeks prognoosivad kehakaalu paremini kui toitumisharjumused. Need tulemused näitavad, et toitumise ja tervise seosed on riigiti erinevad ning mõjutatud erinevate tegurite poolt. Lisaks on koostatud mitmeid elanikkonna tervise- ja tarbimisuuringuid (Tekkel & Veideman 2015) ning uuritud põhjalikult ka söömishäireid (Akkermann jt 2011).

Eesti on osa rahvusvahelisest Maailma Tervishoiuorganisatsiooni (WHO *World Health Organization*) poolt koordineeritud koolilaste tervisekäitumise uuringust (HBSC - *Health-Behaviour in School-aged Children*), kus muu seas uuritakse ka toitumiskäitumist. Eesti raportid on koostanud: Kepler jt (1999) (eeluuring); Maser (2004); Aasvee jt (2007); Aasvee jt (2012). Viimasest rahvusvahelisest raportist (Currie jt 2012) selgub, et Eesti kooliõpilaste toitumine on võrdlemisi sarnane Põhjamaade kooliõpilaste käitumisega, enam kui pooled õpilastest söövad regulaarselt hommikusööki ning ebaregulaarseid hommikusöögi sööjaid on rohkem tüdrukute seas. Täpsemalt, võrreldes vanuse lõikes kõige regulaarsema hommikusöögi söömise maa, Hollandiga: iga päev söi hommikusööki: 11-aastastest Hollandis 94% ja Eestis 69%, 13-aastastest Hollandis 85%, Eestis 62%, 15-aastastest Hollandis 75% tüdrukuid ja 79% poisse, Eestis 58% tüdrukuid ja 68% poisse. Teiste riikide võrdluses toovad need tulemused esile, et Eestis on hommikusöögi söömine kooliealiste seas võrdlemisi sarnaselt levinud ega vähene vanuse kasvades nii olulisel määral kui mujal. Tähelepanuväärne on seegi, et suuremas osas riikides on hommikusöögi söömine seotud pere majandusliku olukorraga, Eestis on majandusliku olukorra mõju hommikusöögi söömisele oluline vaid poiste jaoks. Puuviljade tarbimise üldmustril kohaselt tarbivad rohkem puuvilju nooremad, naissoost ning kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega kooliõpilased. Ka Eestis on puuviljade söömine nii poiste kui tüdrukute seas oluliselt seotud pere majandusliku olukorraga. Riikide võrdluses ilmneb, et umbes pooled Taani lapsed vanuses 11-13-15-aastat söövad puuvilju iga päev, Eestis on puuviljade söömise sagedus oluliselt väiksem ning sarnaneb naaberriikide Läti, Leedu ja Soome näitajatele, kus iga päev sööb puuvilju alla

kolmandiku kooliõpilastest, eriti väike on igapäevane puuviljatarbimine 15-aastaste poiste seas. Karastusjookide tarbimise üldmusteri kohaselt on sagedasemad tarbijad meessoost, tarbimine suureneb vanuse kasvades ning paljudes riikides on täheldatav sotsiaal-majandusliku tausta mõju. Eestis sotsiaal-majandusliku tausta mõju karastusjookide tarbimisele ei esine, suuremas osas riikides on kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus seotud väiksema karastusjookide tarbimisega (Ameerika, Belgia, Ungari, Austria jt), kuid mõnedes riikides on karastusjookide suurem tarbimine seotud kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega (Türgi, Armeenia, Rumeenia jt). Igapäevaseid karastusjookide tarbijaid on Eestis alla 10%, Eesti näitajad sarnanevad Soome, Rootsi ja Läti andmetele.

Teismeliste söömiskäitumist on uuritud ka koolitoiduga seoses: Pitsi & Martverk (2009); Hillep jt (2012). Pitsi & Martverk (2009) uuring analüüsis põhjalikult menüüde toitainesisaldusi, võrdles tulemusi toitumissoovitustega ning kirjeldas üldist koolitoidu tausta. Pitsi & Martverk kohaselt söövad peaaegu kõik (99%) alg- ja põhikooli õpilased koolilõunat, gümnaasiumi õpilastest söövad umbes pooled. Koolitoit on valdavale enamusele alg- ja põhikooliõpilastele tasuta, gümnaasiumiõpilaste toidu eest tasuvad lapsevanemad ja/või toetab kohalik omavalitsus. Koolitoit peaks moodustama olulise osa kooliõpilase päevasest energiavajadusest (30-35%), kuid näiteks Soomes on leitud, et tegelikult said kooliõpilased 20% energiavajadusest koolitoidust (Hoppu jt 2010) ning Pitsi & Martverk (2009) leidsid koolitoidude võrdlemisi suuri energiakõikumisi erinevate päevade lõikes, koolitoidu energiasisaldus oli soovitatust madalam 69% menüüdest (25s koolis 38st). Koolitoidu sisu ja tervisemõjude üle tuntakse muret paljudes riikides, näiteks Ameerikas on suureks probleemiks teismeliste karastusjookide tarbimine ning üks selle põhjustest on kerge kättesaadavus. Paljudel Ameerika koolidel on lepingud suurte firmade nagu Pepsi või Coca-Cola Companyga, kes teatud müüginumbrite eest noorte sporti või muid harrastusi toetavad (Story jt 2002). Pitsi & Martverk (2009) uuritud koolidest pooltes oli koolipuhvetist võimalik osta karastusjooke ning lähedalasuvast poest üheks kõige enam ostetavaks kaubaks oli samuti karastusjook. Vaatamata sellele, et laste- ja noorte söömismustrites on märgatud positiivseid trende (näiteks vähem rasvade tarbimist) ning olukord on võrreldes teiste riikidega parem (vähem karastusjookide tarbimist) ilmneb tervisekäitumist laiemas pildis, näiteks kehamassiindeksit ning liikumisharrastust, vaadates, et suurenev ülekaaluliste osa on seotud madala liikumisaktiivsusega (Kiivet, 2013). Söömine on osa, üks osa, tervisekäitumisest.

1.3 Varasematest uuringutest

1.3.1 Indiviidi tegurid

Toidueelistused

Söömiskäitumist mõjutab elustiil, mis on üheks otsustavaks teguriks toidueelistuste- ja valikute kujunemisel ja tegemisel. Toidueelistus võib olla oluliseks tervislikku söömist piiravaks teguriks. Teismeliste toidueelistusi ning valikute tegemise kriteeriumeid (ing.k. *food choice*) uurinud uuringutes on leitud, et teismeliste jaoks on üldiselt olulisim maitse, kiirus ning soodne hind. Neumark-Szteiner jt (1999) leidsid fookusgrupiintervjuudes Ameerika teismelistega, et toiduvalikul peetakse kõige olulisemaks maitset ning näljatunnet, seejärel kiirust ning alles viimaste seas tervislikkust. Teismeliste elutempo on kiire ning igapäevategemistes tajutakse ajapuudust, mis on oluline söömiskäitumise mõjutaja, näiteks põhjendati hommikusöögi vahelejätmist sooviga kauem magada, tüdrukud põhjendasid ka sooviga dieeti pidada. Suur osa Ameerika teismelistest käib keskkooli ajal tööl ning suupistetele ja karastusjookidele kulutatav raha on enamasti ise teenitud (Story jt 2002). Söömisvalikute hinnatundlikkust näitab French jt (1997) uuring, kus leiti, et toiduautomaatides tervislike toitude hinna alandamine suurendas nende tarbimist. Arvestades toitude olulist sümboolset väärtust ja tähendusi on märkimisväärne Chapman & Maclean (1993) Kanada teismeliste fookusgrupiintervjuude tulemus, kus leiti, et perega koossöömist seostati tervislikkusega ning „rämpstoitu“ naudingut, sõprade ja iseseisvusega. Chapman & Macleani tulemus tõstab esile toiduvalikute ja identiteedi keerulisi seoseid, mis võivad pakkuda selgitusi küsimusele, miks teismelised eelistavad „rämpstoitu“. Mitmed uuringud on vastajad ka toiduvalikute ja eluviisi järgi klastritesse jaganud, näiteks Contento jt (1988) eristas viis alagruppi, nende seas hedonistid, kes söövad pidevalt suupisteid ning teismelised, keda pere toetab tervislike söömisharjumustega. Ameerika elanikkonna uuringus (Glanz jt 1998) leiti toiduvalikute kõige olulisema kriteeriumina maitse ja hind ning eristati viiele kategooriale põhinedes seitse terviseklastrit, sealhulgas 24% tervisefanaatikuid (suitsetavad ja joovad mõõdukalt, treenivad, jälgivad kaalu ja söövad tervislikult) ning 24% võimalikult vähetegijad (midagi ülemäära ei tee ja on tugevalt ülekaalulised). Horacek & Betts (1998) leidsid Ameerika üliõpilasi uurides, et toiduvalikuid mõjutab maitse, aeg ja kiirus, mugavus ja hind ning toiduvalikute mõjutegurite põhjal jagati üliõpilased nelja klastrisse: sisemised mõjutegurid (nälge, maitse), välised mõjutegurid (sõbrad, meedia), hind ja tervis. Ka uuringutes, mis kaasavad teisi (näiteks perekonna sotsiaal-majandusliku tausta või suhete)

tegureid on individuaalsed toidueelistused kõige suurema kaaluga söömiskäitumise prognoosijad (Hallström jt 2011).

Söömiskäitumise varieerumine soo ja vanuse lõikes

Indiviidi tegurid on söömiskäitumise kujunemisel ja mõjutamisel väga olulised ning selles valguses tõstatuvad erinevused vanemate ja nooremate, tüdrukute ja poiste vahel. Uuringud on leidnud erinevusi nii söömise regulaarsuse kui tarbitavate toitade lõikes. Ameerikas on leitud, et kõige tõenäolisemalt jätvad hommikusöögi vahele tüdrukud vanuses 15-18 aastat (Siega-Riz jt 1998), tüdrukutest 12-30% ja poistest 5-22% jätvad hommikusöögi vahele. Nooremas eas, 10-14-aastaselt, jätab hommikusöögi vahele 14% tüdrukutest ja 10% poistest. Ka perega koossöömine väheneb vanuse suurenedes, Neumark-Szteiner jt (2013) uuringus leiti, et 11-aastasest sõi igal õhtul koos perega 63%, 15-aastasest 49%, kusjuures vähenemine on suurem tüdrukute seas. Gillman jt (2000) andmetel sõi Ameerikas 9-14 aastaste seas 43% iga päev koos perega, 40% enamus päevadel ning 17% kahel päeval või mitte kunagi. Söömise ebaregulaarsus suureneb vanusega. Soolised erinevused söömiskäitumises võivad kaasa tuua ka erinevaid terviseriske, näiteks hommikusöögi vahelejätmist seostatakse ülekaalulisuse riskiga (Berkey jt 2003; Hammons & Fiese 2011; Dubois jt 2009; Veltsista jt 2010) ning perega koossöömise vähenemist halvema dieediga (Neumark-Szteiner jt 2003; Fulkerson jt 2009; Gillman jt 2000). Söömise regulaarsuse seisukohalt on tähelepanu eelkõige tüdrukutel. Karastusjooke joovad poisid tüdrukutega võrreldes rohkem (Vartanian jt 2007) ning puu- ja juurvilju söövad poisid tüdrukutega võrreldes vähem (Rasmussen jt 2006; Pearson jt 2009b). Vereecken jt (2005) suurt osa Euroopa riike uurinud uuringus leiti samuti, et tüdrukud söövad rohkem puu- ja juurvilju, poisid joovad rohkem karastusjooke. Konkreetsete toitade seisukohalt on tähelepanu seega eelkõige poistel.

Hommikusöögi söömise ja vahelejätmise 47 artikli meta-analüüs (Rampersaud jt 2005) kinnitab, et ebaregulaarsed hommikusöögi sööjad on pigem vanemad kooliõpilased ning tõenäolisemalt tüdrukud. Vereecken jt (2009) 41 (suurem osa Euroopa) riiki kaasanud uuringus leiti samuti, et tüdrukud söövad hommikusööki ebaregulaarsemalt, poisid regulaarsemalt ning nooremad söövad regulaarsemalt kui vanemad, näiteks Hollandis, Taanis, Rootsis ja Portugalis sööb hommikusööki regulaarset üle 70% kooliõpilastest. Hallström jt (2011) uuriti hommikusöögi söömist kümnes Euroopa riigis ja suure põhjalikkusega analüüsiti ka soo mõju. Tulemuste puhul toodi välja, et söömist mõjutavad tegurid mõjutasid

poisse ja tüdrukuid erinevalt, kuigi leitud söötmismuster kinnitas varemleitud: tüdrukud jätaavad tõenäolisemalt hommikusöögi vahele. Tüdrukute hommikusöögi regulaarsust mõjutab majanduslik olukord ja ema haridus, poisse perevorm ja majandusliku olukorra hinnang, kusjuures ühe tegurid teise jaoks olulised ei olnud. Riikide võrdlusi ning riigipõhiseid analüüse on arvukalt, näiteks Veltsista jt (2010) võrdles Soome ja Kreeka noorte hommikusöögi söömist ja viimased olid ebaregulaarsemad, samuti olid mõlemas riigis tüdrukud ebaregulaarsemad hommikusöögi sööjad võrreldes poistega. Eesti naaber- ja lähiriikides on leitud sarnaseid tulemusi: Soomes (Hoppu jt 2010), Rootsis (Höglund jt 1998; Sjöberg jt 2003), Norras (Lien 2007), Hollandis (Brugman 1998), Taanis (Johansen jt 2006; Jørgensen jt 2011), Belgias (Matthys jt 2007), Suurbritannias (Levin & Kirby 2012). Hispaanias (Aranceta jt 2001) leiti, et kuigi 14-17-aastaste seas olid kõige ebaregulaarsemad hommikusöögi sööjad tüdrukud, siis 18-aastaste seas poisid. Ja hoopis vastupidiseid tulemusi on leitud Hiinas (Shi jt 2005) ja Taiwanis (Yang jt 2006).

Kokkuvõttes on indiviidi soo ja vanuse mõju söötmismustritele varieeruv, meessoost vastajad võrreldes naissoost vastajatega on enamasti regulaarsemad sööjad, kuid naissoost vastajate seas on täheldatud tervislikumaid toiduvalikuid. Vanuse mõju söötmiskäitumisele lapseas on täheldatud negatiivse trendina (vanuse kasvades hommiku- ja lõunasöögi söömine väheneb, samuti väheneb puu- ja juurviljade söömine ning suureneb karastusjookide joomine). Soolised ja vanuselised erinevused on riigiti võrdlemisi sarnased.

1.3.2 Pere tegurid

Muutused ühiskonnas toovad kaasa muutusi inimeste sotsiaal-majanduslikus olukorras ning perevormides. Järgnevalt on antud ülevaade teismeliste söötmiskäitumise kahe olulisema perekonna tausta teguri lõikes: pere sotsiaal-majanduslik taust ja pere struktuur. Üldjoontes on uuringud leidnud, et positiivsemad söötmispraktikad on seotud kõrgema sotsiaal-majandusliku staatuse ning tuumikperekonnaga ja madal sotsiaal-majanduslik staatus ning üksikvanemus on sageli negatiivse käitumise riskiteguriteks, näiteks ebaregulaarse ja ebatervisliku söötmise riskiteguritena on Neumark-Szteiner jt (1996) välja toonud kehvema sotsiaal-majandusliku olukorra ning Siega-Riz jt (1998) üksikvanemluse.

Sotsiaal-majandusliku tausta mõju

Pere mõju teismeliste söötmiskäitumisele on sageli uuritud mõne üksiku teguriga, mis üldistatakse sotsiaal-demograafilise tausta mõjuks. Sotsiaal-majandusliku staatuse (ing. k.

socio-economic status SES) taga võib seista üks mitmest võimalikust vanema tunnusest: ema või isa haridus; kas ema või isa töötab; ema või isa amet; majanduslik olukord (sissetulek või olukorra hinnang); elukoht; rikkus (ing. k. *affluence*; (*FAS-family affluence score*)) mõõdetakse, kas on oma tuba/arvuti/perepuhkus vms). Sotsiaal-majandusliku tausta hinnang võimaldab hinnata pere ressursse ning see võib olla aluseks sotsiaalse klassi määratlemisel. Paljud teismeliste söömiskäitumist analüüsinud uuringud on leidnud, et kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus on seotud paremate, tervislikemate söömismustritega. Hanson & Chen (2007) teismeliste riskikäitumiste ja sotsiaal-majandusliku tausta uuringute meta-analüüsi kaasatud 31st söömiskäitumist uurivast analüüsist 25 näitasid seost madala sotsiaal-majandusliku staatuse ja ebapiisava puu- ja juurviljade söömise ning liigse suhkru- ja rasvatarbimise vahel. Ka Vereecken jt (2005) 28 Euroopa riigi võrdlevas analüüsis leiti, et üldiselt on suurem puuviljade ja väiksem karastusjookide tarbimine seotud kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega (majandusliku olukorra ja vanemate ameti järgi). Kuigi Ida-Euroopa riikides on karastusjookide joomine Lääne-Euroopa riikidega võrreldes harvem, on see vastupidiselt paljudes (Lääne-Euroopa) uuringutes leitud, Ida-Euroopas (Horvaatia, Tsehhi, Eesti, Ungari, Läti, Leedu, Makedoonia, Poola, Venemaa, Sloveenia, Ukraina) seotud kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega. Seda tulemust on tõlgendatud kui võimalikku karastusjooigi sümbolset tähendust luksusliku staatuse sümbolina nendes riikides. Ka Eestis oli karastusjookide joomine seotud parema majandusliku olukorraga (sarnaselt teistele Ida-Euroopa riikidele ning erinevalt paljudest Lääne-Euroopa riikidest), seos vanema ametiga ei olnud oluline. Igapäevane puuviljade tarbimine oli Eestis, sarnaselt teistele Ida- ja Lääne-Euroopa riikidele seotud parema majandusliku olukorraga. Sotsiaal-majandusliku tausta ja terviseriskide seoseid on analüüsinud ka Lawlor jt (2005) ning leidnud samuti, et üldlevinud tulemusele – kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus ja parem tervis – leiab riikide võrdluses kinnituse Taanist, kuid mitte Eestist ja Portugalist. Uuringus leiti, et vanemate kõrgem haridus ning suurem sissetulek olid Eestis ja Portugalis seotud insuliiniresistentsusega ehk suurema diabeediriskiga. Taanis ennustab kõrgem sotsiaal-majanduslik staatus aga paremat tervist ehk väiksemat diabeediriski. Need tulemused tõstavad esile sotsiaal-majandusliku staatuse ja terviseriskide ja -käitumiste varieeruvust erinevates ühiskondades ja kontekstides, samad tegurid võivad ühes ja teises kohas või ajal mõjuda erinevalt.

Vereecken jt (2009) hommikusöögi söömise mõjutegureid 41 riigis uurinud analüüsis leiti, et ebaregulaarse hommikusöögi riskiteguriks on pere kehvem majanduslik olukord, selle uuringu põhjal näiteks Soomes, Rootsis, Taanis ja Norras on vähem jõukatel suurem risk

hommikusööki vahele jätta. Eestis ja Lätis oli seos vastupidine, kuigi Eestis statistiliselt ebaoluline. Võimaliku tõlgendusena tuuakse erinevad kultuurilised-ühiskondlikud normid, tavad või harjumused. Sellest tulemusest mõnevõrra erinevalt ei ole teistes uuringutes Taanis, Rootsis, Norras ja Soomes söömise regulaarsuse ja sotsiaal-majandusliku staatuse (vanemate haridus ja majanduslik olukord) vahel seost leitud (Kjærnes 2001; Keski-Rahkonen jt 2003). Kjærnes (2001) Põhjamaade uuringus leiti, et söömiskordade ning –aegade ebaregulaarsuse põhjuseks on eelkõige elustiili tegurid, sealhulgas see, kas ja millisel tööl inimene käib ja kas ja kellega koos elab (üksikud inimesed või partneriga ja/või lastega) ning sotsiaal-majanduslik taust ei olnud elustiili tegureid arvestades oluline. Keski-Rahkonen jt (2003) Soome teismeliste ja vanemate söömisharjumuste uuringus leiti, et kõige olulisem laste söömisregulaarsuse mõjutaja on lapsevanemate hommikusöögi söömine, kui vanemad söövad hommikusööki, söövad tõenäoliselt ka lapsed. Samuti leiti, et ebaregulaarne hommikusöök on seotud teiste riskiteguritega (sealhulgas suitsetamine), mida võiks samuti pidada elustiili ja samal ajal terviseriski näitajaks. Seega, söömist mõjutavad tegurid olenevad oluliselt sellest, kuidas küsimus on püstitatud ning mida ja mis teguritega koosmõjus uuritakse.

Ebaregulaarse söömismustri riskitegurina on madalat sotsiaal-majanduslikku olukorda uuritud põhjalikult Ameerikas, näiteks leidsid Neumark-Szteiner jt (2013) perioodil 1999-2010 perega koossöömise olulise vähenemise noorte seas, kusjuures riskiteguriks üldine sotsiaal-majanduslik haavatavus (majanduslik olukord, vanemate haridus, rass/rahvus). Sarnase mõju leidsid ka Lhuissier jt (2013) Prantsusmaal, kus ebaregulaarne söömine oli tõenäolisem naiste, immigrantide ning madalama sissetulekuga inimeste seas ning Levin & Kirby (2012) Suurbritannias, kus ebaregulaarse hommikusöögi riskiteguriks oli üksikvanemlus, omakorda seotuna kehva majandusliku olukorra ning halbade vanema-lapse suhetega. Sellist riskitegurite koosmõju noorte riskikäitumisele uuriti Uus-Meremaal (Fergusson jt 2007), kus leiti, et üldisele riskikäitumisele on üksikvanemlusel negatiivne mõju juhul, kui selle perevormiga kaasneb ka kehvem majanduslik olukord ja vanema madalam haridus, kuid üldiselt on riskikäitumise tõenäosus erinevates perevormides pigem sarnane. Austraalia (Pearson, MacFarlane jt 2009) uuringus aga leiti peretegurite erinev mõju poiste ja tüdrukute söömismustritele. Täiskohaga töötav ema suurendas tüdrukute riski süüa ebatervislikult (rohkem suupisteid ja kiirsööki) ja ema madalam haridus suurendas poiste riski süüa ebatervislikult (vähem juurvilju). Kümne Euroopa riigi võrdlevas noorte hommikusöögi söömise riskitegurite analüüsis (Hallström jt 2011) leiti, et tüdrukutel on hommikusöögi söömine positiivselt seotud ema kõrgema haridusega ja poistel, erinevalt paljudest

uuringutest, on hommikusöögi regulaarsus positiivselt seotud madalama majandusliku olukorra hinnanguga. Vanemate kõrgema hariduse ja hommikusöögi söömise vahel on positiivne seos leitud Hollandis (Brugman 1998), Taanis (Johansen jt 2006), Norras, (Lien 2007), kuid seost ei ole tuvastatud näiteks Hiinas (Shi jt 2005) ja Taiwanis (Yang jt 2006).

Pere struktuuri mõju

Pere mõju uuritakse sageli plevormi ehk pere struktuuri lõikes. Pere tähendus on ajas muutuv ning ühiskonnas tajutakse pere struktuurides toimuvaid muutusi ning otsitakse nende muutuste mõjusid ja tagajärgi. Pere struktuuri mõjude analüüsid eristatakse tuumikperesid, üksikvanemaperesid ja kasuvanemaga peresid. Pearson jt (2009 a ja b) uurisid süstemaatilise kirjanduse ülevaatega hommikusöögi söömise ning puu- ja juurviljade söömise seoseid pere struktuuriga ning leidsid, et tugevaks positiivseks mõjutajaks on (traditsiooniline) kahe vanemaga pere. Vereecken jt (2009) uuringus leiti, et kuigi enamuses 41st uuritud riigist oli tuumikpere hommikusöögi söömise positiivselt seotud, siis see seos puudus Ida-Euroopa riikides (Bulgaaria, Tsehhi, Ungari, Poola, Rumeenia, Venemaa, Slovakkia, Ukraina).

Traditsiooniline pere ja regulaarne kolm korda päevas söömine on uuringute põhjal Belgia ühiskonnas tugevalt omavahel seotud (Mestdag 2005). Traditsioonilise kahe vanemaga pere ja hommikusöögi söömise vahel on positiivne seos ilmnenu ka Norras (Lien 2007), Hollandis (Brugman 1998), Taanis (Johansen jt 2006; Jørgensen jt 2011), Suurbritannias (Levin & Kirby 2012), Ameerikas (Stewart & Menning 2009; Siega-Riz jt 1998), Austraalias (Pearson, MacFarlane jt 2009). Positiivse seose hommikusöögi söömise ning tuumikpere vahel (võrreldes üksikvanemaperedega) leidis ka Vereecken jt (2009; 41 riigi analüüs) ja Hallström jt (2011), kuid viimases kehtis seos tuumikpere ja hommikusöögi söömise vahel vaid poiste puhul. Levin & Kirby (2012) Suurbritannia kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (HBSC) andmetel süvendatult pere struktuuri mõju uurinud uuringus leiti, et teadaolevad söömisharjumusi mõjutavad tegurid (õdede-vendade arv, kasvatusmeetodid, pere majanduslik olukord) erinesid pere struktuuride lõikes. Üksikemade peredes suurendas ebaregulaarse hommikusöögi riski suurem õdede-vendade arv, kehvem majanduslik olukord ning ema töötamine. Head suhted vanemaga vähendasid pere struktuurist tulenevat riski süüa ebaregulaarselt. Pearson, MacFarlane jt (2009) Austraalia läbilõikeuurimuses leiti, et tuumikpere on positiivselt seotud juurviljade söömise ja üksikvanema pere on tüdrukutel suupistete söömise riskiteguriks. Huvitavad seosed ilmnisid õdede ja vendade omavahelisi mõjusid uurides, venna olemasolu suurendas tüdrukute hommikusöögi söömise tõenäosust ja

vähendas poiste juurviljade söömise tõenäosust, samas kui õe olemasolu suurendas tüdrukute juurviljade söömise tõenäosust. Stewart & Menning (2009) pere struktuuri mõjudele keskendunud Ameerika uuringus leiti, et mitte-traditsioonilised perevormid (üksikvanem, kasuvanem, vanema puudumine) võrreldes traditsioonilise kahe vanemaga perega suurendasid ebatervislikke söömisharjumusi, nende hulgas hommiku- ja lõunasöögi vahelejätmine, väiksem juurviljasöömine, suurem kiirtoidu söömine ning väiksem vanemate osalus ja kontroll söömise üle.

Kokkuvõttes võib öelda, et põhjalikult ning eri aspektidest on uuritud pere tausta ja struktuuri mõju söömisharjumustele, mõlemad on läbinud ja läbimas suuri muutusi (perevormide mitmekesisus, söömise destruktureerimine ja valikute paljusus), positiivsemaid, tervislikke suundumusi söömiskäitumises seostatakse traditsioonilise kahe vanemaga pere ning kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega, kuid mõjude mehhanismid ootavad veel suure osas avastamist, sest tegemist on mitmete koosmõjudega.

Peresuhete mõju

Peresuhted on söömisharjumuste kujunemisel väga olulised, uurimused näitavad, et lapsepõlves kujunenud söömisharjumused mõjutavad söömisharjumusi täiskasvanueas (Branen & Fletcher 1999; Lytle jt 2000; Story jt 2002; Pearson jt 2009a; De Backer 2013).

Pere on lapsele esmaseks keskkonnaks ning teismelise käitumise ja elustiili kujunemist mõjutavad oluliselt peres valitsevad suhted ja nende kontekst. Pere on lapse olulisemaks sotsialiseerijaks, sealhulgas pakub pere nii konkreetseid toite kui mõjutab hoiakuid, väärtusi ja eelistusi toidu suhtes. Näiteks on Boutelle jt (2007) näidanud, et lapse käitumine ja hoiakud on mõjutatud sellest, millisenä ta tajub oma vanema (tervistpuudutavaid) hoiakuid. Hallström jt (2011) uuringus leiti, et poisse mõjutasid oluliselt vanemate toidusoovitused, tüdrukuid sõprade käitumine. Üldiselt on leitud, et lähedasemad ja positiivsemad suhted on seotud tervislike eluviisidega (DeVore & Ginsburg 2005). Vanemate kasvatusstiile analüüsisvas kirjanduses on leitud järjekindlaid tõendeid, et vanemlik soojus, emotsionaalne toetus, sobiv autonoomsus ning selge vastastikune suhtlemine viivad positiivsete tulemusteni laste ja teismeliste arengus (Maccoby & Martin 1983).

Söömise kontekstis on peresuhted olulised pakkudes näiteks aega koosolemiseks, vestlemiseks ning seega sotsialiseerimiseks üldiselt (Blum-Kulka 2012; Ochs & Shohet 2006; Tulviste jt 2006). Mitmed uuringud on leidnud negatiivse seose perega koosöömise

vähenevise ja tervise- ja käitumisriskide vahel (Neumark-Szteiner 2003 & 2010; Utter jt 2007; Videon & Manning 2003). Tõenäoliselt, uuringutes, kus on leitud seoseid tervisekäitumise ja perega koossõõmise vahel, on positiivsem tervisekäitumine seotud peresuhetega, mida vahendab perega koossõõmine. Peresuhete olulisust rõhutab ka Levin & Kirby (2012) uuring, kus perestruktuuri lõikes leiti, et üksikvanemate peredes süüakse ebaregulaarsemalt hommikusõõki, kuid seda riski vähendasid head suhted vanemaga, seega ei pruugi tegur olla riskitegur, kui seda kompenseerivad suhted.

Perekonna füüsilise ja sotsiaalse keskkonna mõju söõmiskäitumise ning ülekaalulisuse seosele Ameerika kontekstis on uurinud Birch jt (1987, 1998, 2001) ning uuringutes on leitud, et kuigi ülekaalulisusel on geneetilisi põhjuseid on nende avaldumisel oluline keskkond (sealhulgas rasvarikaste toitute eelistamine), mille vanemad endale ja oma lastele valivad ja loovad. Samuti on leitud et teatud söõmist regulaarivad kasvatusmeetodid, sealhulgas nõue süüa taldrük puhtaks, vähendavad laste enesekontrolli (Birch jt 1987), ka liigne tervislikult söõmise nõõdmise võib anda vastupidiseid tulemusi (Fisher jt 2002). On ka leitud, et toidu esitlemine preemia või karistusena võib soodustada söõmisega seotud probleemide kujunemist.

Teismeliste toiduvalikute ja pere seoseid on Belgia kontekstis uurinud Ilse De Bourdeaudhuij, kelle uuringutes on leitud, et toiduvalikutes mõjutavad lapsed ja vanemad üksteist vastastikku. Näiteks vanemate suurem otsustusõõigus ning piirangud ebatervislike toitute söõmisele võivad vähendada rasvaste toitute ja karastusjookide tarbimist (1997), samas laste suurem sõõnaõõigus suurendab ebatervislike toiduvalikute osa (1998). Selgitamaks pere mõju olulisust viidi läbi eksperiment (vanemad ja lapsed täitsid arvutis tootumisvalikute ankeedi ning hindasid pereliikmete mõju toiduvalikutele), mille tulemusena leiti, et otsene pere mõju söõmiskäitumisele on palju väiksem kui varem arvati (kõõigest 10% toiduvalikutest on seletatav üldiste pere omadustega) (2000).

Kasvatusstiilide mõju lapse söõmiskäitumisele, täpsemalt puuviljade tarbimisele, uurisid Kremers jt (2003). Uuringus lähtuti Maccoby & Martin (1983) vanemate kasvatusstiilide kahedimensioonilisest jaotusest, kus vastavalt kõrgele ja madalale nõõdlikkusele ja osalusele saab eristada (1) autoriteetset (2) järeleandlikku (3) autoritaarset ja (4) hoolimatut stiili. Uuringus ilmes, et eri vanuses ning eri soost lapsed hindasid kasvatusstiile erinevalt, vanemad vastajad hindasid lapsevanema kasvatusstiili sagedamini väiksema ranguse ja kontrolliga (järeleandlik ja hoolimatu) stiiliks. Tüdrukud hindasid kasvatusstiili sagedamini

autoriteetseks ning poisid sagedamini hoolimatuks. Analüüsis võrreldi puuviljade tarbimist seoses kasvatusstiiliga ning selgus, et kõige rohkem puuvilju tarbisid autoriteetse kasvatusstiiliga vanemate lapsed. Kõige positiivsem hoiak puuviljade söömise suhtes oli kõrge osalusega kasvatusstiiliga vanemate (autoriteetne ning järeleandlik) lastel, positiivsed eeskujud ja rollimudelid seoses puuviljade söömise ja olid seotud autoriteetse kasvatusstiiliga. Kasvatusstiil on oluline sotsialiseerimiskonteksti näitaja ning seetõttu võiks olla väga oluline söömist mõjutavate peretegurite uurimisel.

Kokkuvõttes on peresuhteid raskem mõõta kui mõnda sotsiaal-demograafilist tegurit, kuid nende mõju söömiskäitumisele on olulisem ning võimaldab sisulisemalt mõista võimalikke erinevusi söömiskäitumistes.

1.4 Probleemipüstitus

Tausta ja kirjanduse ülevaates on selgunud, et söömiskäitumise uurimine on tähendusrikas ja võrdlemisi uus sotsioloogia eriharu. Söömisharjumusi on erinevates välismaa (peamiselt Ameerika, Suurbritannia, Belgia, Põhjamaade) uuringutes uuritud erinevatest aspektidest ning erinevatel eesmärkidel.

Paljud varasemad uuringud teismeliste söömiskäitumise kohta peavad silmas tervise edendamise perspektiivi (ing.k. *public health perspective*). Teismeliste söömist on uurinud toitumisteadlased ning teismeliste söömiskäitumine on problematiseeritud kui söömise regulaarsuse ning söömise tervislikkuse küsimus. Söögikordade ebaregulaarsus, suupistete (pidev) söömine, väljassöömise suurenemine, perega koossöömise vähenemine – need kirjeldavad nii teismeliste söömiskäitumist kui söömismustrite destruktureerimist. Söömiskäitumise destruktureerimine on kontseptualiseeritud kui söömiskäitumise muutumine individualiseeritumaks koos ühiskonnas toimivate teiste muutustega (pere struktuuri ja tööhõive muutused).

Selles töös on huvi keskpunktis eelkõige teismeliste söömismuster ja selle võimalik muutumine ajas, teismeliste söömiskäitumise varieeruvus indiviidi- ja peretegurite lõikes ning töös ei ole keskendutud teismeliste söömise tervislikkusele või eesmärgile söömiskäitumist tervislikumaks muuta. Uurija eesmärkide saavutamiseks on ka varasemate uuringute ülevaates keskendutud kahele poolele: üldised muutused söömismustrites (destruktureerimine) ning teismeliste söömismustreid mõjutavad tegurid.

Teismeliste ja laste söömiskäitumine on oluliselt kujundatud lapsevanemate poolt, sealhulgas pakuvad vanemad nii toidukeskkonda (saadaval olevad toidud) kui eeskujusid, toiduga seotud väärtusi ja hoiakuid (Patrick & Nicklas 2005). Lapsevanemate loodav ja pakutav keskkond on seotud lapsevanemate karakteristikutega nagu haridus, töö, pere struktuur (tuumikpere, üksikvanem) ja pere majanduslik olukord ning peres valitsevad soojad või eemalehoidvad suhted. Lapsepõlves omandatud käitumised ja harjumused (nende hulgas söömisharjumused) mõjutavad käitumist ka täiskasvanueas. Selles töös uuritakse, kuidas varasemates uuringutes välja toodud pere mõjutegurid mõjutavad teismeliste söömise regulaarsust.

Eestis on söömisteemalised uurimused suures osas keskendunud inimeste toitumise vastavusele toitumissoovitustega, toitumise tervislikkusele või terviseriskidele. Teismeliste söömine on põhjalikumalt tähelepanu pälvinud koolitoiduga seoses. Töö autorile teadaolevalt ei ole Eestis uuritud söömise regulaarsust destruktureerimise perspektiivist. Varasemad uuringud on esile toonud söömiskäitumiste (näiteks hommikusöögi söömise, puu- ja juurviljade söömise) varieeruvust sotsiaal-majandusliku tausta suhtes, kuid ei ole uuritud, kuidas indiviidi- ja peretegurid prognoosivad söömise regulaarsust.

Analüüsi eesmärgiks on uudest, perekonnasotsioloogilisest lähtepunktist, hinnata pere mõju teismeliste söömiskäitumisele. Need teadmised aitavad läbi olukorra kirjelduse mõista Eesti teismeliste söömiskäitumist mõjutavaid peretegureid ning võimalikke ebavõrdsuse allikaid. Kahe, küsitlushetkel 18-aastaste, kohordi erinevate aastate võrdlus võimaldab uurida, millised erinevused ilmnevad teismeliste söömiskäitumises 2001. ja 2007. aasta võrdluses.

Eesti ühiskonna sotsiaal-majanduslik olukord uuritavatel aastatel on oluliselt erinev ning teismelised on potentsiaalselt üks muudatustele altimaid ühiskonna gruppe, kelle söömisharjumused võivad muutuste keerises oluliselt mõjutada saada. Lähtuvalt Mestdag (2005, Belgia (1988-1999)) ja Lund & Gronow (2014, Põhjamaade (1997-2012)) ajakasutusandmete analüüside tulemustest, kus leiti suurema osa inimeste regulaarsete söömisaegade püsimist, kuid teatud määral kinnitust ka sotsiaalsele, ajalisele ja ruumilisele destruktureerimisele teatud elanikkonna alagruppides (sealhulgas just nooremate ning töölmittekäivate inimeste seas), on selle töö esimeseks uurimisküsimuseks:

- (1) Kuivõrd on võrreldes 2001. ja 2007. aastat teismeliste söömise regulaarsus muutunud destruktureerimise poole?

Lhuissier jt (2013) uuring Prantsusmaal Pariisi piirkonnas on leidnud, et ebaregulaarne söömine, teiste sõnadega söömise destruktureerimine, on tõenäolisem naiste seas. Paljud uuringud on leidnud, et tüdrukud on võrreldes poistega ebaregulaarsemad sööjad: Hallström jt (2011), Pearson jt (2009a) ja Veltsista jt (2010) uuringus jätsid tüdrukud tõenäolisemalt hommikusöögi vahele ning Neumark-Sztainer jt (2013) uuringus vähenes perioodil 1999-2010 perega koossöövate tüdrukute osa. Soolisi erinevusi söömiskäitumises silmas pidades on teiseks uurimisküsimuseks:

(2) Kuivõrd on teismeliste söömise regulaarsuses soolisi erinevusi?

Pere on lapse olulisemaks sotsialiseerijaks (Grusec & Hastings 2006), lapse ja teismelise söömiskäitumist mõjutab nii pere poolt pakutav füüsiline keskkond ja ressursid kui sotsiaalne keskkond (Patrick & Nicklas 2005). Tuumikpere seostatakse regulaarsema ja tervislikuma söömismustriga (Lien 2007), Stewart & Menning (2009), Pearson (2009a). Ka sotsiaalmajanduslik staatus (vanemate haridus, töötamine, majanduslik olukord, jõukus) on seotud söömismustritega (Lien (2007), Pearson jt (2009 a & b)), samas on Lawlor jt (2005) uuringus leitud vanemate kõrgema hariduse ja sissetuleku vahel positiivne seos parema tervisega Taanis, kuid vastupidine seos Eestis ja Portugalis. Kolmas uurimisküsimus on:

(3) Kuivõrd on teismeliste söömise regulaarsus seletatav erineva pere struktuuri ja pere tausta kaudu?

Vanemlik soojus, emotsionaalne toetus, sobiv autonoomsus ning selge vastastikune suhtlemine viivad positiivsete tulemusteni laste ja teismeliste arengus (Maccoby & Martin 1983). Levin & Kirby (2012) uuringus leiti, et head suhted vanema ja lapse vahel vähendavad ebaregulaarse söömise riski. Eesmärgiga vaadata üldistest perefaktoritest rohkem pere sees toimuvasse, on neljas uurimisküsimus pühendatud peresuhete mõjule:

(4) Kuivõrd on teismeliste söömise regulaarsus seletatav peresuhete kaudu?

2. Analüüs

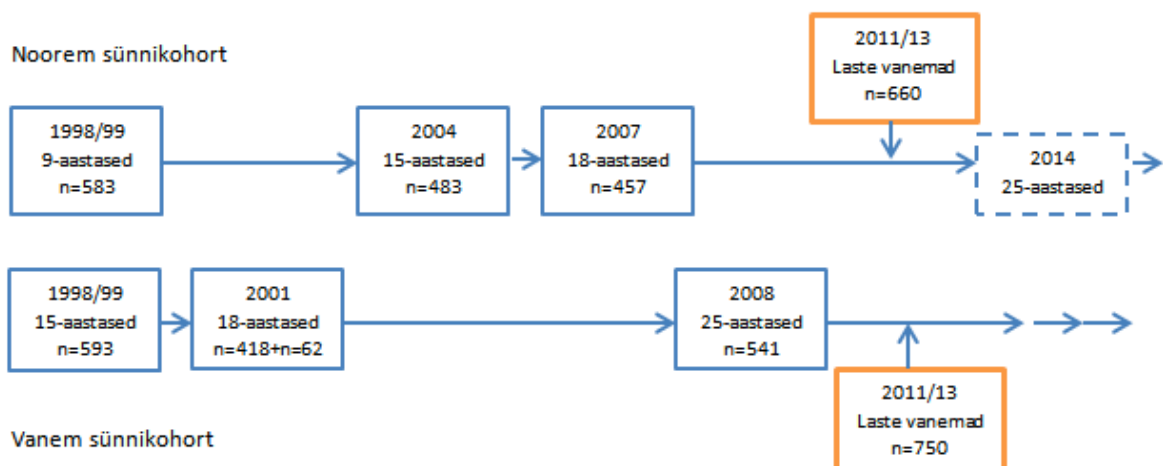
2.1 Metoodika

Andmete kirjeldus

Analüüs põhineb kahe erineva kohordi 18-aastaste õpilaste ENSU 2001.aasta ning 2007.aasta andmetel. Analüüsis on kasutatud Eesti laste isiksuse, käitumise ja tervise uuringu (ELIKTU, ing.k. ECPBHS- *The Estonian Children's Personality, Behavior and Health Study*) andmeid. ELIKTU uurib kahe valimiga nelja rühma lapsi, 1998.aastal alustati kahe kohordiga ENSU (Euroopa Noorte Südameuuring; ing.k. *European Youth Heart Study* EYHS) uuringuga ning 2007.aastal lisandus kahe kohordiga IDEFICS (ing.k. *Identification and prevention of Dietary – and lifestyle induced health Effects in Children and InfantS*) uuring. (<http://www.ecpbhs.ee>) ELIKTU-t iseloomustab väga hea esinduslikkus rahvastiku suhtes ja uuritavate püsimine uuringus. ELIKTU-t viivad läbi Tartu Ülikooli ja Tervise Arengu Instituudi teadlased, toimub tihe koostöö erinevate maade partneritega.

ENSU on 1998. aastal Maarike Harro (1960-2006) ja Jaanus Harro eestvedamisel alanud (prospektiivne) longituuduuring, partnerriikideks Taani, Norra, Portugal. Uuringu valimi koostamist on kirjeldatud M.Harro jt (2001): valimi koostamisel lähtuti 9- ja 15-aastaste (varajane ja hiline puberteediiga) õpilaste osakaalust Tartu piirkonnas ning 54st uuringus osalemiseks nõusoleku andnud kooli seast valiti klastervalimiga välja 25, valim on esinduslik linna- ja maa, eesti- ja venekeelsete koolide ning 9- ja 15-aastaste vanusrühmade suhtes, osalusmäär oli 76%. ENSU noorema sünnikohordi õpilased olid uuringu alustamisel 1998. aastal 9-aastased (n=583), vanema sünnikohordi õpilased 15-aastased (n=593). Uuringu põhiankeet täideti laboris koha peal uuringu läbiviija poolt ning andmed sisestati andmebaasi töötlemiseks, osalejate vanemad andsid nõusoleku laste uuringus osalemiseks. ENSU puhul on tegemist longituudse uuringuga, samu õpilasi on küsitletud mitmel korral, uuringulained vastavalt (Joonis 2): noorem sünnikohort (4 uuringulainet): 1998.aastal - 9-aastased; 2004.aastal - 15-aastased; 2007.aastal - 18-aastased; 2014.aastal - 25-aastased; vanem sünnikohort (3 uuringulainet): 1998.aastal - 15-aastased; 2001.aastal - 18-aastased; 2008.aastal - 25-aastased).

Analüüsis on kasutatud noorema kohordi kolmanda laine (2007) ja vanema kohordi teise laine (2001) andmeid, kui õpilased olid 18-aastased.

Joonis 2. ENSU andmekogumine (uuritavad kohordid ja uurimislained)

Andmete töötlemine

Töös on kasutatud Eesti laste isiksuse, käitumise ja tervise uuringu (ELIKTU) andmeid, mis said töö autorile ligipääsetavaks tänu longituudi ühele asutajale ning eestvedajale, Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonna dekaan ja psühhofüsioloogia professor Jaanus Harrole ning magistr töö juhendajale Kairi Kasearule. Andmeid haldab Tervise Arengu Instituut ning vastavalt töö autori andmepäringule väljastati magistr töö kasutamiseks väljavõtte suurest ELIKTU andmebaasist.

Arvestades, et töö autor ei olnud ise osalenud andmete kogumisel ega varasemal töötlemisel või analüüsil, oli vajalik põhjalik andmetega tutvumine. Tehnilise tööna oli vajalik andmete kandmine tabelitöötlusprogrammist Excel statistikaprogrammi SPSS (kasutatud versioon 20.0). 2001. ning 2007.aasta ankeetide vahel olid mõned erinevused, mida tuli andmestikke ühendades arvestada (sealhulgas tunnuseid ümber kodeerida). Analüüsiks vajaminevad tunnused tuli suures osas olemasolevate põhjal arvutada ning ka siin oli vajalik ümberkodeerimine.

Kui analüüsiks vajalikud tunnused olid olemas, viidi läbi andmeanalüüs, esialgu lihtsate sagedusjaotuste ning risttabelite vormis ning uurimisküsimustele vastamiseks kasutati multinominaalset logistilist regressiooni. Multinominaalne logistiline regressioon on sobilik meetod, sest otsiti käitumist mõjutavaid tegureid, nii sõltuv (söömiskäitumine) kui sõltumatud (preevorm, majandusliku olukorra hinnang, vanemate haridus jt) tunnused on kategooriaalsed. Analüüsi tulemusena on võimalik hinnata, millise tõenäosusega üks või teine tegur teatud söömiskäitumist prognoosib.

Enne andmestike modifitseerimist oli vajalik ka algsete jaotuste võrdlemine ning analüüsimine. Selle etapi tulemusena järeldati, et 2001. ja 2007.aasta andmestikud (mõlemad kohordid) on oma tausta- ja perekonna tunnuste poolest sarnased ning hästi võrreldavad, mõnevõrra erinesid majandusliku olukorraga seotud hinnangud, tõenäoliselt makromajanduslikel põhjustel.

Andmestike (2001 ja 2007) ühendamisel oli vajalik osade tunnuste nime muutmine, et samad küsimused oleksid vastavuses 2001.aasta ning 2007.aasta tunnustega. Lõplikus andmestikus on ühtlustamisel lähtutud 2001.aasta tunnuste nimedest. Andmete korrastamine hõlmas ka puuduvate väärtuste analüüsimist ning vajadusel kodeerimist ja märkimist.

Tunnuste jaotused (kokku ning 2001. ja 2007.aasta kohta eraldi) on esitatud tabelitena LISA (Tunnuste sagedusjaotused).

Vastajate vanuse analüüsimiseks liideti 16-aastased 17-aastaste grupiga, sest nende sagedus oli väike (16-aastaseid 2001 n=8; 2007 n=2), samuti liideti 2001.aasta andmetes 20-aastased ja vanemad (n=18).

Tervise enesehinnangul oli viis vastusevarianti, 2001.aastal kodeeritud 1-väga hea 5-väga halb, 2007.aastal vastupidi. Tervist hinnati üldiselt positiivselt ning kategooriad „väga halb“ ja „üsna halb“ kodeeriti koos puuduvate väärtustega üheks kategooriaks (2001 n=31, 2007 n=11), analüüsi on kaasatud ka puuduv kategooria.

Perevormi analüüsimiseks oli ankeedis küsitud, kellega vastaja (enamus päevadest) koos elab, vastusevariantideks: 1-elan ema/isa/kasuema/kasuisa/õe-vennaga, 2-ema/isa elab eraldi; ei ela kasuema/kasuisa/õe/vennaga 3-ema/isa on surnud. Tunnused kodeeriti kaheväärtuselisteks, kus jah=1 ning kõik muud variandid=2. Tunnus „tuumikpere“ saadi kodeerides elab emaga=1 JA elab isaga=1. Tunnuse „üksikema“ tingimuseks oli elab emaga=1 JA elab isaga \neq 1 JA elab kasuisaga \neq 1, tunnuse „üksikisa“ tingimuseks sarnaselt elab isaga=1 JA elab emaga \neq 1 JA elab kasuemaga \neq 1. Muud variandid (sh elab kasuisa/kasuemaga), ka avatud vastustena antud vastused (sh elab üksi, vanavanemate, elukaaslase, sugulastega) moodustasid perevormidest 27-28% ning need on analüüsi kaasatud perevormi kategooria „muu“ all.

Olemasolevatest küsimustest „kas ema/isa töötab“ vastusevariantidega „jah=1“ „ei=2“ kodeeriti tunnus „kaheleivateenijaga pere“, kus ema töötab ja isa töötab (tingimus (IF) ema töötab=1 JA isa töötab=1). Ühe leivateenijaga pere tunnuse jaoks moodustati tunnus

„Ema_leivateenija“ kui kehtis tingimus ema töötab ja isa ei tööta (tingimus (IF) ema töötab=1 JA isa töötab \neq 1). Sarnaselt kodeeriti tunnus „Isa_leivateenija“ kui kehtis tingimus isa töötab ja ema ei tööta (tingimus (IF) isa töötab=1 JA ema töötab \neq 1). „Üheleivateenijaga pered“ on ainult ema ja ainult isa leivateenijaperede summa. Nendele tingimustele ei vastanud, tähendab variandi „muu“ alla koondus 8-5% peredest.

Pere majandusliku olukorra hindamisel liideti väga väikese sagedusega tunnused, „me oleme vaesed“ (2001 n=3 ja 2007 n=1) vastusevariandiga „me pole küll vaesed, kuid oleme vaesuse äärel“ (2001 n=45; 2007 n=13). Edaspidi tuleb silmas pidada, et 2007.aastal on kehva majandusliku olukorra hinnangu kategooria analüüsiks alaesindatud. Ka rahalise olukorra hinnangul kategooriaid liideti: „raha ei jätku söögiks“ (2001 n=2; 2007 n=1) vastusevariandiga „jätkub vaid toiduks, maksudeks ja aegajalt hädavajalike asjade jaoks“ (2001 n=84; 2007 n=16). Ankeedis on küsitud kogu pere sissetuleku kohta ühes kuus, vastusevariantides 10 sissetulekuvahemikku. Võrreldes Statistikaameti andmetel keskmisi Eesti palkasid vastustega ning arvestades kõige suurema osakaaluga sissetulekuvahemikku koondati sissetulekud vastavalt 2001.ning 2007.aastal erinevalt keskmiseks ning alla ja üle keskmise sissetulekuteks. 2001.aastal märkis 19% vastanutest pere sissetulekuks 5001-7500 krooni kuus (=keskmine), alla selle olevad kategooriad liideti (1+2+3), samuti üle selle olevad kategooriad (5+6+7+8+9+10). 2007.aastal märkis 17% vastanutest pere sissetulekuks 15001-20000 krooni kuus (=keskmine), alla selle olevad kategooriad liideti (1+2+3+4+5+6), samuti üle selle olevad kategooriad (8+9+10).

Vanemate hariduse puhul koondati kuuest vastusevariandist kokku neli, tähendab omavahel liideti alg- ja keskkharidus (=keskkharidus) (algharidus 2001 ema n=12, isa n= 23; 2007 ema n=9, isa n=18) kutseharidus- ja lõpetamata kõrgharidus (=kutseharidus) (lõpetamata kõrgharidus 2001 ema n=23, isa n=19; 2007 ema n=26, isa n=20) ning eraldi haridustasemetena säilisid kesk-eriharidus ning kõrgharidus.

Ametite klassifitseerimine

Õpilased märkisid ka oma vanemate töökoha ning ameti. Vanemate töö on oluline perekondliku tausta tegur ning avatud vastused kodeeriti vastavalt rahvusvahelisele ametite klassifikaatorile ISCO (*International Standard Classification of Occupations*) üheksasse ametirühma (Ametite Klassifikaator, 2008).

Rühma määramisel oli otsustav ameti nimetus, mitmetimõistetavusel arvestati/vaadati ka vanema haridust ning infot tööandja/töökoha ja palga kohta. Mõned enimkaalutud ametid olid „õde“, „lasteaiakasvataja“, „laborant“, „müügijuht“, „personalijuht“, „projektijuht“.

Selgituseks: haiglaõde on tippspetsialist nagu arst (2221), kutseline hooldusõde aga keskastme spetsialist (3221), hooldaja aga isikuteenindaja (5321). Otsus klassifitseerimise kohta tehti hariduse alusel (kõrg- ja lõpetamata kõrgharidusega töötajad märgiti haiglaõdedeks, teised hooldusõdedeks ning algharidusega töötajad hooldajateks. Nende ametite kandjad jagunesid peamiselt teise ja kolmandasse kategooriasse.

Vastustes oli kasutatud erinevaid ametinimetusi (lasteaiapäetaja, lasteaiakasvataja, abiõpetaja, kasvataja jm) ning ka siin on erinevad klassifikatsioonid. Lasteaiapäetaja (2342) on tippspetsialist nagu õpetaja ja liikumis- ning muusikakasvataja, samas kui abiõpetajad on seotud pigem hoolitsusega (5312) nagu lastekasvatajadki (5311). Otsus tehti hariduse põhjal (kõrg- ja lõpetamata kõrgharidusega tippspetsialist, teised isikuteenindajad). Nende ametite kandjad jagunesid teise ja viiendasse kategooriasse.

Laborandid ja laborijuhatajad sellistena klassifikaatorisse ei kuulu, nad tuleks liigitada oma eriala põhiselt (nt tuumakeemik 2113), kuid klassifikaator pakub eelkõige meditsiini ja tööstusega seotud laboritehnikute klassifikatsiooniks keskastme spetsialisti (nt 3116 keemiatööstuse laboritehnik). Otsus laborantide ameti kohta tehti töökoha (teadusasutus või tööstus/muu) ning hariduse hindamisel. Suur osa koondus kolmandasse kategooriasse.

Müügijuht oli küllaltki levinud ametinimetus, eriti 2007.aastal, klassifikaatori järgi on tegemist tippjuhiga (1221), kui kõnealune müügijuht juhatab alluvaid. Kuid sageli on müügiinimese näol tegemist müügiesindaja/müügiagendiga, kes on keskastme spetsialist (3322). Müügiinimese puhul võib tegemist olla ka tehnikaseadmete müügiesindajaga, kes peab tundma pakutavat tehnikat ning liigitub seetõttu tippspetsialistik. Otsus müügiinimeste ameti kohta tehti töökoha (suur või väike asutus) ning palga hindamisel. Suur osa koondus kolmandasse kategooriasse.

Personalijuhi ameti kodeerimine sarnaneb müügijuhi ameti klassifitseerimisega, alluvaid juhtivana on tegemist tippjuhiga (1212), personalijuht võib olla keskastmejuht, -spetsialist (personaliagent 3333 või vastutav personaliametnik 3341) või ametnik (personaliametnik 4415). Otsus tehti vastavalt töökohale, haridusele, palgale. Suur osa koondus kolmandasse kategooriasse.

Projektijuhina tunnustab klassifikaator ehituse projektijuhti (1323), kuid sageli teevad selle nimetusega tööd ilmselt kolmandasse kategooriasse kuuluvad töötajad. Ehitusettevõtete projektijuhid kodeeriti täpselt vastavalt klassifikaatorile, muude projektijuhtide puhul tehti otsus üldise keskastmejuhi kategooria kasuks.

Vanemad jagunesid ametite vahel võrdlemisi ühtlaselt (Tabel 1), emade seas oli rohkem tippspetsialiste (24-27%; sh õpetajad ja raamatupidajad) ning teenindustöötajaid (12%; nende seas ka müüjad), isade seas oli rohkem oskustöölisi (14-16%; nende hulgas ka ehitajad ja remondilukksepad) ning juhte (12-14%; nende hulgas projektijuhid ja omanikud/juhatuse liikmed jmt).

Tabel 1. Vanemate amet

	2001	2007		2001	2007
Ema amet	%	%	Isa amet	%	%
juhid	5,7	7,5	juhid	11,6	13,9
tippspetsialistid	23,8	26,7	tippspetsialistid	7,6	8,4
keskastmejuhid	10,7	14,3	keskastmejuhid	7,0	15,5
ametnikud	2,2	4,9	ametnikud	,4	1,3
teenindustöötajad	12,4	12,1	teenindustöötajad	2,2	1,8
põllumajandustöötajad	1,3	1,1	põllumajandustöötajad	1,3	1,5
oskustöölised	4,6	6,0	oskustöölised	13,8	16,1
masinaoperaatorid	,9	1,1	masinaoperaatorid	9,4	10,6
lihttöölised	5,9	4,4	lihttöölised	4,1	1,8
			sõjaväelased	,2	,3

Söömise regulaarsuse tunnus

Kirjanduse ülevaates käsitletud uuringutes oli söömise regulaarsust mõõdetud erinevalt. Igal mõõtmisviisil oma plussid ja miinused. Näiteks on leitud, et konkreetsete toitude (puu- ja juurviljad) söömisele antud hinnangud erinevad kontrollitud/jälgimise teel saadud andmetest, sest inimesed kipuvad üle hindama söömise tegelikku regulaarsust ning tervislikkust.

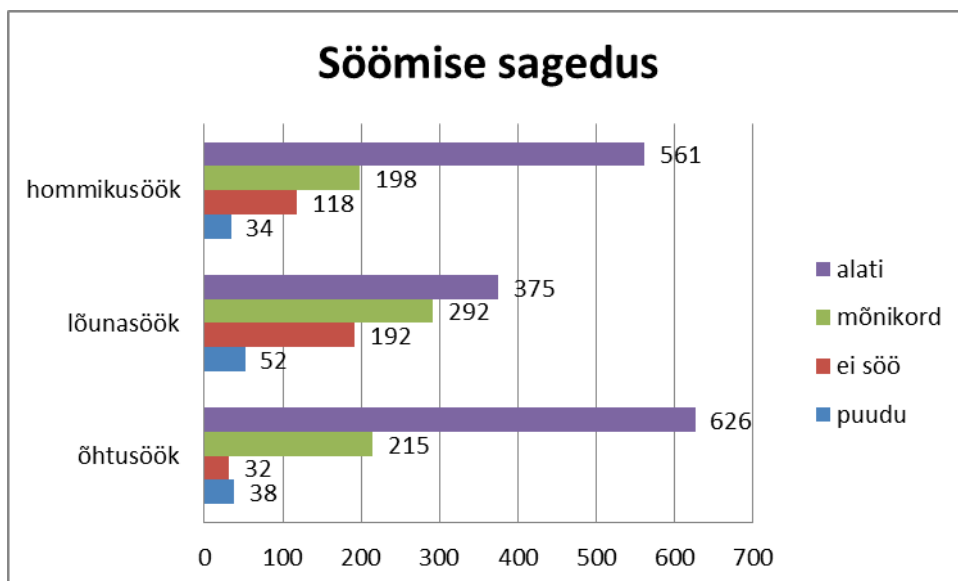
Levinud on uuringud, mis põhinevad ajapäeviku andmetel, siis palutakse inimesel täpselt üles märkida millega päeva/nädala jooksul tegeldi ning kui palju see aega võttis. Täpsemat infot

võib anda 24h meenutamise meetod, kus palutakse vastajal meenutada mida, kus ja kellega söödi, eriti võrreldes küsimusepüstitusega „kuidas tavaliselt“, viimasele antud vastused kipuvad olema ilustatud ning reaalsusest kaugemal. Mõni uuring võib aga paluda meenutada „kui sageli sa sõid eelmisel aastal hommikusööki? „iga päev“ „1-3 korda nädalas“ „mõned korrad kuus“ „harvemini““. Arvestades, et kolm toidukorda on n-ö normatiivne söömismuster, siis inimeste tegelikku söömismustrit soovitatakse uurida, küsides „päeva esimese, teise, kolmanda, neljanda, viienda jne toidukorra kohta“, mitte „hommiku- lõuna- ja õhtusöögi kohta“.

ELIKTU hõlmab põhjalikult toitumisega seotud aspekte, küsitakse ka 24-tunni meenutamise meetodil erinevate toiduainete tarbimise, igapäevase söömise regulaarsuse, koolitoidu ja tervislikult söömise kohta. Ankeedis oli küsitud kui sageli (kolm vastusevarianti: alati, mõnikord, ei söö) vastajad söövad hommiku-,koolilõuna-ja õhtusööki (küstiti ka koduse lõunasöögi ja õhtuote söömise sagedust, kuid analüüsi kaasati suurema vastamisprotsendi alusel esimesed kolm). Tähendab, et võimalik oli 27 erinevat söömise regulaarsuse kombinatsiooni. Söömise regulaarsuse tunnus koostati lähtuvalt teoreetilisest vajadusest: eristada regulaarne söömine ja leida ebaregulaarse söömise mustrid (hommiku-ja lõunasöögi vahelejätmine) ning kaasata kõik inividid söömise regulaarsuse kategooriatesse, pidades silmas kategooriate täituvust võrdluse võimaldamiseks.

Söömise regulaarsuse vastusevariandid olid 2001. ja 2007.aasta andmestikes vastupidised, 2001.aastal algasid variandid 1-alati 2-mõnikord 3-ei söö, 2007.aastal 1-ei söö 2-mõnikord 3-alati, kodeeriti ümber samasisuliseks. (2007 andmetes 1=3 2=2 3=1)

Söömise regulaarsuse tunnuse moodustamise aluseks oli söömise sagedusjaotus, mis on kujutatud joonisel (Joonis 3). Selle põhjal ning koos teoreetilisest kirjandusest teadaolevaga ning arvestades võrreldavate gruppide moodustamise vajadust, moodustati kategooriaalne söömise regulaarsuse tunnus. Analüüsiks koondati seitsmest algsest kategooriast (Tabel 2) analüüsimiseks viis. Tabelis on koondatuna esitatud söögikorra ning vastava sageduse (alati, mõnikord, ei söö) tingimused, mis moodustasid vastava söömise regulaarsuse kategooria. Edasises analüüsis kategooriaid koondati järgnevalt: liideti mõnikord hommikusöök ja ei söö hommikusööki (2+6) ning mõnikord ja ebaregulaarsed sööjad (nende seas ka puudvad vastused) (4+7). Viis söömise regulaarse kategooriat on edaspidi tinglikult lühendatud regulaarseks ja ebaregulaarseteks (hommiku-, lõuna-, õhtu- ja üldiselt väga ebaregulaarne) söömise sagedus.

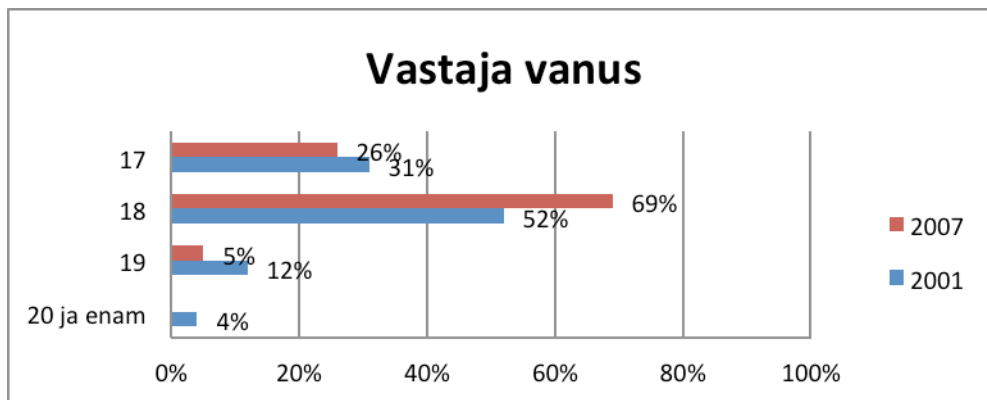
Joonis 3. Hommiku-, lõuna (koolis)- ja õhtusöögi söömise sagedus (n)

Tabel 2. Söömise regulaarsuse koondtunnuse moodustamine

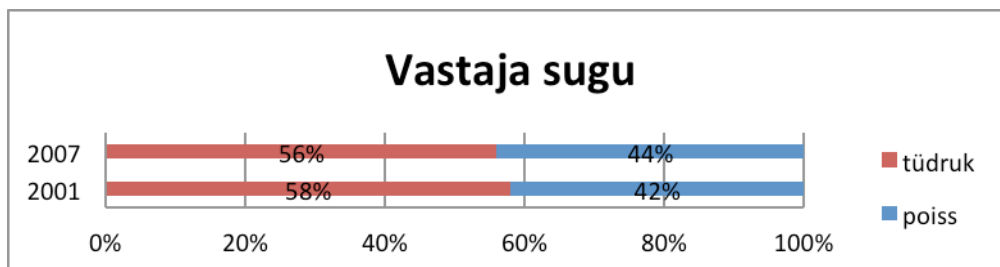
Söömise regulaarsuse tunnuse moodustamine			
hommiku	lõuna	õhtu	n=232
alati	alati	alati	
1.regulaarsed sööjad, alati kolm korda päevas			
hommiku	lõuna	õhtu	n=136
mõnikord	alati/mõnikord	alati/mõnikord	
2.mõnikord hommikusöök, lõuna- ja õhtusöök alati/mõnikord			
hommiku	lõuna	õhtu	n=232
alati	mõnikord/ei söö	mõnikord/ei söö	
3.alati hommikusöök, lõuna-ja õhtusöök mõnikord/ei söö			
hommiku	lõuna	õhtu	n=69
mõnikord	mõnikord	mõnikord	
4.ebaregulaarsed sööjad, mõnikord kolm korda päevas			
hommiku	lõuna	õhtu	n=107
alati/mõnikord	ei söö	alati/mõnikord	
5.ei söö lõunat, hommiku- ja õhtusööki alati/mõnikord			
hommiku	lõuna	õhtu	n=82
ei söö	alati/mõnikord	alati/mõnikord	
6.ei söö hommikusööki, lõuna-ja õhtusööki alati/mõnikord			
hommiku	lõuna	õhtu	n=62
ei söö vähemalt kaks korda+puuduvad väärtused			
7.ei söö vähemalt 2 korda päevas ja/või puuduvad väärtused			

2.1.1 Valimi kirjeldus

2001.aastal küsitleti 480 õpilast, analüüsitavas valimis n=458 ning 2007.aastal küsitleti 457 õpilast, valimis n=453. Valimid on sarnase suurusega ning hästi võrreldavad. Mõlemal aastal oli osalejate seas umbes 56% naissoost õpilasi ning 44% meessoost õpilasi (Joonis 5). 2001.aastal ja 2007.aastal olid osalejad umbes 18-aastased, kuid oli ka veidi nooremaid ja vanemaid, 2001.aastal oli 52% 18-aastased ning 31% 17-aastased ning 17% 19-aastased ja vanemad, 2007.aastal oli 69% 18-aastased, 26% 17-aastased ning 5% 19-aastased. (Joonis 4) Valimis on esindatud nii maal kui linnas elavad õpilased.

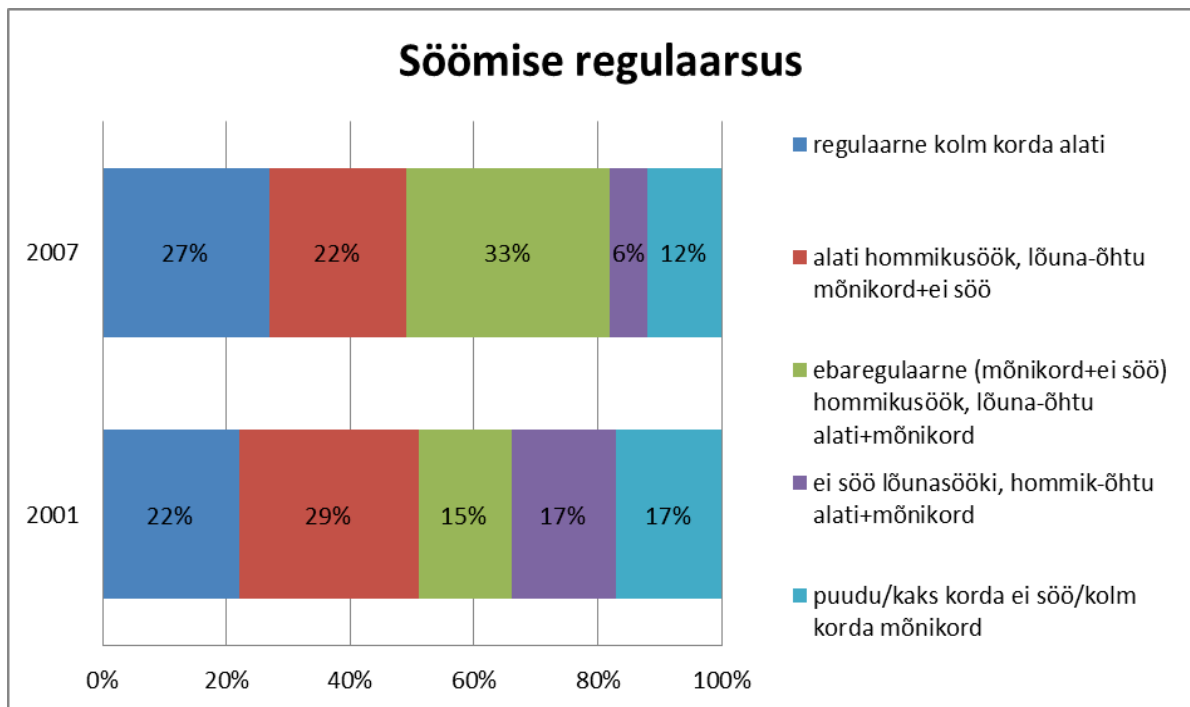
Joonis 4. Vastajate vanus (osakaal %)

Joonis 5. Vastaja sugu (osakaal %)

Töös on prognoositavaks tunnuseks söömiskordade regulaarsus (Joonis 6). Õpilastelt küsiti kui tihti (vastusevariandid: alati, mõnikord või ei söö) nad söövad kodus hommiku-, lõuna- ja õhtusööki ja õhtuoodet ning koolilõunat. Erinevaid söömismustreid arvesse võttes moodustati söömise regulaarsuse koondtunnus, mille jaotus on näidatud joonisel. Söömise regulaarsuse tunnuse jaotus näitab, et 2001.aastal ning 2007.aastal jaotuvad vastajad erinevatesse regulaarsuse kategooriatesse. 2007.aastal on kolmandik ebaregulaarsed hommikusöögisööjad, 27% regulaarsed sööjad, 2001.aastal 29% sööb alati hommikusööki, kuid lõuna- ja õhtusööki ebaregulaarselt ning 22% on regulaarseid sööjaid. Üldiselt oli söögikordadest kõige regulaarsem õhtusöök (alla 4% märkis, et ei söö õhtusööki). Edaspidi on söömise

regulaarsused tinglikult nimetatud regulaarseks (kolma korda alati), väga ebaregulaarseks (puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord), ebaregulaarseks hommikusöögiks (mõnikord+ei söö hommikusööki, lõuna- ja õhtusöök alati+mõnikord), ebaregulaarseks lõunasöögiks (ei söö lõunasööki, hommiku- ja ühtusöök alati+mõnikord) ja ebaregulaarseks õhtusöögiks (alati hommikusöök, lõuna- ja õhtusöök mõnikord+ei söö).

Joonis 6. Söömise regulaarsus (osakaal %) 2001. ja 2007.aastal

Perekonna kontekst

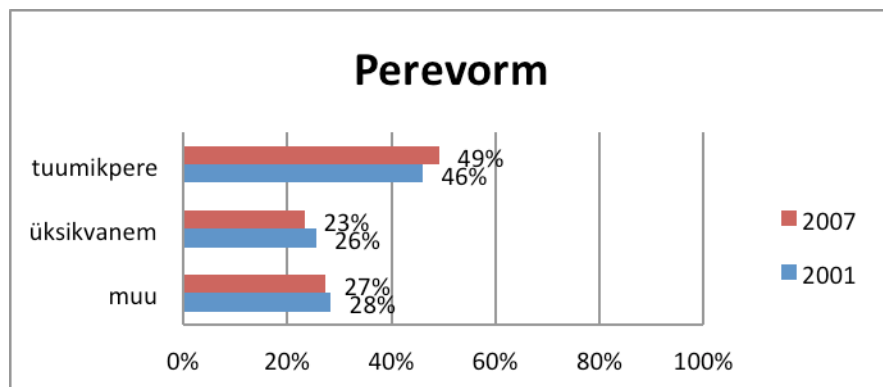
Pere konteksti kirjeldamisel kasutati erinevaid tunnuseid ning peeti silmas perekonna tegureid, mis võiksid mõjutada teismeliste söömise regulaarsust.

Pere struktuur (Joonis 7) on tuletatud küsimustest selle kohta, kellega koos uurimuses osaleja koos elas, 75-80% elas koos emaga, seejuures oli kahe bioloogilise vanemaga perekondi 2001.aastal 46% ning 2007.aastal 49%, üksikvanemaga perekondi neljandik ning muu elukorraldus sh koos vanavanematega, koos ema/isa elukaaslasega või üksi/oma elukaaslasega 27-28% (Tabel 3). Ligi pooled elasid koos õe/venna/eakaaslastega, 2001.aastal 44% ning 2007.aastal 53%.

Tabel 3. Elamine muudes perevormides (sagedus n)

	2001	2007
	Sagedus (n)	Sagedus (n)

Kasuvanemaga	32+4	50+7
Üksi/ühikas	26	17
Elukaaslasega	14	45
Vanavanematega	16	12
Muu (sugulased jm)	15	6

Joonis 7. Vastaja pere struktuur

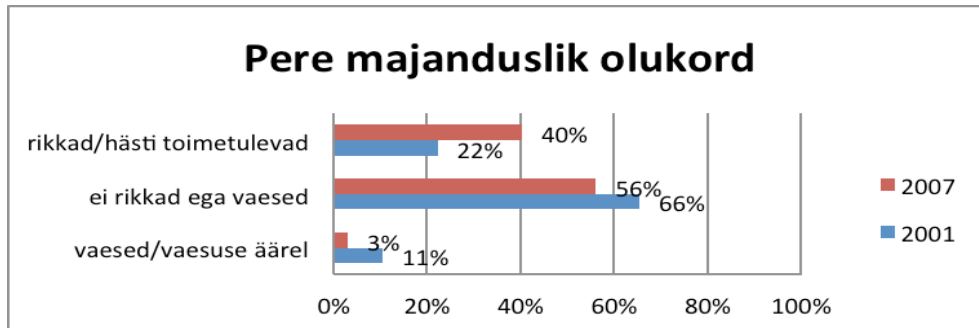
Pere majanduslik olukord

Pere majanduslikku olukorda (Joonis 8) hindasid pooled vastajad n-ö keskmiseks (vastusevariant: „me ei ole rikkad ega vaesed“), nii vastas 66% 2001.aastal ning 56% 2007.aastal, siiski on märgatav oluline erinevus: vaesuses/vaesuse äärel tunnistas end elavat 2001.aastal 11%, 2007.aastal 3% ning hästitoimetulevate ja rikaste osa suurus oli 2001.aastal 22% ning 2007.aastal 40%.

Hinnangud pere rahalisele seisule erinesid aastate lõikes samuti, 2001.aastal kirjeldas suurima osa, 38%, rahalist seisuhinnang „saab osta ka muud peale hädavajaliku“ ning 2007.aastal 47% „saab osta kõike vajalikku“ (vastusevariantides n-ö kvalitatiivne samm parema hinnangu suunas). 2001.aastal oli 19% rahaline seis piisav vaid hädavajalikuks, 2007.aastal oli selliseid peresid 4%, luksuslikke asju said endale 2001.aastal lubada 11%, 2007.aastal 21%. Pere sissetulek kroonides on 2001-2007 absoluutarvudes oluliselt erinev, võrreldes Eesti keskmise leibkonna brutosissetulekuga, on osalenud õpilaste perede sissetulekud mõnevõrra väiksemad.

Uuringus osalenud õpilaste peredes oli enamasti ka kaks leivateenijat, 2001.aastal oli 56% kõigist peredest kahe leivateenijaga ning 2007.aastal 69% kahe leivateenijaga. Vaid meesleivateenijaga tuumikperesid oli 2001.aastal n=37 ning 2007.aastal n=21. Üheleivateenijaga (üks töötab, teine ei tööta) pered on sagedamini naisleivateenijaga, 2001.aastal oli selliseid peresid 24%, ainult meesleivateenijaga peresid oli 13%. Mitte-

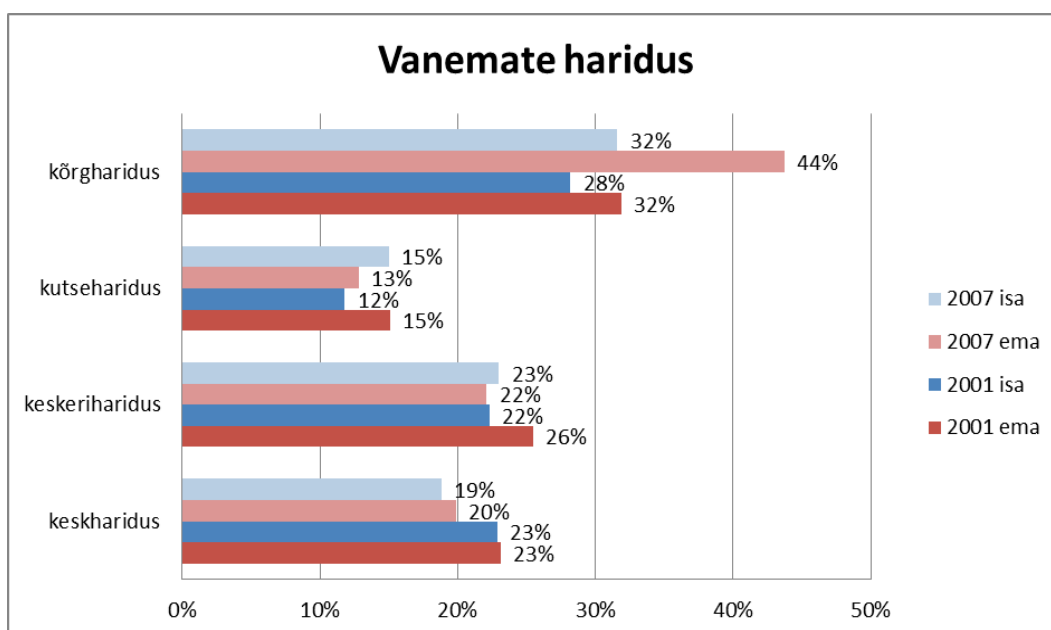
töötavaid emasid oli vaid 14-19%, samas kui mitte-töötavaid isasid oli 2001.aastal 25% ning 2007.aastal vaid 14%. Peresid, kus ema ega isa ei tööta on alla 2%: 2001.aastal 9 perekonda, 2007 aastal 5 perekonda.

Joonis 8. Pere majanduslik olukord

Vanemate taust

Umbes kolmandik vanemaid on kõrgharitud. Sealhulgas on märgatav erinevus emade hariduses, 2001.aastal oli kõrgharidusega emasid 32%, 2007.aasta valimis 44%, isasid vastavalt 28% ning 32%. Muude haridustasemetel lõigetes vanemad oluliselt ei erine, viiendik on kuni keskharidusega, viiendik keskeriharidusega ning kuuendik kutse- või lõpetamata kõrgharidusega. Õpilastelt küsiti ka vanemate ametit ning vastused kodeeriti vastavalt Ametite klassifikaatorile (AK 2008, 2011), võrreldes 2001. ning 2007. aastat on rohkem emasid tööl esimeses neljas ametikategoorias (juhid, tippspetsialistid, keskastme spetsialistid, ametnikud). Isade seas on 2007.aastal enam keskastmespetsialiste (7% võrreldes 15%)

Joonis 9. Vanemate haridus (osakaal %)

2.2 Söömise regulaarsuse esmaste seoste uurimine

Probleemipüstituses püstitatud uurimisküsimusi silmas pidades on analüüsis vaadatud eraldi 2001. ja 2007.aastat. Samuti on esialgsete seoste uurimisel vaadeldud eraldi poiste ja tüdrukute vastuseid. Seoseid kontrolliti koos puuduvate väärtustega ja neid välja jättes, kõik seosed jäid samaks (kui ei ole märgitud teisiti). Esmalt on uuritud söömiskordade (hommiku-, lõuna- ja õhtusöök eraldi) jaotust aasta ja soo lõikes ning kirjeldatud esmased seosed. Kirjanduses välja toodud pere mõjutegureid arvestades on uuritud perevormi, majandusliku olukorra hinnangu ja vanemate hariduse ja ameti seoseid söömise regulaarsusega. Risttabelite, hii-ruut statistiku (χ^2), vabadusastmete arvu (df) ja seoste olulisustõenäosuse (p) abil tuuakse välja olulisemad seosed.

Söömise varieerumine aasta ja soo lõikes

Söömiskordade ja aasta vahel leidsid statistiliselt olulised seosed. Järgnevas tabelis (Tabel 4) ülevaade söömiskordade regulaarsuse jaotusest 2007. ja 2001.aastal ning seejärel ülevaade olulistest seostest.

Tabel 4. Söögikordade (hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi) regulaarsus 2001. ja 2007.aastal

Söömise sagedus															
		2001		2007			2001		2007						
		N	%	N	%		N	%	N	%					
Õhtusöök ***	Alati	320	69,9	306	67,5	Ei söö	18	3,9	14	3,1	Mõnikord	89	19,4	126	27,8
Lõunasöök kodus **		201	43,9	174	38,4		94	20,5	98	21,6		128	27,9	164	36,2
Lõunasöök koolis ***		153	33,4	293	64,7		104	22,7	37	8,2		166	36,2	119	26,3
Hommikusöök ***		310	67,7	251	55,4		36	7,9	82	18,1		84	18,3	114	25,2

p<0,1* p<0,05** p<0,001*** Puuduvad väärtused märkimata, ridade summa \neq 100%.

hommik: p<0,001; df=3, $\chi^2=42,892$; koolis: p<0,000, df=3, $\chi^2=108,151$; kodus: p<0,05, df=3, $\chi^2=12,669$; õhtu: p<0,001, df=3, $\chi^2=22,312$

Kõik söögikorrad on statistiliselt oluliselt seotud aastaga. 2001.aastal söi alati hommikusööki 68% ja 2007.aastal enam kui kümme protsenti vähem vastanutest, hommikusöögi vahelejätjaid oli 2001.aastal alla kümne protsendi ja 2007.aastal 18%. Alati koolis lõunasöögi sööjaid oli 2001.aastal 33% ja 2007.aastal pea poole rohkem, 65%. Koolieine mitte-sööjaid oli 2001.aastal 23% ja 2007.aastal alla kümne protsendi. Kodus lõunasöögi söömise osas on erinevad aastate lõikes alati ja mõnikord lõunasöögi sööjate osakaalud. 2001.aastal söi alati

õhtusööki 70% ja 2007.aastal 68%, õhtusöögi mitte-sööjate arv on mõlemal aastal alla nelja protsendi.

Selgitamaks soo mõju söömiskordade regulaarsusele uuriti ka seda risttabelites (LISAs Söömiskordade sagedus). Statistiliselt olulised erinevused söömiskordade ja soo vahel ilmnedid hommiku-, koolilõuna- ja õhtusöögi puhul ning ei ilmnenu seoses kodus lõunasöögiga. 2001.aastal sõi alati hommikusööki 72% (76% poisse ja 70% tüdrukuid), 2007 56% (53% poisse ja 59% tüdrukuid). 2001.aastal sõi alati koolilõunat 36% õpilastest (47% poistest ja 29% tüdrukutest), 2007.aastal sõi koolilõunat alati 65% õpilastest (77% poistest ja 56% tüdrukutest). 2001.aastal oli koolilõuna kohta märkinud „ei söö“ 25% (21% poisse ja 27% tüdrukuid) ja 2007.aastal 8% (4% poisse ja 12% tüdrukuid).

Tabel 5. Söömise regulaarsus soo ja aasta lõikes

		poiss		tüdruk		kokku	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
väga ebaregulaarne	N	26	21	49	31	75	52
	%	13,4%	10,4%	18,8%	12,3%	16,5%	11,5%
ebaregulaarne hommikusöök	N	28	77	39	74	67	151
	%	14,4%	38,3%	15,0%	29,4%	14,8%	33,3%
ebaregulaarne õhtusöök	N	50	27	84	71	134	98
	%	25,8%	13,4%	32,3%	28,2%	29,5%	21,6%
ebaregulaarne lõunasöök	N	31	5	47	24	78	29
	%	16,0%	2,5%	18,1%	9,5%	17,2%	6,4%
regulaarne	N	59	71	41	52	100	123
	%	30,4%	35,3%	15,8%	20,6%	22,0%	27,2%
N		194	201	260	252	454	453

Seos söömise regulaarsuse ja aasta vahel on statistiliselt oluline ($p < 0,001$, $df=4$, $\chi^2=68,304$)

Söömise regulaarsuses on olulised erinevused ka soo lõikes ($p < 0,001$, $df=4$, $\chi^2=38,224$)

Erinevad söömisustrid, söömise regulaarsused on edaspidi tinglikult nimetatud regulaarseks söömiseks, väga ebaregulaarseks ning ebaregulaarseks hommiku-, lõuna- ja õhtusöögi söömiseks. 2007.aastal on regulaarseid sööjaid (kolm korda alati) 27%, 2001.aastal 22%, ebaregulaarseid lõunasöögi sööjaid (ei söö lõunasööki, hommiku- ja õhtusöök alati+mõnikord) on 2001.aastal 17%, 2007.aastal 6%. Ebaregulaarseid õhtusöögi sööjaid (lõuna- ja õhtusöök mõnikord või ei söö ja alati hommikusööki) on 2001.aastal 30%, 2007.aastal 22%. Ebaregulaarseid hommikusöögi sööjaid (mõnikord+ei söö hommikusööki, lõuna-õhtu alati+mõnikord) 2001.aastal 15%, 2007.aastal poole enam, 33%. (Tabel 5)

Söömise regulaarsus ja tervis

Indiviidi teguritest analüüsiti söömiskordade seoseid ka tervise enesehinnanguga ning leiti seos tervisehinnangu ja hommikusöögi söömise vahel ainult 2007.aastal (Tabel 6) ja seos tervisehinnangu ja koolilõuna söömise vahel ainult 2001.aastal (Tabel 7). Tervisele väga hea hinnangu andnutest sööb 2007.aastal alati hommikusööki 75% ning hinnangu kuidas kunagi andnutest sööb alati hommikusööki vaid 50%. Alati koolilõuna sööjatest hindab tervist väga heaks 57%, kuid hinnangu üsna hea andnud ei eristu söömise sageduselt, neist 32% sööb alati, 39% mõnikord ning 30% ei söö koolilõunat. Söömise regulaarsuse ja tervise hinnangu tabel LISAs (Tabel 16).

Tabel 6. Hommikusöögi söömine ja tervise enesehinnang 2007.aastal

		väga hea	üsna hea	kuidas kunagi	kokku
alati	N	55	137	55	247
	%	75,3%	53,7%	50,0%	56,4%
mõnikord	N	13	69	31	113
	%	17,8%	27,1%	28,2%	25,8%
ei söö	N	5	49	24	78
	%	6,8%	19,2%	21,8%	17,8%

$\chi^2=14,173$, $df=4$, $p<0,05$

Tabel 7. Koolilõuna söömine ja tervise enesehinnang 2001.aastal

		väga hea	üsna hea	kuidas kunagi	kokku
alati	N	31	69	41	141
	%	57,4%	31,8%	31,1%	35,0%
mõnikord	N	14	84	63	161
	%	25,9%	38,7%	47,7%	40,0%
ei söö	N	9	64	28	101
	%	16,7%	29,5%	21,2%	25,1%

$\chi^2=17,711$, $df=4$, $p<0,001$

2.3 Perekonna tegurite esmaste seoste uurimine

Perevormi mõju söömise regulaarsusele on statistiliselt oluline ($p<0,05$, $df=8$, $\chi^2=27,216$). Perevorm mõjutab hommikusöögi söömist (Tabel 8). Kõige sagedamini söövad hommikusööki tuumikperede teismelised, kõige harvemini muu perevormi teismelised. 2001.aastal sööb alati hommikusööki 78% tuumikpere lastest, 75% üksikvanemaperede lastest ja 60% muudes perevormides, 2007.aastal sööb alati 63% tuumikperedes ja 49% muudes perevormides (k.a. kasuvanemaga, oma elukaaslasega, üksi jm). Võrreldes vaid tuumikperede

ja üksikvanemate hommikusöögi sageduse erinevusi ilmnevad erinevused vaid 2007.aastal, nimelt söövad tuumikperedes alati hommikusööki 63% ja üksikvanemaperedes alati 50%.

Tabel 8. Hommikusöögi söömine ja perevorm aasta lõikes

			muu	üksikvanem	tuumikperekond	kokku
2001	alati	N	70	82	158	310
		%	60,3%	74,5%	77,5%	72,1%
	mõnikord	N	27	19	38	84
		%	23,3%	17,3%	18,6%	19,5%
	ei söö	N	19	9	8	36
		%	16,4%	8,2%	3,9%	8,4%
2007	alati	N	60	52	139	251
		%	49,2%	49,5%	63,2%	56,2%
	mõnikord	N	34	30	50	114
		%	27,9%	28,6%	22,7%	25,5%
	ei söö	N	28	23	31	82
		%	23,0%	21,9%	14,1%	18,3%

Kokku: $\chi^2=20,442$; $df=4$; $p<0,001$; 2001: $\chi^2=18,045$; $df=4$; $p<0,05$; 2007: $\chi^2=9,440$; $df=4$; $p<0,1$; poiss: $\chi^2=7,318$; $df=4$; $p>0,1$; tüdruk: $\chi^2=20,432$; $df=4$; $p<0,001$

Majandusliku olukorra hinnangu mõju söömise regulaarsusele on statistiliselt oluline ($p<0,001$, $df=8$, $\chi^2=35,950$), seos on oluline ka soo ja aasta lõikes. 2007.aastal on olukorda kehvaks hinnanud vastajaid väga vähe ($n=14$), need liideti olukorda keskmiseks hinnanutega ning ka dihhotoomsena ($p<0,001$, $df=4$, $\chi^2=21,543$.) on majandusliku olukorra hinnang seotud söömise regulaarsusega. Majandusliku olukorra hinnangu mõju tuleb esile koolieine söömisega seoses, eelkõige 2007.aastal.

2001.aastal 41% jõukamatest sööb alati koolilõunat ja 35% vaesematest/keskmistest.

Koolilõunat ei söö 26% vaesematest/keskmistest ja 21% jõukamatest. 2007.aastal 69% jõukamatest sööb alati koolilõunat ja 63% vaesematest/keskmistest. Koolilõunat ei söö 11% vaesematest/keskmistest ja 4% jõukatest. (Tabel 9)

Tabel 9. Koolilõuna söömine ja pere majandusliku olukorra hinnang aasta lõikes

		vaesed+keskmised		jõukad		kokku	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
alati	N	112	166	39	125	151	291
	%	34,5%	62,6%	40,6%	68,7%	35,9%	65,1%
mõnikord	N	129	70	37	49	166	119
	%	39,7%	26,4%	38,5%	26,9%	39,4%	26,6%
ei söö	N	84	29	20	8	104	37
	%	25,8%	10,9%	20,8%	4,4%	24,7%	8,3%
kokku	N	325	265	96	182	421	447

Kokku: $\chi^2=15,273$; $df=2$; $p<0,001$; 2001: $\chi^2=1,564$; $df=2$; $p>0,1$; 2007: $\chi^2=6,204$; $df=2$; $p<0,05$; poiss: $\chi^2=1,957$; $df=2$; $p<0,001$; tüdruk: $\chi^2=5,962$; $df=2$; $p<0,1$

Vanemate hariduse ja söömise regulaarsuse seoste puhul leiti, et ema haridus on statistiliselt oluliselt seotud söömise regulaarsusega ($p<0,05$, $df=16$, $\chi^2=35,358$). Söögikordade lõikes on ema haridus seotud hommikusöögi söomisega (Tabel 17. LISAs). Isa haridus on statistiliselt oluliselt seotud söömise regulaarsusega ($p<0,05$, $df=16$, $\chi^2=37,348$). Seos on oluline ka soo ja aasta lõikes. Isa haridus on seotud hommikusöögi, koolis ja kodus lõunasöögi söomisega. Isa hariduse mõju varieerub aasta ja soo lõikes, sealhulgas on kodus lõunasöögi ja hommikusöögi söömisel mõju statistiliselt oluline poiste jaoks, kuid koolisöögi osas tüdrukute jaoks.

Alati sööb koolisööki (Tabel 10) 71% keskeriharidusega isaga poistest ja 56% alg- või keskeriharidusega isaga poistest. Alati sööb koolisööki 53% kutse- või lõpetamata kõrgharidusega isaga tüdrukutest ja 38% keskeriharidusega isaga tüdrukutest.

Koolisööki ei söö 12% keskeri- ja kutseharidusega isaga tüdrukutest, 22% kõrgharidusega isaga ja 23% alg/keskeriharidusega isaga tüdrukutest. Koolisööki ei söö 20% alg/keskeriharidusega isaga poistest, 10% kõrg- ja keskeriharidusega isaga poistest, 8% kutseharidusega isaga poistest.

Tabel 10. Koolisöögi söömine ja isa haridus soo lõikes

			puudu	alg või keskharidus	keskeri-haridus	kutseharidus või lõpetamata kõrgharidus	kõrg-haridus	kokku
poiss	alati	N	26	42	55	40	70	233
		%	59,1%	56,0%	70,5%	64,5%	61,9%	62,6%
	mõnikord	N	12	18	15	17	32	94
		%	27,3%	24,0%	19,2%	27,4%	28,3%	25,3%
	ei söö	N	6	15	8	5	11	45
		%	13,6%	20,0%	10,3%	8,1%	9,7%	12,1%
kokku	N	44	75	78	62	113	372	
tüdruk	alati	%	21	51	45	31	65	213
		N	33,9%	47,2%	37,5%	52,5%	43,0%	42,6%
	mõnikord	%	24	32	61	21	53	191
		N	38,7%	29,6%	50,8%	35,6%	35,1%	38,2%
	ei söö	N	17	25	14	7	33	96
		%	27,4%	23,1%	11,7%	11,9%	21,9%	19,2%
kokku	N	62	108	120	59	151	500	

Kokku: $\chi^2=17,797$; $df=8$; $p<0,05$; 2001: $\chi^2=15,141$; $df=8$; $p<0,1$; 2007: $\chi^2=6,860$; $df=8$; $p>0,1$; poiss: $\chi^2=8,736$; $df=8$; $p>0,1$; tüdruk: $\chi^2=20,152$; $df=8$; $p<0,05$

Vanemate ameti ja söömise regulaarsuse uurimisel selgus, et oluline on vaid isa amet, ema ameti ja söömise regulaarsuse seosed ei olnud statistiliselt olulised. Isa ameti analüüsimisel kaasati puuduvad väärtused ning koondati esialgset jaotust veelgi saades kolmene jaotus: tippspetsialistid-juhid, keskastmejuhid ja -spetsialistid ja oskus- ja lihttöölised. Selliste tegurite puhul oli seos söömise regulaarsusega statistiliselt oluline ($p < 0,05$, $df=12$, $\chi^2=22,206$). Isa ameti puhul leiti oluline seos hommikusöögi söömisega mõlemal aastal, kuid soo lõikes oli seos oluline vaid tüdrukute jaoks. 82% juhtide ja tippspetsialistide lastest sõid 2001.aastal alati hommikusööki, 2007.aastal vaid 63%. Keskastmejuhtide ja -spetsialistide lastest sõid alati hommikusööki 2001.aastal 67% ja 2007.aastal 70%. Kõige enam hommikusöögi mitte-sööjaid oli 2001.aastal oskus- ja lihttöölise laste seas (10%), 2007.aastal oskus- ja lihttöölise ning juhtide- ja tippspetsialistide seas.

Tabel 11. Hommikusöögi söömine ja isa amet 2001. ja 2007.aastal

		juhid- ja tippspetsialistid		keskastmejuhid ja -spetsialistid		oskus- ja lihttöölised	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
alati	N	68	64	29	59	76	72
	%	81,9%	63,4%	67,4%	70,2%	63,9%	54,5%
mõnikord	N	13	19	11	17	31	35
	%	15,7%	18,8%	25,6%	20,2%	26,1%	26,5%
ei söö	N	2	18	3	8	12	25
	%	2,4%	17,8%	7,0%	9,5%	10,1%	18,9%
kokku	N	83	101	43	84	119	132

Kokku: $\chi^2=12,156$; $df=6$; $p < 0,1$; 2001: $\chi^2=12,734$; $df=6$; $p < 0,05$; 2007: $\chi^2=19,334$; $df=6$; $p < 0,05$; poiss: $\chi^2=6,287$; $df=6$; $p > 0,1$; tüdruk: $\chi^2=10,869$; $df=6$; $p < 0,1$

Söömise regulaarsuse ja perekonnasuhete seose uurimiseks olid sobivad küsimused andmestikus 2001.aasta kohta, uuriti, kuidas nõustumine väidetega „meie peres ei jätku kellelgi üksteise jaoks aega“ ja „minu arvamusega arvestatakse kui võrdväärsega minusse puutuvate asjade otsustamisel“ on seotud söömise regulaarsusega. Nende väidete ja söömise regulaarsuse vahel ei leitud statistiliselt olulist seost ($p > 0,1$). Söömiskordade lõikes ilmnes, et aeg üksteise jaoks on poiste puhul seotud õhtusöögi söömisega (Tabel 12), tüdrukute jaoks oli oluline seos kodus lõunasöögi söömise ja arvamuse arvestamisega (Tabel 13).

Tabel 12. Sagedusjaotus (n) õhtusöögi söömine ja väide „meie peres ei jätku kellelgi üksteise jaoks aega“

	ei jätku aega		jätkub aega		kokku poiss		kokku tüdruk	
	poiss	tüdruk	poiss	tüdruk	N	%	N	%
alati	30	28	123	134	153	88,4%	162	65,3%
mõnikord	6	17	12	53	18	10,4%	70	28,2%
ei söö	1	3	1	13	2	1,2%	16	6,5%

kokku	37	48	136	200	173	100%	248	100%
-------	----	----	-----	-----	-----	------	-----	------

Kokku: $\chi^2=11,779$; $df=6$; $p<0,1$; poiss: $\chi^2=15,677$; $df=6$; $p<0,05$; tüdruk: $\chi^2=8,924$; $df=6$; $p>0,1$

Tabel 13. Sagedusjaotus (n) kodus lõunasöögi söömine ja väide „minu arvamusega arvestatakse kui võrdväärsega minusse puutuvate asjade otsustamisel“

	arvamusega arvestatakse		arvamusega ei arvestata		kokku poiss		kokku tüdruk	
	poiss	tüdruk	poiss	tüdruk	N	%	N	%
alati	76	95	15	13	91	54,2%	108	43,4%
mõnikord	43	74	4	4	47	28,0%	78	31,3%
ei söö	26	60	4	3	30	17,9%	63	25,3%
kokku	145	229	23	20	168	100%	249	100%

Kokku: $\chi^2=14,340$; $df=6$; $p<0,05$; poiss: $\chi^2=5,438$; $df=6$; $p>0,1$; tüdruk: $\chi^2=10,704$; $df=6$; $p>0,1$

2.4 Teismeliste söömise regulaarsust mõjutavate tegurite analüüs

Eelnenud analüüsi põhjal on selgunud, et perekonna taustategurid on seotud söömise regulaarsusega, nende mõjude selgitamiseks on läbi viidud multinominaalne logistiline regressioon. Mudelis on prognoositav tunnus söömise regulaarsus, viie kategooriaga tunnus, analüüsis on taustakategooriaks valitud regulaarne söömine (alati kolm korda päevas).

Analüüsimiseks kasutati multinominaalselt regressiooni, sest see sobib kategoriaalsete tunnuste (regulaarne söömine, ebaregulaarne hommikusöök, ebaregulaarne lõunasöök jm) analüüsiks. Uuriti faktorite peamõjusid. Mudelid koostati lähtuvalt söömist mõjutavate tegurite Mary Story (1996) mudelist. Vaatluse all on esmalt isiku enda faktorid (sugu, tervise enesehinnang) ning seejärel pere tausta tegurid (perevorm, majandusliku olukorra hinnang, vanemate haridus). Uuritakse ka, kuidas on söömise regulaarsusega seotud peresuhteid väljendavad tegurid. Tegurite mõjusid uuritakse aasta ja soo lõikes. Lisaks uuritavatele teguritele on teada veel palju teisi söömist mõjutavaid tegurid, kuid selles analüüsis on keskendunud pere mõju väljaselgitamisele kasutatavate andmete võimalustest lähtuvalt.

2.4.1 Esimene mudel: indiviidi tegurid

Mudeli koostamist alustati isiku teguritest, vaadati kuidas mõjutab söömise regulaarsust sugu ja tervise enesehinnang, lisaks on kaasatud ankeedi aasta tunnus, sest analüüsis on kombineeritud kahe erineva, 2001. ning 2007.aasta, kohordi andmeid. Algselt mudelisse planeeritud vanuse tunnus osutus mudelis ebaoluliseks ning seda lõplikusse versiooni ei kaasatud. Kaasatud tegurid: sugu, tervise enesehinnang ning aasta, on mudelis statistiliselt olulised tegurid ($p<0,001$), Nagelkerke kordaja suuruseks 0,158.

Tüdrukud on võrreldes poistega ebaregulaarsemad sööjad, tüdrukutel on 3 korda suurem risk süüa ebaregulaarset lõuna- ja õhtusööki ning 1,4 korda suurem risk süüa ebaregulaarset hommikusööki võrreldes kolm korda regulaarselt söömisega. Tervisehinnangu „kuidas kunagi“ andnutel on võrreldes hinnangu „väga hea“ andnutega 2,8 korda suurem risk süüa ebaregulaarselt hommikusööki ning 2,7 korda suurem risk süüa ebaregulaarselt lõunasööki. Erinevused hinnangu „üsna hea“ andnutega ei ole statistiliselt olulised. Aastate lõikes ilmneb, et 2001.aastal on 3,6 korda suurem risk süüa ebaregulaarselt lõunasööki ning 1,9 korda suurem risk süüa ebaregulaarset õhtusööki, kuid 2007.aastal on 1,8 korda suurem risk süüa ebaregulaarset hommikusööki.

Tabel 14. Esimene mudel: ebaregulaarse söömise riskitegurid regulaarse söömise suhtes: indiviidi tegurid: riskisuhe, statistiline olulisus, usaldusvahemik

	väga ebaregulaarne		ebaregulaarne hommikusöök		ebaregulaarne õhtusöök		ebaregulaarne lõunasöök	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
poiss	0,443**	0,273-0,719	0,710*	0,478-1,054	0,335***	0,224-0,501	0,340***	0,205-0,565
taust: tüdruk								
tervis väga hea	0,196***	0,084-0,458	0,352**	0,190-0,652	0,554*	0,307-1,000	0,365**	0,156-0,857
tervis üsna hea	,823	0,487-1,390	1,090	0,687-1,729	0,185	0,860-2,181	0,179	0,837-2,593
taust: tervis kuidas kunagi								
2001.aasta	1,661**	1,037-2,661	0,557**	0,371-0,837	1,875**	1,269-2,771	3,565***	2,126-5,979
taust: 2007.aasta								

p<0,1* p<0,05** p<0,001*** Usaldusvahemik 95% nivool; puuduvaid väärtusi n=42; sugu: $\chi^2=38,095$; df=4; tervis: $\chi^2=36,485$; df=8; aasta: $\chi^2=68,733$; df=4

Aasta lõikes mudelitel (Tabel 21. LISAs) on Nagelkerke kordaja 2001.aastal 0,072 ja 2007.aastal 0,133, võib öelda, et sugu ja tervisehinnang on söömise regulaarsuse seletamisel olulisemad tegurid 2007.aastal. Mudeleid aastate lõikes analüüsid ilmneb, söömisregulaarsuse ja soo vahel säilib oluline seoses ning poisid söövad tüdrukutest regulaarsemalt nii 2001. kui 2007.aastal, kuid 2007.aastal ei ole seos ebaregulaarse hommikusöögi ja soo vahel statistiliselt oluline. Arvestades eespool toodud sagedusjaotusi võib arvata, et oluliselt suurem poiste ja tüdrukute hommikusöögi ebaregulaarsus on põhjuseks, miks 2007.aastal ei ole hommikusöögi söömise ja soo seos statistiliselt oluline. Sagedusjaotuste põhjal on tüdrukute ja poiste erinevus jäänud samasse suurusjärku (hommikusöögi söömist „alati“ on märkinud 6% võrra enam poisse kui tüdrukuid nii 2001. kui 2007.aastal). Tüdrukutel on 2007.aastal 6,8 korda (riskisuhe 0,441) suurem risk mitte süüa

lõunasööki ehk olla ebaregulaarne lõunasöögi sööja, 2001.aastal on see risk 2,3 (riskisuhe 0,148) ehk mitu korda väiksem. Vaadates sagedusjaotusi võib selle põhjenduseks tuua asjaolu, et 2007.aastal on poiste seas lõunasöögi mitte-sööjaid vaid 4% (n=8), tüdrukute seas 12% (n=29). 2001.aastal oli lõunasöögi mitte-söömise muster sarnane (tüdrukud ebaregulaarsemad), kuid vähem kontrastne (ei söönud 21% poistest ja 27% tüdrukutest). Tervisehinnangu ja söömisregulaarsuse seosed on aastati erinevad. Kuidas kunagi hinnangu andnutel on suurem risk olla väga ebaregulaarne sööja, 2007.aastal on tervisehinnangu ja söömisregulaarsuse riskikordajad suuremad, seosed tugevamad, kui 2001.aastal.

Soo lõikes mudelitel (Tabel 22. LISAs) on Nagelkerke kordaja poistel 0,182 ning tüdrukutel 0,092, võib öelda, et tervisehinnang ja aasta on poiste jaoks olulisemad söömisregulaarsuse seletajad kui tüdrukute jaoks. Soo lõikes analüüsidest ilmneb, et kuidas kunagi tervisehinnangu andnud poistel kui tüdrukutel on 2,9 korda suurem risk olla ebaregulaarne hommikusöögi sööja. Poiste seas ei ole ebaregulaarne lõuna- ja õhtusöök tervisehinnanguga seotud, kuid tüdrukute puhul suurendab kehva tervisehinnang 3,8 korda riski süüa ebaregulaarselt lõunasööki ning 2,4 korda riski süüa ebaregulaarselt õhtusööki. Aastate erinevus tuleb esile poiste puhul, 2007.aastal on poistel 2,2 korda suurem risk olla ebaregulaarne hommikusöögi sööja ning 2001.aastal 2,5 korda suurem risk olla ebaregulaarne õhtusöögi sööja ja 8,3 korda suurem risk olla ebaregulaarne lõunasöögi sööja. Tüdrukute puhul on oluline vaid 2,4 korda suurem risk olla 2001.aastal ebaregulaarne lõunasöögi sööja. Need seosed ja riskisuhted tõstavad esile soolisi söömise regulaarsuse erinevusi 2001. ja 2007.aastal.

Perekonna tausta mõju uuriti ka isa ametiga seoses (Tabel 29. LISAs). Isa amet oli oluline tegur lisandusena indiviidifaktoritega (sugu, tervise enesehinnang) mudelile, kuid ei toiminud koos teiste perekonna teguritega ning ilmnis vaid üks oluline seos, nimelt suurendab isa amet juhi-tippspetsialistina 1,8 korda tõenäosust süüa ebaregulaarset lõunasööki. Järgnevasse analüüsi isa ametit ei kaasatud (ema amet oli söömiregulaarsuse seletamisel ebaoluline).

2.4.2 Teine mudel: indiviidi ja pere tegurid

Varasemad uuringud ning söömist mõjutavate tegurite mudelid tõstavad esile perekonna taustategurite mõju noore söömisharjumuste kujunemisele. Nendel kaalutlustel koostati mudel, kus olulistele isikutasandi tunnustele lisati järgmised perekonna tegurid: perevorm (tuumikpere, üksikvanem, muu), majandusliku olukorra hinnang, ema ja isa haridus. Kaudselt võib hinnata mudeli seletusvõime kasvu, Nagelkerke kordaja suuruseks ,266. Kõik mudelisse kaasatud tegurid on statistiliselt olulised nivool $p < 0,05$. Vähendamaks puuduvate väärtuste

mõju mudeli koostamisel (hoida indiviides mudelis) on kaasatud ema ja isa hariduse puuduvad vastused ühena vastusevariantidest, nii on säilitatud 27+121 indiviidi andmed. Mudelid soo ja aasta lõikes ning oluliste mõjutegurite koondtabel on LISAs (Tabel 23; Tabel 24; Tabel 25).

Sarnaselt esimesele mudelile on ka teises mudelis söömise regulaarsusele sarnase mõjuga sugu, ankeedi aasta ning tervise enesehinnang. Kõige regulaarsemalt söövad tõenäolisemalt tervist väga heaks hinnanud võrreldes nii hinnangu üsna hea kui kuidas kunagi andnutega. Tervisele hinnangu kuidas kunagi andnutel on 2,9 korda suurem risk olla ebaregulaarne hommikusöögi sööja. Soo aspektist söövad poisid tõenäoliselt regulaarsemalt kui tüdrukud, tüdrukutel on umbes 2 korda suurem risk süüa ebaregulaarselt, see risk on ebaregulaarse lõunasöögi söömisele oluliselt suurem 2007.aastal nagu ka esimeses mudelis. Tuumikperedega võrreldes on muudes perevormides elavatel teismelistel 2,5 korda suurem risk süüa ebaregulaarset hommikusööki, see tendents on sama ka aasta ja soo lõikes. Muu perevorm on 2007.aastal ka ebaregulaarse õhtusöögi riskiteguriks. Varasemast andmete kirjeldusest ilmnes, et majandusliku olukorra kirjeldamiseks valis umbes 60% vastanutest variandi „ei rikkad ega vaesed“, 2007.aastal hindas ennast jõukamaks enam vastanuid kui 2001.aastal. Söömisregulaarsuse peretegurite mudelis ilmneb, et majanduslikult jõukatel on võrreldes olukorda keskmiseks hinnanutega 2 korda suurem risk süüa ebaregulaarset hommikusööki, sama tendents on ka aasta ja soo lõikes. Majandusliku olukorra parem hinnang on 2001.aastal ning poiste seas ebaregulaarse õhtusöögi riskiteguriks, nimelt on jõukamatel võrreldes keskmistega 1,8 korda suurem risk süüa ebaregulaarset õhtusööki. Kehvem majanduslik olukord on ebaregulaarse lõunasöögi riskiteguriks, üldiselt on vaesematel võrreldes jõukatega 4,8 korda suurem risk süüa ebaregulaarset lõunasööki, seos ei ole statistiliselt oluline 2007.aastal. Selle põhjused on üheks huvitavamaks küsimuseks, võimalik, et mõjutajaks on üldine majandustõus või üldine koolilõuna söömise regulaarsuse suurenemine. Võib välja tuua, et 2001.aastal on vaesematel 3,9 korda suurem risk ebaregulaarselt lõunat süüa, olukorda vaeseks hinnanud poistel on risk 5,5 korda suurem ning tüdrukutel 7,2 korda suurem, seega on majandusliku olukorra mõju ebaregulaarsele söömisele märgatavalt oluline.

Vanemate haridus mõjutab söömise regulaarsust olulisemalt 2001.aastal, 2007.aastal ei ole vanemate hariduse ja söömise regulaarsuse vahel statistiliselt olulisi seoseid. Üldiselt suurendab madalam haridus ebaregulaarse söömise riski. Väga ebaregulaarse söömise riski suurendab ema madal haridus (alg- ja keskharidus) võrreldes kõrgharidusega 2001.aastal 4,8

korda, poiste seas 3,4 korda. Madalma haridusega ema on ka ebaregulaarse hommikusöögi söömise riskiteguriks (v.a. 2007.aastal), nii poistel kui tüdrukutel suurendab ema madal haridustase 2,9 korda riski süüa ebaregulaarselt hommikusööki. 2001.aastal on madalama haridusega ema ka ebaregulaarse õhtusöögi söömise riskiteguriks, kuid tüdrukute seas on ebaregulaarse õhtusöögi riskiteguriks kõrgharidusega ema, võrreldes kutse/lõpetamata kõrgharidusega emaga, kes suurendab riski süüa ebaregulaarset õhtusööki 2,5 korda. Võimaliku seletuse võib anda kõrgharidusega emade poolt lastele antav suurem valiku- ja otsustusvabadus, mis põhjustab ebaregulaarsemaid söögikordi kui ka kõrgharidusega emade võimalik töö iseloom, mis ei võimalda regulaarseid söögikordi. Oluline on ka see, et erinevus ei ilmne seoses madalama haridusega emadega vaid hariduslikult võrdlemisi sarnaste, kutse/lõpetamata kõrgharidusega emadega, ilmselt on vähem olulised teadmised ja teadlikkus ning olulisem elustiil. Poiste puhul ilmneb oluline seos lõunasöögiga seoses, kõrgharidusega ema, võrreldes kutse/lõpetamata kõrgharidusega emaga, suurendab poistel riski süüa ebaregulaarset lõunasööki 5,2 korda. Ema hariduse mõju vaadates jääb silma madalama hariduse suurendav risk ebaregulaarsele söömisele ning kõrghariduse seos regulaarsema söömisele, kuid veelgi regulaarsemad sööjad on kutse/lõpetamata kõrgharidusega emade lapsed.

Isa hariduse mõju puhul ilmneb ebaregulaarsuse riskitegurina isa kohta info puudumine (tõenäoliselt isaga koos mitte-elamine) väga ebaregulaarse söömise kontekstis ning eriti poiste jaoks ning olulisena ebaregulaarse õhtu- ja lõunasöögi söömisel tüdrukute jaoks. Isa madalam haridus suurendab 2007.aastal 2,6 korda riski süüa väga ebaregulaarselt, 2001.aastal suurendab isa madalam haridus riski olla ebaregulaarne hommikusöögi sööja 8,8 korda (see võib olla ka seotud isa ametiga, mis omakorda on seotud haridusega...?), kutse/lõpetamata kõrgharidusega isa võrreldes kõrgharidusega isaga suurendab poiste riski olla ebaregulaarne hommikusöögi sööja 3,8 korda. Isa hariduse mõju õhtusöögi söömisele on soo lõikes vastupidine: 2001.aastal suurendab madalama haridusega isa võrreldes kõrgharidusega isaga riski süüa ebaregulaarselt õhtusööki 3,7 korda, samas kui tüdrukute jaoks on just kõrgharidusega isa riskiteguriks, suurendades ebaregulaarse õhtusöögi riski 2,2 korda. Isa hariduse ning lõunasöögi söömise seosed on väga raskesti kirjeldatavad ning seletatavad, 2001.aastal suurendab kõrgharidusega isa võrreldes keskeriharidusega isaga ebaregulaarse lõunasöögi riski 2,8 korda, poiste seas suurendab keskeriharidusega isa võrreldes kõrgharidusega isaga lõunasöögi mitte-söömise riski 3,4 korda ning madalama haridusega isa võrreldes kõrgharidusega isaga 3,6 korda. Tüdrukute risk süüa ebaregulaarset lõunasööki on

5,1 korda suurem kui isa kohta andmed puuduvad. Vaadates erinevaid isa hariduse mõjusid jääb silma keskeriharidusega isade suurendav mõju regulaarsele söömismustrile, neile järgnevad kõrgharidusega isad, kutse/lõpetamata kõrgharidusega isad ning ebaregulaarset söömist suurendavad madalama haridusega isad ja isa (kohta info) puudumine.

Aastate lõikes on ebaregulaarsema söömise riskiteguriks 2001.aasta, kuid see on suuresti seotud regulaarsuse tunnuse enda konstruktsiooniga, mis kaasab koolilõunat, mille sagedus oli 2007.aastal kaks korda suurem. Aasta ja soo mõju vaadates, on olulisimad tendentsid need, et 2007.aastal on 2,5 korda suurem risk süüa ebaregulaarset hommikusööki, 2001.aastal on poistel 7,6 korda suurem risk süüa ebaregulaarset lõunasööki ja tüdrukutel on vastav risk 2,1 (korda).

Tabel 15. Teine mudel: ebaregulaarse söömise riskitegurid regulaarse söömise suhtes: indiviidi ja pere tegurid: riskisuhe, statistiline olulisus, usaldusvahemik

	puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord		ebaregulaarne (mõnikord+ei söö) hommikusöök, lõuna-õhtu alati+mõnikord		alati hommikusöök, lõuna-õhtu mõnikord+ei söö		ei söö lõunasööki, hommik-õhtu alati+mõnikord	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
tervis väga hea	0,198***	0,083-0,473	0,348**	0,181-0,669	0,534**	0,287-0,991	0,370**	0,154-0,888
tervis üsna hea	,918	0,535-1,574	1,141	0,703-1,853			1,574	0,880-2,815
taust: tervis kuidas kunagi								
poiss	0,412**	0,250-0,679	0,674*	0,443-1,025	0,307***	0,202-0,467	0,287***	0,169-0,487
taust: tüdruk								
2001.aasta	1,643**	1,006-2,684	0,592**	0,384-0,912	1,917**	1,270-2,896	3,326***	1,937-5,712
taust: 2007.aasta								
muu perevorm	1,366	0,752-2,482	2,542***	1,539-4,199	1,511	0,914-2,498	1,161	0,603-2,235
üksikvanem	,770	0,405-1,466	1,308	0,774-2,213	,886	0,523-1,502	1,244	0,657-2,353
taust: tuumikpere								
majanudlik olukord: vaesed	1,392	0,404-4,798	,997	0,343-2,897	1,941	0,721-5,224	4,751**	1,545-14,612
majanduslik olukord: keskmised	1,074	0,612-1,885	0,494**	0,317-0,769	0,671*	0,429-1,050	1,694	0,898-3,195
taust: majanduslik olukord jõukad								
puudub vastus ema haridus	4,944	0,379-64,520	5,785	0,536-62,432	10,160**	1,074-96,151	6,469	0,542-77,154
alg-või keskkool ema	1,988*	0,934-4,234	2,886**	1,514-5,500	1,607	0,837-3,087	1,071	0,484-2,370

keskeri ema	1,243	0,608- 2,542	1,236	0,671- 2,278	1,207	0,675- 2,157	,739	0,349- 1,565
kutse-või lõpetamata kõrg ema	,838	0,389- 1,807	1,088	0,583- 2,031	0,500**	0,256- 0,978	0,403**	0,168- 0,969
taust: kõrgharidus ema								
puudub vastus isa haridus	3,015**	1,184- 7,678	1,989	0,863- 4,585	1,760	0,743- 4,172	2,164	0,808- 5,790
alg-või keskkool isa	,792	0,369- 1,701	,598	0,304- 1,174	,637	0,332- 1,224	1,050	0,485- 2,273
keskeri isa	,660	0,311- 1,400			,921	0,501- 1,690	0,454*	0,195- 1,056
kutse-või lõpetamata kõrg isa	,974	0,405- 2,345	1,835*	0,936- 3,590	1,737	0,881- 3,425	,955	0,384- 2,376
taust: kõrgharidus isa								

p<0,1* p<0,05** p<0,001*** Usaldusvahemik 95% nivool; puuduvaid väärtusi 45; sugu: $\chi^2=42,546$; df=4; tervis: $\chi^2=36,215$; df=8; aasta $\chi^2=55,507$; df=4; perevorm $\chi^2=18,738$; df=8; majanduslik olukord: $\chi^2=39,149$; df=8; ema haridus: $\chi^2=39,730$; df=16; isa haridus $\chi^2=33,203$; df=16

2.4.3 Kolmas mudel: indiviidi, pere ja suhtetegurid

Kolmandas mudelis (Tabel 26; 27; 28 LISAs) on lisatud indiviidi ja peretegurite mudelile perekonnasuhteid iseloomustav läheduse tunnus (skaala). Kõik tegurid mudelis on olulised nivool $p<0,1$. Nagelkerke ,276. Suhte skaala suurendas oluliselt puuduvate väärtuste arvu (n=160). Prooviti ka mudeleid üksikute peresuhteid iseloomustavate tunnustega, kuid optimaalset lahendust tegurite mudelisse kaasatuse statistilise olulisuse, suureneva mudeli seletusvõime ja puuduvate väärtuste suhtes ei leitud. Ka läheduse skaala oli statistiliselt oluliselt seotud vaid väga ebaregulaarse söömisega.

Analüüsi käigus koostatud mudelid võimaldavad seletada ühe võrdlemisi väikese osa, hinnanguliselt alla kolmandiku, söömise regulaarsusest. Tähelepanuväärsed on erinevused aasta ja soo lõikes ning asjaolu, et kerkivad mõningad erinevused aastate vahel, näiteks on isa ja ema haridus olulised mõjutajad 2001.aastal kuid mitte 2007.aastal. Järgevas arutelu osas on püütud leida vastuseid uurimisküsimustele ning leida seletusi huvitavamatele analüüsi tulemustele.

3. Arutlus

Varasemad uuringud teismeliste söömismustrite ning seda mõjutavate tegurite kohta on välja toonud väga mitmesuguseid faktoreid. M.Story (1996) teismeliste söömiskäitumist mõjutavate tegurite mudeli põhjal saab eristada makrotasandi- lähikeskkonna- ja indiviidi tegureid, kusjuures tasandite mõjud on vastastikused. Kaasaja ühiskondi on kirjeldatud kui suure teadmatuse ja ebakindluse õhkkonnaga riskiühiskondi (Beck 1992), kus näiteks ka söömist puudutavad reeglid, rituaalid ja struktuurid on kadumas (Fischler 1979 viidatud Poulain 2002). Ühiskonnas toimuvad muutused mõjutavad söömise regulaarsust ja söömise struktuuri – seda kellega, kus, millal ja mida süüakse. Söömise kõige laiem raam on ühiskondlike mõjude hulgas ka majanduslik olukord ning see oli Eestis 2001. ja 2007.aastal oluliselt erinev (Eesti majandusareng 2000-2010). Võib väita, et muutused ühiskonnas, sealhulgas majanduslik olukord, mõjutavad nii söömise struktuuri kui söömisregulaarsust.

Probleemipüstituses oli esitatud neli küsimust, mida analüüsis mitmekülgselt uuriti. Analüüsis koostatud mudelid andsid suurel hulgal infot 2001. ja 2007.aasta erinevuste kohta, samuti soo mõju ning peretegurite mõju kohta. Kirjanduse osas põhjalikult käsitletud pere mõju sotsialiseerijana ning sellest tuletatud peresuhte uurimisküsimus jäi kahjuks selles analüüsis pinnapealseks ning ei saanud põhjalikku ega ammendavat vastust. Järgnevalt arutletakse uurimisküsimuste ning analüüsis ilmnunud tulemuste üle varasemalt leitu põhjal.

Võimalikku söömismustrite destruktureerimist võimaldab hinnata esimeses uurimisküsimuses püstitatud küsimus ning töös kasutatavad andmed pakuvad unikaalse võimaluse kõrvutada kahe erineva 18-aastaste kohordi andmeid. Kui varasemad uuringud on leidnud, et söömine on ebaregulaarne pigem üksikute nooremas eas inimeste seas võrreldes keskealiste pereinimestega (Kjærns 2001; Lund & Gronow 2014), siis selles töös tehtud analüüs võimaldab uurida, millised söömist mõjutavad tegurid (individuaalsed ja peretegurid) erinevad aastate lõikes ehk kuidas laiem ühiskondlik taust mõjutab konkreetsete tegurite mõju söömismustrile. Analüüsi tulemusena saab välja tuua, et kahe aasta vahel esinesid olulised erinevused peamiselt hommiku- ja koolieine söömise osas. Erinev hommiku- ja lõunasöögi söömine on käesoleva analüüsi ja arutluse üks huvitavamaid küsimusi, millele vastust otsides saab lähtuda Story (1996) mudeli erinevate tasandite mõjude seletustest.

Küsites, mis põhjusel on 2007.aastal regulaarseid koolieine sööjaid oluliselt enam kui 2001.aastal? peitub vastus isiku, perekonna ja makrokeskkonna tegurite koosmõjus. Analüüsis leiti, et majanduslikult kehvem olukord võrreldes jõukatega oli nii poiste kui tüdrukute jaoks

seotud koolilõuna vahelejätamisega, kusjuures poiste seas ilmnes seos ka jõukate ja keskmiste vahel. Tähendab, et majandusliku haavatavuse risk oli eriti märkimisväärne poiste puhul, mis võib viidata Hallström jt (2011) sarnasele tulemusele, kus leiti, et pere majanduslik olukord mõjutab enam poiste hommikusöögi söömise mustreid. Majandusliku mõju ilmumine tõstatab söömise hinna ja maksumuse küsimuse. Koolilõuna on Pitsi & Matverk (2009) Tartu ja Virumaa koolide 2007.aasta koolitoidu uuringu järgi umbes pooltele gümnaasiumi õpilastele tasuta ning pooled gümnasistid peavad söögi eest ise juurde maksma (alg- ja põhikoolis oli koolieine õpilasele tasuta). Sellest tulenevalt võib esimeseks koolilõuna erineva regulaarsuse põhjuseks olla (1) koolilõuna maksumus ning perede majanduslikud võimalused seda tasu maksta. 2001.aastal võis koolilõuna pere eelarves üsna oluliseks kulutuseks olla ning võib arvata, et koolilõuna söömist piiras majanduslik kitsikus. Ka M.Harro (2002) on välja toonud majandusliku olukorra piirava mõju (tervislikule) eluviisile. Sellise seletuse puhul on loogiline, et seoseanalüüsid 2007.aastal koolilõuna söömine majandusliku olukorra hinnanguga seotud ei ole – majanduskasvu ajal inimeste sissetulekud suurenesid ning 2007.aastal oli kõigil võimalik tasuda ka koolilõuna eest. See seletus tähendab majanduslike tegurite piiravat mõju toidu- ja tervisevalikutele ning kuigi 2007.aasta näitel oli tegemist positiivse nähtusega (majanduskasvu ajal erinevust söömise regulaarsuses ei esinenud) võib see teises ühiskondlikus situatsioonis viidata sissetulekute ja tervisega seotud valikute seotusele ja ebavõrdsuse kasvule. N-ö mitmekordsete riskitegurite koandumist ebaregulaarse söömise ning teiste probleemidega on täheldanud ka Neumark-Szteiner jt (2013). Koolieine söömise märgatava sagenemise põhjuseks võivad olla ka (2) institutsionaalsed muutused, võimalik, et 2007.aastal oli uuritud koolides koolieine (tausta; erisoodustusega) pakkumine laienenud gümnasistidele. Kui koolieinet pakutakse vanemas kooliastmes intensiivsemalt või laialdasemalt, siis võib märgata koolieine pakkumise liikumist Põhjamaade eeskuju poole, kus näiteks nagu Rootsis on kool ja/või töökoht peamine sooja lõunasöögi pakkuja (Holm jt 2012). Sooja lõunasööki nähakse Soomes ja Rootsis olulise tervisliku elustiili osana, samuti on see ennetavalt osa sotsiaalsüsteemist. Sellisele seletusele, mille kohaselt panustatakse kooliõpilaste toitlustamisse rohkem avalikke ressursse, annavad toetust poliitilised sõnavõttud. Sageli kõneldakse sellest, et paljude laste jaoks on koolitoid ainus soe toit päevas. M.Harro (2002) artiklis on välja toodud, et nooremate (8-10-aastaste) kooliõpilaste seas on selliseid, kes söövad vaid korra päevas sooja toitu 23%. Kui selline muutus uuritava perioodil koolides aset leidis, oli see kohaliku tasandi otsuste mõju, sest riiklikult hakati gümnasistide koolieinet toetama alles 2015.aastast. Kolmas võimalus on (3) individuaalsed eelistused, inimesed võivad koolitoitu eelistada või mitte, mitmed uuringud on uurinud kooliõpilaste rahulolu

koolitoiduga (Hillep jt 2012) ning kooliõpilased on öelnud, et peamise koolitoidu mittesöömise põhjuseks on see, et toit ei maitse. Võib oletada, et koolitoidu kvaliteet on aastatega paranenud või on õpilaste maitse-eelistused muutunud. Individuaalsed erinevused võivad olla ka kehalised või tajutud, võimalik, et soov dieeti pidada (Neumark-Szteiner jt 2003) piiras koolisöögi söömist (tüdrukute seas) 2001.aastal enam. Poisid võivad füüsilise kasvu tõttu tunnetada vajadust rohkema päevase energia järele. Noorte areng ja energiavajadus on ilmselt kahel aastal sarnased, kuid kui arvestada suurt hommikusöögi vahelejäätjate osa võib lõunasöögi sööjate arv olla lihtsalt selle n-ö tagajärg. Poisid võivad söömist näha ka enam kui funktsionaalset tegevust, mis täidab kõhtu (Wills jt 2011). Nendele seostele jälile saamiseks võiks kaaluda lisa-analüüsi või põhjalikku tausta-uuringut.

Süsteemsemalt lähenedes, vaadates nii koolieine kui hommikusöögi söömise sagedusi ja regulaarsust koos, on võimalik pakkuda komplekssem seletus. Hommikusöögi söömine oli 2001.aastal regulaarsem kui 2007.aastal, 2007.aastal sõid märgatavalt ebaregulaarsemalt (23% võrra) just poisid, erinevus on nii suur, et 2007.aastal söövad alati hommikusööki enamad tüdrukud kui poisid, see on tulemus, mis on vastupidine suuremale osale senistest uuringutest (Hallström jt 2011; Vereecken jt 2009; Sjöberg jt 2003; Johansen jt 2006). Seda võrdlemisi ootamatut erinevust võib seletada söömiskordade mustri kaudu, nimelt võidakse üks söögikord jätta vahele teise söögikorra arvelt. Koolieine söömisel on 2001. ja 2007.aasta vägagi erinevad, alati sööjate osa erineb 30% võrra, 2001.aastal oli regulaarselt sööjaid 35%, 2007.aastal 65%. Siiski säilisid soolised erinevused, regulaarselt koolieinet sööjate osa oli 2007.aastal suurem eriti poiste hulgas, tüdrukud sõid koolieinet rohkem kuid siiski ebaregulaarsemalt kui poisid. Need erinevused võib kokku võtta öeldes, et poiste suurt hommikusöögi ebaregulaarsust 2007.aastal saab osaliselt seletada nende suurema koolilõuna söömise kaudu. Tüdrukute puhul on samuti märgata 2007.aastal väiksemat hommikusöögi sagedust ja suuremat koolilõuna sagedust, kuid vähemal määral. Seega leiab teismeliste söömisregulaarsuse analüüsi tulemusena kinnitust söömise destruktureerimise tees, üks n-ö regulaarsetest söögikordadest (hommikusöök) on muutunud ebaregulaarsemaks ning mingil määral asendatud/kompenseeritud teise söögikorra poolt. Arvestades üldist konteksti, kus majanduslik olukord oli 2007.aastal märgatavalt parem 2001.aasta omast, ei ilmne ka hommikusöögi söömise ja majandusliku olukorra vahel 2007.aastal seost, sest kõik sõid ebaregulaarsemalt. Võimalik järeldus on see, et parem majanduslik olukord on seotud ebaregulaarse hommikusöögi söomisega. Üks võimalik seletus on ostujõu suurenemine, üldiselt on kodus süüa odavam, kuid võimaluste tekkides võivad inimesed eelistada ja

kasutada võimalust süüa kodust väljaspool. Hommikusöögi- ja koolieine seosed majandusliku olukorraga annavad põhjust arvata, et suuremad majanduslikud võimalused on seotud suuremate valikuvabadustega ning nende olemasolul inimesed rakendavad oma valikuvabadusi, süüa sellisel ajal ja sellises kohas, mis neile kõige meelepärased, võimalikult väikeste piirangutega ning potentsiaaliga harjumuste muutmiseks. Selliseid, üldisele sotsiaal-majandusliku tasuta ja söömise regulaarsuse ja/või tervislikkusega vastupidiseid tulemusi on varemgi Ida-Euroopa riikide kohta leitud (Vereecken jt 2005; Lawlor jt 2005). Hüpooteetiliselt võiks ilmnenu seosed üldistada nii: 2001.aastal söövad enamuse poisse regulaarselt hommikusööki ja vaesemad peavad koolilõunast loobuma ja 2007.aastal jätavad jõukamad hommikusöögi vahele ning söövad regulaarselt koolilõunat. Seega, saab nentida, et vaesematest peredest pärit laste jaoks tähendas hommikusöök kindlat toidukorda, eriti kui nad lõunasööki ei söönud ning neil olid piiratud võimalused hommikul ärajäänud toidukorda kompenseerida. Jõukamate perede lapsed said toidukorra asendada koolis söömisega, neil oli selleks majanduslik vabadus ning see oli nende isiklik valik.

Peretegurite mudel võimaldab lisaks majandusliku olukorra ja indiviidi teguritele seletada koolilõuna ja hommikusöögi söömise erinevusi näiteks sellega, et ebaregulaarne hommikusöök on nii aastate kui soo lõikes oluliselt seotud perevormiga, nimelt suurendab elamine muus perevormis (näiteks sugulastega, ema ja tema elukaaslasega, enda elukaaslasega või üksi) võrreldes tuumikperes elamisega ligi kolm korda riski süüa ebaregulaarselt hommikusööki. Hommikusöögi söömisel tulebki perevormi mõju kõige selgemalt esile, teiste kategooriate lõikes ei ole see oluline. Pere mõju lapse söömiskäitumisele on paljudes uuringutes korduvalt kinnitust leidnud (Patrick & Nicklas 2005). Algselt vaadeldud tunnustest ei kaasatud kõiki tegureid lõplikesse mudelitesse, sest mõne teguri mõju vähenes või kadus koos teise teguriga (nende hulgas ei olnud koos perevormiga mudelis olulised leivateenijate arv, sissetulek ega vanema amet). Ka Fergusson jt (2007) on leidnud, et üksikvanemlus on mitmekordne riskifaktor, hõlmates nii potentsiaalseid majanduslikke raskusi, suhteprobleeme kui sotsiaal-demograafilisi näitajaid. Analüüsis uuriti võimalike peretegurite mõju söömise regulaarsusele aasta ja soo lõikes ka võrdlevalt ning leiti huvitavaid tulemusi. Võrdlemisi keeruliselt on tõlgendatavad vanemate hariduse mõjud, enamasti on ebaregulaarse söömise riskiteguriks madalam haridus, kuid koolieine mittesöömisel hoopis kõrgharidus ning üldiselt oli hariduse mõju olulisem 2001.aasta söömiseregulaarsust seletavas mudelis ning 2007.aastal ei olnud vanemate haridus oluline. Koolieine mitte-söömise ning vanemate kõrghariduse seost võib põhjendada kõrgharidusega

vanemate antav suurem vabadus oma lastele (De Bourdeaudhuij 1997). Kõrgharidusega ema mõju koolieine söömisele erines võrreldes kutse/lõpetamata kõrgharidusega emaga, mis üldiselt ei viita sellele, et kõrgharidusega vanemate lapsed oleksid ebaregulaarsemad sööjad. Pigem on erinevus kahe kõrgema vanemate haridusgrupi sees ning võib potentsiaalselt olla seotud nende töö- ja elustiiliga. See vajaks kindlasti edaspidi analüüsimist. Hallström jt (2011) ning Pearson, MacFarlane jt (2009) leidsid, et ema haridus oli oluline just tüdrukute söömisregulaarsuse mõjutaja, analüüsis selgub, et madalama haridusega ema võrreldes kõrgharidusega emaga suurendab kolm korda nii poiste kui tüdrukute riski süüa ebaregulaarselt hommikusööki. Kuigi, nagu varem mainitud, on see mõju oluline vaid 2001.aastal. Levin & Kirby (2012) uuringu tulemustele sarnaselt oli ebaregulaarne hommikusöök seotud perevormiga, kõige regulaarsemalt sõid tuumikperede lapsed, kuid erinevalt paljudest teistest uuringutest ei ilmnenud olulist seost üksikvanemate ja tuumikperede ning söömisregulaarsuse vahel. See võib viidata Eesti ühiskondlik-kultuurilise konteksti eripärale, kus üksikvanemlus on üsna levinud, neljandik lapsevanematest, ning üldlevinud söömisustrid ei erine perevormi lõikes. Näiteks Vereecken jt (2005) üldiselt leidsid seose tervislike toitumisvalikute ja tuumikperekonna vahel, kuid Eestis, Lätis ja Gröönimaal ei olnud seos statistiliselt oluline, tuumikperede ja üksikvanemate lapsed söövad ühtmoodi. Oluline erinevus ilmneb analüüsis tuumikperede ja muu perevormi vahel, kusjuures muu perevorm hõlmab nii kasuvanematega peresid kui üksi, oma elukaaslase või sugulastega elavaid vastajaid. Kindlasti vajaks täpsemat analüüsi, kuidas sellised mitmekesised perevormid igapäevaseid harjumusi kujundavad. Võrreldavates andmestikes oli 2007.aastal ka oma elukaaslasega elavaid vastajaid, kelle puhul seose otsimine hommikusöögi regulaarsusega ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi grupi väiksuse tõttu, kuid vastuste jaotuses võis täheldada kaldumist ebaregulaarse hommikusöögi poole.

Hinnates individuaalsete tegurite mõju söömise regulaarsusele on oluline ka tervise enesehinnang, Aasvee jt (2012) on välja toonud, et üldiselt hindavad poisid oma tervist paremaks kui tüdrukud, samuti märgiti HBSC Eesti raportis, et üldiselt on (perioodil 2002-2009) tervise enesehinnangud uuringutes paranenud. Tervise olukorra tajumine on seotud majandusliku olukorraga, vaesuses tajuvad inimesed ka tervist kehvemana. Üldiselt seostatakse regulaarset söömist ka parema tervisega (Caplan 2013) ning analüüsis ilmnes, et mõne erandiga, oli kehvem tervisehinnang ebaregulaarse söömise riskiteguriks nii 2001. kui 2007.aastal ning poiste kui tüdrukute seas. Hommikusöögi söömise ning tervise enesehinnangu vahel puudus oluline seos 2001.aastal, siis oli ebaregulaarseid sööjad alla

kümne protsendi. 2007.aastal oli hommikusöök tervisehinnanguga seotud, kehvema hinnangu andnud sõid kolm korda tõenäoliselt ebaregulaarselt. Nendest tulemustest saab järeldada, et 2007.aasta olid poisid ebaregulaarsemad hommikusöögi sööjad ning tõenäolisemalt ka kehvema tervisega. Varasemast kirjandusest (Dubois jt 2009) on teada, et hommikusöögi vahelejätmine on ülekaalulisuse riskifaktoriks ning arvestades, et poisid kalduvad olema ülekaalulisemad kui tüdrukud (Villa jt 2007) võib poiste sagedasemas hommikusöögi vahelejätmises näha ka terviseriski. Tüdrukute seas oli seos hommikusöögi söömise ja tervisega sarnane poiste omale, lisaks oli kehvema tervisega tüdrukutel pea viis korda suurem risk olla ebaregulaarne lõunasöögi sööja. Tüdrukute puhul oli märgatav kehva tervisehinnangu ja ebaregulaarse lõunasöögi seos, tüdrukute seas on enam lõunasöögi vahelejäetjaid.

Kirjanduses esile toodud peresuhete ja kasvatusstiilide seosed ei leidnud käesolevas analüüsis põhjalikku käsitlust. Küsimuste vastustes oli palju puuduvaid väärtusi ning seoseanalüüsid ei vastanud statistilise olulisuse kriteeriumitele. Ka De Bourdeaudhuij & Oost (2000) leiti, et pere ja vanemate tegurid seletavad teismeliste söömiskäitumisest tegelikult väiksema osa, kui sageli arvatakse. Lõplikku mudelisse kaasatud läheduse skaala andis kogu söömisregulaarsust seletava mudeli seletusvõimesse umbes 1%, kuigi mõju oli suurem poiste puhul. Tuleb märkida, et kuigi mitmed tegurid olid eraldi võttes ja kahemõõtmelises analüüsis olulisemad tüdrukute jaoks, siis mudelis seletasid valitud tegurid paremini poiste söömisustreid. Ilmselt võib tegemist olla aasta tunnuse mõjuga, sest poiste söömisustreid oli aastate lõikes erinevam ning seetõttu andis poiste söömisustreid seletamisel olulise osa just 2001. ja 2007.aasta erinevus. Analüüsis õnnestus tuvastada perekonnas valitsevaid suhteid kirjeldava tunnuse „meil ei jätku üksteise jaoks aega“ ning õhtusöögi sageduse oluline seos poiste jaoks. Selline tulemus võib viidata rikkalikule kirjandusele, mis puudutab teismeliste, eriti poiste riskikäitumist ning perega koossöömist (Fulkerson jt 2009, Neumark-Szteiner jt 2010). Poisid on ehk tundlikumad ja enam mõjutatud peresisestest suhetest, mis mõjutab nende käitumist tervikuna (Ackard jt 2006). Tüdrukute jaoks oli oluline seos lõunasöögi söömise ja suhetunnuse „minu arvamusega arvestatakse“ vahel, kusjuures, mida rohkem arvamusega arvestatakse, seda ebaregulaarsemalt lõunasööki süüakse. Selles tulemuses võib peegelduda teismelise autonoomsuspüü (Story & Stang 2005).

Kokkuvõtvalt tuleb tehtud analüüsi tulemusena nentida, et palju küsimusi jääb veel vastuseta ning eelkõige selgus tehtud töö käigus, mis on võimalikud edasised uurimisküsimused ja suunad, mis puudutavad üldist söömisregulaarsust ning konkreetselt teismeliste

söömiskäitumist. Kuid selgus ka, et söömismustrid on 2001. ja 2007.aastal üksteisest erinevaid ning söömise regulaarsust mõjutavad peretegurid erinevad aasta ja soo lõikes. Ilmnes, et 2001. ja 2007.aastal erinevad eriti poiste söömisharjumused, vähenenud on regulaarsete hommikusöögi sööjate osa ning suurenenud regulaarsete koolilõuna sööjate osa. Tüdrukute söömisharjumused on kahe aasta võrdluses sarnasemad, ei ole nii suurt erinevust kui poiste puhul, kuid nende tulemuste põhjal võib oletada teatavat söömismustrite destruktureerimist, ühe söögikorra vähenemise ja teise suurenemise arvelt ehk n-ö söömismustri muutusena, kusjuures analüüsitud tunnuste lõikes võis oletada nii indiviidi (sugu, võimalikud maitse-eelistused), pere (majanduslik olukord, erinevad võimalused) kui ühiskonna tegurite (majanduskasv, toidu pakkumine, valikuvõimalused) mõju söömisregulaarsusele. Arvestades, et päevast söögikorda on võimalik teatud määral institutsionaalselt mõjutada (pakkudes õppeasutuses või töökohal sooja lõunat) ning hommikusöömine on pigem individuaalne praktika, siis võib kokkuvõttes oletada võimalikku destruktureerimist majandusliku külluse perioodil. Viimasel ajal on Eestis hakatud pakkuma ka aina enam hommikueine võimalusi kodust väljaspool (ing.k. *food on the go*), üldiselt seostatakse selliseid söömismustreid ebatervislikumate valikutega. Kodus (hommikusöögi) söömine iseenesest ei taga tervislikku söömist, kuid teel olles, kioskitest kaasa ostes, on tervislikke valikuid raskem teha ning sellistes muutustes võib aimata ka võimalikku terviseriski. Erinevad ning raskesti seletatavad seosed pere majandusliku tausta, vanemate hariduse ning tervisehinnanguga annavad palju põhjusi edasiuurimiseks, kusjuures erilist tähelepanu võiks pöörata elustiili uurimisele, mis teatud käitumismustreid kujundab. Analüüsi tulemused võiks olla uurijatele, praktikutele ning poliitikakujundajatele väga oluliseks teadmiseks, viidates asjaolule, et söömismustrite puhul on tegemist keerulise omavahel seotud tegurite koosmõjudega.

Kokkuvõte

Käesolevas töös uuriti, millised tegurid mõjutavad 2001. ja 2007. aastal 18-aastaste teismeliste söötmustreid. Kirjanduse ülevaates toodud varasemad uuringud teismeliste söötmiskäitumise kohta on välja toonud, et olulised on isiku-lähikeskkonna-ning makrokeskkonna tegurid. Ühiskondlikud muutused on uurijate seas püstitanud destruktureerimise hüpoteesi: koos naiste laieneva tööhõive, erinevate perevormide leviku ning suurema individualiseerimisega muutuvad ja katkevad traditsioonilised söötmustrid ning inimesed söövad ebaregulaarsemalt. Teismelised on potentsiaalselt muutustele kõige altim rühm. Teismeliste söötmisharjumusi mõjutavad lisaks ühiskonna muutustele ja indiviidi maitse-eelistustele ka perekonna tegurid, perekond on ka söötmiskäitumise olulisimaks sotsialiseerijaks, vanemlike eeskujude ja väärtuste najal kujunevad järeltuleva põlvkonna söötmustrid.

Töös uuriti kahe 18-aastaste kohordi andmetel (ENSU), millised tegurid mõjutavad teismeliste söötmise regulaarsust. Uurimiseks kasutati kvantitatiivseid meetodeid, sealhulgas multinominaalset logistilist regressiooni. Leiti, et perekonna majandusliku olukorra hinnang, perevorm ning vanemate haridus on olulised söötmisregulaarsuse mõjutajad, kuid konkreetset mõjud (erinevatele söötmisregulaarsuse kategooriatele, näiteks ebaregulaarsele hommikusöögi söötmisele või ebaregulaarse koolilõuna söötmisele) varieeruvad soo lõikes. Ka söötmisregulaarsus on erinev 2001. ja 2007.aastal: 2001.aastal oli enam regulaarseid hommikusöögi söötmijaid ja võrdlemisi väike osa regulaarseid koolilõuna söötmijaid ning 2007.aastal oli rohkem ebaregulaarseid hommikusöögi söötmijaid ja märgatavalt rohkem regulaarseid koolilõuna söötmijaid, kusjuures erinevused ilmnisid ka poiste ja tüdrukute 2001. ja 2007.aasta söötmisregulaarsuses.

Töös leiti, et teatud määral võib kinnitada söötmise destruktureerimise teesi - inimeste valikute suurenemisel traditsioonilistest mustritest loobutakse, ning söötmismustreid tundub enam mõjutavat individuaalne maitse-eelistus. Pere teguritest ilmnenu majandusliku olukorra mõju annab alust arvamaks, et valikute suurenemisel on kehvema majandusliku positsiooniga inimesed eriti haavataval ja ebavõrdsel positsioonil.

Edaspidi vajaksid uurimist nii konkreetsemad seosed indiviidi- ja suhetegurite ja söötmisharjumuste vahel kui rahvastiku ajakasutusandmete analüüs üldise destruktureerimise uurimiseks.

Kasutatud kirjandus

1. Aasvee, K., Eha, M., Härm, T., Liiv, K., Oja, L., & Tael, M. (2012). *Raport: Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2009/2010*.
2. Aasvee, K., Streimann, K., Karelson, K., Oja, L., & Trummal, A. (2007). *Raport: Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2005/2006*.
3. Akkermann, K., Hiio, K., Villa, I., & Harro, J. (2011). Food restriction leads to binge eating dependent upon the effect of the brain-derived neurotrophic factor Val66Met polymorphism. *Psychiatry Research*, 185(1-2), 39–43.
4. *Ametite klassifikaator AK 2008*. (2011). Tallinn: Eesti Statistika.
5. Aranceta, J., Serra-Majem, L., Ribas, L., & Pérez-Rodrigo, C. (2001). Breakfast consumption in Spanish children and young people. *Public Health Nutrition*, 4(6A), 1439–1444.
6. Backett-Milburn, K., Wills, W., Roberts, M.-L., & Lawton, J. (2010). Food and family practices: teenagers, eating and domestic life in differing socio-economic circumstances. *Children's Geographies*, 8(3), 303–314.
7. Barr, S. I. (1994). Associations of social and demographic variables with calcium intakes of high school students. *Journal of the American Dietetic Association*, 94(3), 260–269.
8. Beardsworth, A., & Keil, T. (1997). *A Sociology on the Menu An Invitation to the Study of Food and Society*. Routledge.
9. Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. SAGE Publications.
10. Berge, J. M., Wall, M., Neumark-Sztainer, D., Larson, N., & Story, M. (2010). Parenting Style and Family Meals: Cross-Sectional and 5-Year Longitudinal Associations. *Journal of the American Dietetic Association*, 110(7), 1036–1042.
11. Berkey, C. S., Rockett, H. R. H., Gillman, M. W., Field, A. E., & Colditz, G. A. (2003). Longitudinal study of skipping breakfast and weight change in adolescents. *International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders: Journal of the International Association for the Study of Obesity*, 27(10), 1258–1266.
12. Birch, L. L., & Davison, K. K. (2001). Family environmental factors influencing the developing behavioral controls of food intake and childhood overweight. *Pediatric Clinics of North America*, 48(4), 893–907.
13. Birch, L. L., & Fisher, J. O. (1998). Development of eating behaviors among children and adolescents. *Pediatrics*, 101(3 Pt 2), 539–549.
14. Birch, L. L., McPhee, L., Shoba, B. C., Steinberg, L., & Krehbiel, R. (1987). “Clean up your plate”: Effects of child feeding practices on the conditioning of meal size.

Learning and Motivation, 18(3), 301–317.

15. Blum-Kulka, S. (2012). *Dinner Talk: Cultural Patterns of Sociability and Socialization in Family Discourse*. Routledge.
16. Bourdeaudhuij, I. D. (1997). Family Food Rules and Healthy Eating in Adolescents. *Journal of Health Psychology*, 2(1), 45–56.
17. Bourdeaudhuij, I. D., & Oost, P. V. (1998). Family members' influence on decision making about food: differences in perception and relationship with healthy eating. *American Journal of Health Promotion: AJHP*, 13(2), 73–81.
18. Bourdeaudhuij, I. D., & Oost, P. V. (2000). Personal and family determinants of dietary behaviour in adolescents and their parents. *Psychology & Health*, 15(6), 751–770.
19. Boutelle, K. N., Birkeland, R. W., Hannan, P. J., Story, M., & Neumark-Sztainer, D. (2007). Associations between maternal concern for healthful eating and maternal eating behaviors, home food availability, and adolescent eating behaviors. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 39(5), 248–256.
20. Branen, L., & Fletcher, J. (1999). Comparison of College Students' Current Eating Habits and Recollections of Their Childhood Food Practices. *Journal of Nutrition Education*, 31(6), 304–310.
21. Brugman, E. (1998). Short report. Breakfast-skipping in children and young adolescents in The Netherlands. *European Journal of Public Health - EUR J PUBLIC HEALTH*, 8(4)
22. Burkert, N. T., Muckenhuber, J., Großschädl, F., Rásky, É., & Freidl, W. (2014). Nutrition and Health – The Association between Eating Behavior and Various Health Parameters: A Matched Sample Study. *PLoS ONE*, 9(2), e88278.
23. Carfagna, L. B., Dubois, E. A., Fitzmaurice, C., Ouimette, M. Y., Schor, J. B., Willis, M., & Laidley, T. (2014). An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. *Journal of Consumer Culture*
24. Carlson, D. L., & Knoester, C. (2011). Family Structure and the Intergenerational Transmission of Gender Ideology. *Journal of Family Issues*
25. Carroll, A. (2013). *Three Squares: The Invention of the American Meal* (8.11.2013 edition). New York: Basic Books.
26. Cereal Institute, (Chicago, Ill.). (1962). *A complete summary of the Iowa breakfast studies*. Chicago: The Institute.
27. Chapman, G., & Maclean, H. (1993). “Junk food” and “healthy food”: meanings of food in adolescent women's culture. *Journal of Nutrition Education*, 25(3), 108–113.
28. Charles, N., & Kerr, M. (1988). *Women, Food and Families*. Manchester, UK ; New York : New York: Manchester University Press.

29. Cheng, S.-L., Olsen, W., Southerton, D., & Warde, A. (2007). The changing practice of eating: evidence from UK time diaries, 1975 and 2000. *The British Journal of Sociology*, 58(1), 39–61.
30. Contento, I. R., Michela, J. L., & Goldberg, C. J. (1988). Food choice among adolescents: Population segmentation by motivations. *Journal of Nutrition Education*, 20(6), 289–298.
31. Corsaro, W. A. (1997). *The Sociology of Childhood* (First Edition). California: Thousand Oaks; Pine Forge Press.
32. Crowther, G. (2013). *Eating Culture: An Anthropological Guide to Food*. Toronto: University of Toronto Press, Higher Education Division.
33. Currie, C. C. (2012). *Social determinants of health and well-being among young people*. World Health Organization.
34. De Backer, C. J. S. (2013). Family meal traditions. Comparing reported childhood food habits to current food habits among university students. *Appetite*, 69, 64–70.
35. DeVault, M. L. (1994). *Feeding the Family: The Social Organization of Caring as Gendered Work*. University of Chicago Press.
36. DeVore, E. R., & Ginsburg, K. R. (2005). The protective effects of good parenting on adolescents. *Current Opinion in Pediatrics*, 17(4), 460–465.
37. Douglas, M. (1971). Deciphering a Meal. In *Myth, Symbol, and Culture* (pp. 61–82). New York: American Academy of Arts and Sciences.
38. Dubois, L., Girard, M., Potvin Kent, M., Farmer, A., & Tatone-Tokuda, F. (2009). Breakfast skipping is associated with differences in meal patterns, macronutrient intakes and overweight among pre-school children. *Public Health Nutrition*, 12(1), 19–28.
39. Eesti Majandusareng 2001-2010 (2011), Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsi osakond Teemaleht
40. Elias, N. (1939; 2005). *Tsiviliseerumisprotsess I*. (T. Relve, Tõlk.). Varrak.
41. Fairburn, C. G., & Harrison, P. J. (n.d.). Eating disorders. *The Lancet*, 361(9355), 407–416.
42. Farb, P., & Armelagos, G. (1980). *Consuming Passions: The Anthropology of Eating*. Boston: Houghton Mifflin.
43. Fergusson, D. M., Boden, J. M., & Horwood, L. J. (2007). Exposure to single parenthood in childhood and later mental health, educational, economic, and criminal behavior outcomes. *Archives of General Psychiatry*, 64(9), 1089–1095.

44. Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social Science Information*, 27(2), 275–292.
45. Flandrin, J.-L. (1996). Mealtimes in France before the nineteenth century. *Food and Foodways*, 6(3-4), 261–282.
46. French, S. A., Jeffery, R. W., Story, M., Hannan, P., & Snyder, M. P. (1997). A pricing strategy to promote low-fat snack choices through vending machines. *American Journal of Public Health*, 87(5), 849–851.
47. French, S. A., Story, M. (2002). Fast food restaurant use among adolescents: associations with nutrient intake, food choices and behavioral and psychosocial variables. *International Journal of Obesity and Related Metabolic Disorders : Journal of the International Association for the Study of Obesity*, 25(12), 1823–33.
48. Fulkerson, J. A., Kubik, M. Y., Story, M., Lytle, L., & Arcan, C. (2009). Are there nutritional and other benefits associated with family meals among at-risk youth? *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 45(4), 389–395.
49. Fulkerson, J. A., Story, M., Mellin, A., Leffert, N., Neumark-Sztainer, D., & French, S. A. (2006). Family dinner meal frequency and adolescent development: relationships with developmental assets and high-risk behaviors. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 39(3), 337–345.
50. Gable, S., Chang, Y., & Krull, J. L. (2007). Television watching and frequency of family meals are predictive of overweight onset and persistence in a national sample of school-aged children. *Journal of the American Dietetic Association*, 107(1), 53–61.
51. Geer, B. D., Tulviste, T., Mizera, L., & Tryggvason, M.-T. (2002). Socialization in communication: pragmatic socialization during dinnertime in Estonian, Finnish and Swedish families. *Journal of Pragmatics*, 34(12), 1757–1786.
52. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*.
53. Gillman, M. W., Rifas-Shiman, S. L., Frazier, A. L., Rockett, H. R., Camargo, C. A., Field, A. E., Berkey, C.S., Colditz, G. A. (2000). Family dinner and diet quality among older children and adolescents. *Archives of Family Medicine*, 9(3), 235–240.
54. Glanz, K., Basil, M., Maibach, E., Goldberg, J., & Snyder, D. (1998). Why Americans Eat What They Do: Taste, Nutrition, Cost, Convenience, and Weight Control Concerns as Influences on Food Consumption. *Journal of the American Dietetic Association*, 98(10), 1118–1126.
55. Goldfarb, S., Tarver, W. L., & Sen, B. (2014). Family structure and risk behaviors: the role of the family meal in assessing likelihood of adolescent risk behaviors. *Psychology Research and Behavior Management*, 7, 53–66.
56. Grigg, D. (1995). The nutritional transition in Western Europe. *Journal of Historical*

Geography, 21(3), 247–261.

57. Grignon, C., & Grignon, C. (1999). Long-term trends in food consumption: a French portrait. *Food & Foodways*, 8(3), 151–174.
58. Grünberg, H., Mitt, K., & Thetloff, M. (1997). Food habits and dietary intake of schoolchildren in Estonia. *Scandinavian Journal of Nutrition*, 41, 18–22.
59. Grusec, J. E., & Hastings, P. D. (2006). *Handbook of Socialization Theory and Research*.
60. Guthrie, J. F., Lin, B.-H., & Frazao, E. (2002). Role of food prepared away from home in the American diet, 1977-78 versus 1994-96: changes and consequences. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(3), 140–150.
61. Hallström, L., Vereecken, C. A., Ruiz, J. R., Patterson, E., Gilbert, C. C., Catasta, G., ... Sjöström, M. (2011). Breakfast habits and factors influencing food choices at breakfast in relation to socio-demographic and family factors among European adolescents. The HELENA Study. *Appetite*, 56(3), 649–657.
62. Hammons, A. J., & Fiese, B. H. (2011). Is frequency of shared family meals related to the nutritional health of children and adolescents? *Pediatrics*, 127(6), e1565–1574.
63. Hanson, M. D., & Chen, E. (2007). Socioeconomic status and health behaviors in adolescence: a review of the literature. *Journal of Behavioral Medicine*, 30(3), 263–285.
64. Harro, M. (2002). Eesti koolinoorte tervis ja selle sõltuvus perekonna sotsiaal-majanduslikust olukorrast. *Eesti Arst*, 81(4), 216–221.
65. Harro, M., Eensoo, D., Kiive, E., Merenäkk, L., Alep, J., Oreland, L., & Harro, J. (2001). Platelet monoamine oxidase in healthy 9- and 15-years old children: the effect of gender, smoking and puberty. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 25(8), 1497–1511.
66. Harro, M., Villa, I., Liiv, K., Aru, J., & Alep, J. (2005). Nutrition-related health indicators and their major determinants in the new member states: case of Estonia. *Journal of Public Health*, 13(2), 111–119.
67. Hillep, P., Pärnamets, R., Trubetskoi, E., & Olev, H. (2012). *Koolinoorte toitumisharjumused ja rahulolu koolitoiduga*. Eesti Uuringukeskus.
68. Höglund, D., Samuelson, G., & Mark, A. (1998). Food habits in Swedish adolescents in relation to socioeconomic conditions. *European Journal of Clinical Nutrition*, 52(11), 784–789.
69. Holm, L., Ekström, M. P., Gronow, J., Kjærnes, U., Lund, T. B., Mäkelä, J., & Niva, M. (2012). The modernisation of Nordic eating. *Anthropology of food*, (S7).
70. Hoppu, U., Lehtisalo, J., Tapanainen, H., & Pietinen, P. (2010). Dietary habits and

- nutrient intake of Finnish adolescents. *Public Health Nutrition*, 13(6A), 965–972.
71. Horacek, T. M., & Betts, N. M. (1998). Students Cluster into 4 Groups According to the Factors Influencing their Dietary Intake. *Journal of the American Dietetic Association*, 98(12), 1464–1467.
 72. Horst, K. van der, Oenema, A., Ferreira, I., Wendel-Vos, W., Giskes, K., Lenthe, F. van, & Brug, J. (2007). A systematic review of environmental correlates of obesity-related dietary behaviors in youth. *Health Education Research*, 22(2), 203–226.
 73. Jackson, P. (2009). *Changing families, changing food*. Palgrave Macmillan.
 74. Johansen, A., Rasmussen, S., & Madsen, M. (2006). Health behaviour among adolescents in Denmark: influence of school class and individual risk factors. *Scandinavian Journal of Public Health*, 34(1), 32–40.
 75. Jørgensen, A., Pedersen, T. P., Meilstrup, C. R., & Rasmussen, M. (2011). The influence of family structure on breakfast habits among adolescents. *Danish Medical Bulletin*, 58(5), A4262.
 76. Kepler, K., Maser, M., Kasmel, A., & Tasa, E. (1999). *Eesti kooliõpilaste tervis, tervisekäitumine ja sotsiaalne keskkond muutumas ühiskonnas aastatel 1991-1998*. Eesti Tervisekasvatuse Keskus.
 77. Keski-Rahkonen, A., Kaprio, J., Rissanen, A., Virkkunen, M., & Rose, R. J. (2003). Breakfast skipping and health-compromising behaviors in adolescents and adults. *European Journal of Clinical Nutrition*, 57(7), 842–853.
 78. Kiivet, R.-A. (2013). Tervis. In *Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013 Eesti maailmas* (pp. 37–42). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
 79. Kjærnes, U. (2001). *Eating patterns a Day in the Lives of Nordic People*.
 80. Kremers, S. P. J., Brug, J., de Vries, H., & Engels, R. C. M. E. (2003). Parenting style and adolescent fruit consumption. *Appetite*, 41(1), 43–50.
 81. Lawlor, D. A., Harro, M., Wedderkopp, N., Andersen, L. B., Sardinha, L. B., Riddoch, C. J., Page, A.S., Anderssen, S.A., Froberg, K., Stansbie, D., Davey S. G. (2005). Association of socioeconomic position with insulin resistance among children from Denmark, Estonia, and Portugal: cross sectional study. *BMJ (Clinical Research Ed.)*, 331(7510), 183.
 82. Levin, K. A., & Kirby, J. (2012). Irregular breakfast consumption in adolescence and the family environment: underlying causes by family structure. *Appetite*, 59(1), 63–70.
 83. Lhuissier, A., Tichit, C., Caillaud, F., Cardon, P., Masullo, A., Martin-Fernandez, J., Parizot, I., Chauvin, P. (2013). Who still eats three meals a day? Findings from a quantitative survey in the Paris area. *Appetite*, 63, 59–69.

84. Lien, L. (2007). Is breakfast consumption related to mental distress and academic performance in adolescents? *Public Health Nutrition*, 10(4), 422–428.
85. Lund, T. B., & Gronow, J. (2014). Destructuration or continuity? The daily rhythm of eating in Denmark, Finland, Norway and Sweden in 1997 and 2012. *Appetite*, 82, 143–153.
86. Lytle, L. A., Seifert, S., Greenstein, J., & McGovern, P. (2000). How do children's eating patterns and food choices change over time? Results from a cohort study. *American Journal of Health Promotion: AJHP*, 14(4), 222–228.
87. Maccoby, & Martin. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In Hetherington, & Mussen (Eds.), *Handbook of child psychology* (Vol. 4, pp. 1–101). New York: Wiley.
88. Magazine, D. W. B. N. (2012, November 15). Breakfast, lunch and dinner: Have we always eaten them? *BBC News*. Retrieved from <http://www.bbc.com/news/magazine-20243692> Viimati külastatud 01.06.2015
89. Malik, V. S., Schulze, M. B., & Hu, F. B. (2006). Intake of sugar-sweetened beverages and weight gain: a systematic review. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 84(2), 274–288.
90. Maser, M. (2004). *Raport: Kooliõpilaste terviskäitumine 2001/2002*.
91. Matthys, C., De Henauw, S., Bellemans, M., De Maeyer, M., & De Backer, G. (2007). Breakfast habits affect overall nutrient profiles in adolescents. *Public Health Nutrition*, 10(4), 413–421.
92. McIntosh, A. W., Dean, W. R., Torres, C., Anding, J., Kubena, K., & Nayga, R. (2009). The American Family Meal. In H. L. Meiselman, *Meals in Science and Practice: Interdisciplinary Research and Business Applications* (pp. 190–235). Woodhead Publishing.
93. Mennell, S. J., Murcott, A., & Otterloo, A. H. van. (1993). *The Sociology of Food: Eating, Diet and Culture* (2nd edition edition). London; Newbury Park, Calif: SAGE Publications.
94. Mennell, S. (1996). *All Manners of Food: Eating and Taste in England and France from the Middle Ages to the Present*. University of Illinois Press.
95. Mestdag, I. (2005). Disappearance of the traditional meal: Temporal, social and spatial destructuration. *Appetite*, 45(1), 62–74.
96. Mestdag, I., & Glorieux, I. (2009). Change and stability in commensality patterns: a comparative analysis of Belgian time-use data from 1966, 1999 and 2004. *The Sociological Review*, 57(4), 703–726.
97. Moreno, L. A., Rodriguez, G., Fleta, J., Bueno-Lozano, M., Lazaro, A., & Bueno, G.

- (2010). Trends of dietary habits in adolescents. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 50(2), 106–112.
98. Murcott, A. (1982). On the social significance of the “cooked dinner” in South Wales. *Social Science Information*, 21(4-5), 677–696.
99. Neumark-Sztainer, D., Hannan, P. J., Story, M., Croll, J., & Perry, C. (2003). Family meal patterns: Associations with sociodemographic characteristics and improved dietary intake among adolescents. *Journal of the American Dietetic Association*, 103(3), 317–322.
100. Neumark-Sztainer, D., Larson, N. I., Fulkerson, J. A., Eisenberg, M. E., & Story, M. (2010). Family meals and adolescents: what have we learned from Project EAT (Eating Among Teens)? *Public Health Nutrition*, 13(07), 1113–1121.
101. Neumark-Sztainer, D., Story, M., Ackard, D., Moe, J., & Perry, C. (2000). Family Meals Among Adolescents: Findings from a Pilot Study. *Journal of Nutrition Education*, 32(6), 335–340.
102. Neumark-Sztainer, D., Story, M., Perry, C., & Casey, M. A. (1999). Factors Influencing Food Choices of Adolescents: Findings from Focus-Group Discussions with Adolescents. *Journal of the American Dietetic Association*, 99(8), 929–937.
103. Neumark-Sztainer, D., Story, M., Resnick, M. D., & Blum, R. W. (1996). Correlates of Inadequate Fruit and Vegetable Consumption among Adolescents. *Preventive Medicine*, 25(5), 497–505.
104. Neumark-Sztainer, D., Wall, M., Fulkerson, J. A., & Larson, N. (2013). Changes in the Frequency of Family Meals From 1999 to 2010 in the Homes of Adolescents: Trends by Sociodemographic Characteristics. *Journal of Adolescent Health*, 52(2), 201–206.
105. Ochs, E., & Shoheit, M. (2006). The cultural structuring of mealtime socialization. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (111), 35–49.
106. Patrick, H., & Nicklas, T. A. (2005). A review of family and social determinants of children’s eating patterns and diet quality. *Journal of the American College of Nutrition*, 24(2), 83–92.
107. Pearson, N., Biddle, S. J. H., & Gorely, T. (2009a). Family correlates of breakfast consumption among children and adolescents. A systematic review. *Appetite*, 52(1), 1–7.
108. Pearson, N., Biddle, S. J. H., & Gorely, T. (2009b). Family correlates of fruit and vegetable consumption in children and adolescents: a systematic review. *Public Health Nutrition*, 12(2), 267–283.
109. Pearson, N., MacFarlane, A., Crawford, D., & Biddle, S. J. H. (2009). Family circumstance and adolescent dietary behaviours. *Appetite*, 52(3), 668–674.

110. Pitsi, T., & Martverk, M. (2009). *Raport: Kooliõpilaste toitumine Virumaa ja Tartumaa koolides 2007.*
111. Poulain, J. P. (2002). The contemporary diet in France: “de-structuration” or from commensalism to “vagabond feeding.” *Appetite*, 39(1), 43–55.
112. Rampersaud, G. C., Pereira, M. A., Girard, B. L., Adams, J., & Metz, J. D. (2005). Breakfast habits, nutritional status, body weight, and academic performance in children and adolescents. *Journal of the American Dietetic Association*, 105(5), 743–760; quiz 761–762.
113. Rasmussen, M., Krølner, R., Klepp, K.-I., Lytle, L., Brug, J., Bere, E., & Due, P. (2006). Determinants of fruit and vegetable consumption among children and adolescents: a review of the literature. Part I: quantitative studies. *The International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 3, 22.
114. Riou, J., Lefèvre, T., Parizot, I., Lhuissier, A., & Chauvin, P. (2015). Is There Still a French Eating Model? A Taxonomy of Eating Behaviors in Adults Living in the Paris Metropolitan Area in 2010. *PLoS ONE*, 10(3), e0119161.
115. Rotenberg, R. (1981). The impact of industrialization on meal patterns in Vienna, Austria. *Ecology of Food and Nutrition*, 11(1), 25–35.
116. Savage, J. S., Fisher, J. O., & Birch, L. L. (2007). Parental Influence on Eating Behavior. *The Journal of Law, Medicine & Ethics : A Journal of the American Society of Law, Medicine & Ethics*, 35(1), 22–34.
117. Shepherd, J., Harden, A., Rees, R., Brunton, G., Garcia, J., Oliver, S., & Oakley, A. (2006). Young people and healthy eating: a systematic review of research on barriers and facilitators. *Health Education Research*, 21(2), 239–257.
118. Shi, Z., Lien, N., Kumar, B. N., & Holmboe-Ottesen, G. (2005). Socio-demographic differences in food habits and preferences of school adolescents in Jiangsu Province, China. *European Journal of Clinical Nutrition*, 59(12), 1439–1448.
119. Siega-Riz, A. M., Carson, T., & Popkin, B. (1998). Three squares or mostly snacks—What do teens really eat? *Journal of Adolescent Health*, 22(1), 29–36.
120. Sjöberg, A., Hallberg, L., Höglund, D., & Hulthén, L. (2003). Meal pattern, food choice, nutrient intake and lifestyle factors in The Göteborg Adolescence Study. *European Journal of Clinical Nutrition*, 57(12), 1569–1578.
121. Sobal, J., & Nelson, M. K. (2003). Commensal eating patterns: a community study. *Appetite*, 41(2), 181–190.
122. Stewart, S. D., & Menning, C. L. (2009). Family Structure, Nonresident Father Involvement, and Adolescent Eating Patterns. *Journal of Adolescent Health*, 45(2), 193–201.

123. Story, M., & Alton, I. (1996). Becoming a Woman: Nutrition in Adolescence. In D. A. Krummel & P. M. Kris-Etherton, *Nutrition in Women's Health*. Jones & Bartlett Learning.
124. Story, M., Neumark-Sztainer, D., & French, S. A. (2002). Individual and Environmental Influences on Adolescent Eating Behaviors. *Journal of the American Dietetic Association*, 102(3, Supplement), S40–S51.
125. Story, M., & Stang, J. (2005). Understanding Adolescent Eating Behaviors (Ptk. 2) School of Public Health University of Minnesota. In J. Stang & M. Story (Eds.), *Guidelines for Adolescent Nutrition Services* (pp. 9–19).
126. Tekkel, M., & Veideman, T. (2015). *Eesti täiskasvanud rahvastiku terviskäitumise uuring, 2014*.
127. Terre, L., Drabman, R. S., & Meydrech, E. F. (1990). Relationships among children's health-related behaviors: a multivariate, developmental perspective. *Preventive Medicine*, 19(2), 134–146.
128. Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2006). Teenagers' Contribution to Family Mealtime Conversations in Estonia, Sweden, and the U.S.: A Comparative Study. In *Advances in psychology research, Vol. 45* (pp. 159–180). Hauppauge, NY, US: Nova Science Publishers.
129. Utter, J., Scragg, R., Mhurchu, C. N., & Schaaf, D. (2007). At-home breakfast consumption among New Zealand children: associations with body mass index and related nutrition behaviors. *Journal of the American Dietetic Association*, 107(4), 570–576.
130. Vaask, S., Liebert, T., Maser, M., Pappel, K., Pitsi, T., Saava, M., Sooba, E., Vihalemm, T., Villa, I. (2006). *Eesti toitumis- ja toidusoovitused*. Eesti Toitumisteaduste Selts.
131. Vartanian, L. R., Schwartz, M. B., & Brownell, K. D. (2007). Effects of Soft Drink Consumption on Nutrition and Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. *American Journal of Public Health*, 97(4), 667–675.
132. Veltsista, A., Laitinen, J., Sovio, U., Roma, E., Järvelin, M.-R., & Bakoula, C. (2010). Relationship between Eating Behavior, Breakfast Consumption, and Obesity Among Finnish and Greek Adolescents. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 42(6), 417–421.
133. Vereecken, C. A., Inchley, J., Subramanian, S. V., Hublet, A., & Maes, L. (2005). The relative influence of individual and contextual socio-economic status on consumption of fruit and soft drinks among adolescents in Europe. *European Journal of Public Health*, 15(3), 224–232.
134. Vereecken, C., Dupuy, M., Rasmussen, M., Kelly, C., Nansel, T. R., Al Sabbah, H., ... HBSC Eating & Dieting Focus Group. (2009). Breakfast consumption and its socio-

- demographic and lifestyle correlates in schoolchildren in 41 countries participating in the HBSC study. *International Journal of Public Health*, 54 Suppl 2, 180–190.
135. Videon, T. M., & Manning, C. K. (2003). Influences on adolescent eating patterns: the importance of family meals. *Journal of Adolescent Health*, 32(5), 365–373.
 136. Villa, I., Alep, J., & Harro, M. (2002). Eesti koolilaste toitumine viimasel 15 aastal. *Eesti Arst*, 81(1), 9–18.
 137. Villa, I., Yngve, A., Poortvliet, E., Grijbovski, A., Liiv, K., Sjöström, M., & Harro, M. (2007). Dietary intake among under-, normal- and overweight 9- and 15-year-old Estonian and Swedish schoolchildren. *Public Health Nutrition*, 10(3), 311–322.
 138. West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151.
 139. Wills, W., Backett-Milburn, K., Roberts, M.-L., & Lawton, J. (2011). The framing of social class distinctions through family food and eating practices. *The Sociological Review*, 59(4), 725–740.
 140. Woodruff, S. J., & Hanning, R. M. (2008). A review of family meal influence on adolescents' dietary intake. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research: A Publication of Dietitians of Canada = Revue Canadienne De La Pratique Et De La Recherche En Diététique: Une Publication Des Diététistes Du Canada*, 69 (1), 14–22.
 141. Yang, R.-J., Wang, E. K., Hsieh, Y.-S., & Chen, M.-Y. (2006). Irregular breakfast eating and health status among adolescents in Taiwan. *BMC Public Health*, 6(1), 295.

LISA

Tunnuste sagedusjaotused

Sugu									
		N	%		N	%		N	%
poiss	2001	194	42,4	2007	201	44,4	Kokku	395	43,4
tüdruk		260	56,8		252	55,6		512	56,2
Kokku		454	99,1		453	100,0		907	99,6
Puudu		4	,9					4	,4

Tervise enesehinnang									
		N	%		N	%		N	%
väga hea	2001	54	11,8	2007	73	16,1	Kokku	127	13,9
üsna hea		233	50,9		257	56,7		490	53,8
kuidas kunagi		140	30,6		112	24,7		252	27,7
Kokku		427	93,2		442	97,6		869	95,4
puudu/halb		31	6,8		11	2,4		42	4,6

Perevorm									
		N	%		N	%		N	%
muu	2001	130	28,4	2007	124	27,4	Kokku	254	27,9
üksikvanem		117	25,5		106	23,4		223	24,5
tuumikpererkond		211	46,1		223	49,2		434	47,6
Kokku		458	100,0		453	100,0		911	100,0

Majandusliku olukorra hinnang									
		N	%		N	%		N	%
vaesed/vaesuse äärel	2001	48	10,5	2007	14	3,1	Kokku	62	6,8
ei rikkad ega vaesed		300	65,5		254	56,1		554	60,8
rikkad/hästi toimetulevad		102	22,3		182	40,2		284	31,2
Kokku		450	98,3		450	99,3		900	98,8
Puudu		8	1,7		3	,7		11	1,2

Isa haridus									
		N	%		N	%		N	%
puudu	2001	68	14,8	2007	53	11,7	Kokku	121	13,3
alg või keskhariidus		105	22,9		85	18,8		190	20,9

keskeriharidus		102	22,3		104	23,0		206	22,6
kutseharidus või lõpetamata kõrgharidus		54	11,8		68	15,0		122	13,4
kõrgharidus		129	28,2		143	31,6		272	29,9
Kokku		458	100,0		453	100,0		911	100,0

Ema haridus									
		N	%		N	%		N	%
alg või keskharidus	2001	106	23,1	2007	90	19,9	Kokku	196	21,5
keskeriharidus		117	25,5		100	22,1		217	23,8
kutseharidus või lõpetamata kõrgharidus		69	15,1		58	12,8		127	13,9
kõrgharidus		146	31,9		198	43,7		344	37,8
Kokku		438	95,6		446	98,5		884	97,0
Puudu		20	4,4		7	1,5		27	3,0

Söömise regulaarsus									
		N	%		N	%		N	%
puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord	2001	79	17,2	2007	52	11,5	kokku	131	14,4
ebaregulaarne (mõnikord+ei söö) hommikusöök, lõuna-õhtu alati+mõnikord		67	14,6		151	33,3		218	23,9
alati hommikusöök, lõuna-õhtu mõnikord+ei söö		134	29,3		98	21,6		232	25,5
ei söö lõunasöök, hommik-õhtu alati+mõnikord		78	17		29	6,4		107	11,7
regulaarne kolm korda alati		100	21,8		123	27,2		223	24,5
Kokku		458	100		453	100		911	100

Risttabelid

Söömiskordade sagedus

lõunasöök koolis, õhtusöök, hommikusöök, lõunasöök kodus soo ja aasta lõikes ning olulisusnäitajad

	poiss		tüdruk		kokku	
	2001	2007	2001	2007	2001	2007
Lõunasöök koolis						

alati	N	81	152	72	141	153	293
	%	46,6%	76,8%	28,9%	56,2%	36,2%	65,3%
mõnikord	N	56	38	110	81	166	119
	%	32,2%	19,2%	44,2%	32,3%	39,2%	26,5%
ei söö	N	37	8	67	29	104	37
	%	21,3%	4,0%	26,9%	11,6%	24,6%	8,2%

Kokku: $\chi^2=34,308$; $df=2$; $p<0,001$; 2001: $\chi^2=13,888$; $df=2$; $p<0,05$; 2007: $\chi^2=21,919$; $df=2$; $p<0,001$

		poiss		tüdruk		kokku	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
Õhtusöök	N	156	151	164	155	320	306
	%	88,6%	76,3%	65,3%	62,5%	74,9%	68,6%
alati	N	18	42	71	84	89	126
	%	10,2%	21,2%	28,3%	33,9%	20,8%	28,3%
mõnikord	N	2	5	16	9	18	14
	%	1,1%	2,5%	6,4%	3,6%	4,2%	3,1%
ei söö	N	2	5	16	9	18	14
	%	1,1%	2,5%	6,4%	3,6%	4,2%	3,1%

Kokku: $\chi^2=35,154$; $df=2$; $p<0,001$; 2001: $\chi^2=30,416$; $df=2$; $p<0,001$; 2007: $\chi^2=9,712$; $df=2$; $p<0,05$

		poiss		tüdruk		kokku	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
Hommikusöök	N	134	104	176	147	310	251
	%	75,7%	52,5%	69,6%	59,0%	72,1%	56,2%
alati	N	29	46	55	68	84	114
	%	16,4%	23,2%	21,7%	27,3%	19,5%	25,5%
mõnikord	N	14	48	22	34	36	82
	%	7,9%	24,2%	8,7%	13,7%	8,4%	18,3%
ei söö	N	14	48	22	34	36	82
	%	7,9%	24,2%	8,7%	13,7%	8,4%	18,3%

Kokku: $\chi^2=6,565$; $df=2$; $p<0,05$; 2001: $\chi^2=2,150$; $df=2$; $p>0,1$; 2007: $\chi^2=8,292$; $df=2$; $p<0,05$

		poiss		tüdruk		kokku	
		2001	2007	2001	2007	2001	2007
Lõunasöök kodus	N	93	78	108	96	201	174
	%	54,1%	40,6%	43,0%	39,3%	47,5%	39,9%
alati	N	49	70	79	94	128	164
	%	28,5%	36,5%	31,5%	38,5%	30,3%	37,6%
mõnikord	N	30	44	64	54	94	98
	%	17,4%	22,9%	25,5%	22,1%	22,2%	22,5%
ei söö	N	30	44	64	54	94	98
	%	17,4%	22,9%	25,5%	22,1%	22,2%	22,5%

Kokku: $\chi^2=3,067$; $df=2$; $p>0,1$; 2001: $\chi^2=5,900$; $df=2$; $p<0,1$; 2007: $\chi^2=80,196$; $df=2$; $p>0,1$

Tabel 16. Söömise regulaarsus ja tervise enesehinnang soo lõikes ning olulisusnäitajad

		väga hea		üsna hea		kuidas kunagi		kokku	
		poiss	tüdruk	poiss	tüdruk	poiss	tüdruk	poiss	tüdruk
puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord	N	2	6	29	31	11	34	42	71
	%	3,3%	9,0%	11,8%	12,7%	14,5%	19,3%	11,0%	14,5%
ebaregulaarne (mõnikord+ei söö) hommikusöök, lõuna-õhtu alati+mõnikord	N	11	12	69	58	24	36	104	106
	%	18,3%	17,9%	28,2%	23,7%	31,6%	20,5%	27,3%	21,7%
alati hommikusöök, lõuna-õhtu mõnikord+ei söö	N	12	18	51	80	11	52	74	150
	%	20,0%	26,9%	20,8%	32,7%	14,5%	29,5%	19,4%	30,7%
ei söö lõunasööki, hommik-õhtu alati+mõnikord	N	4	5	26	40	6	25	36	70
	%	6,7%	7,5%	10,6%	16,3%	7,9%	14,2%	9,4%	14,3%

regulaarne kolm korda alati	N	31	26	70	36	24	29	125	91
	%	51,7%	38,8%	28,6%	14,7%	31,6%	16,5%	32,8%	18,6%
	N	60	67	245	245	76	176	381	488

Kokku: $\chi^2=39,591$; $df=8$; $p<0,001$; 2001: $\chi^2=19,936$; $df=8$; $p<0,05$; 2007: $\chi^2=24,858$; $df=8$; $p<0,05$; poiss: $\chi^2=16,660$; $df=8$; $p<0,05$; tüdruk: $\chi^2=26,490$; $df=8$; $p<0,05$

Tabel 17. Hommikusöögi söömine ja ema haridus ning olulisusnäitajad

		puudu	alg või keskharidus	keskeriharidus	kutseharidus või lõpetamata kõrgharidus	körgharidus	
alati	N	11	105	145	73	227	561
	%	57,9%	55,9%	68,4%	60,8%	67,2%	64,0%
mõnikord	N	3	49	47	27	72	198
	%	15,8%	26,1%	22,2%	22,5%	21,3%	22,6%
ei söö	N	5	34	20	20	39	118
	%	26,3%	18,1%	9,4%	16,7%	11,5%	13,5%
kokku	N	19	188	212	120	338	877

Kokku: $\chi^2=14,799$; $df=8$; $p<0,1$; 2001: $\chi^2=17,204$; $df=8$; $p<0,05$; 2007: $\chi^2=16,486$; $df=8$; $p<0,05$

Algselt planeeritud tunnused, mida mudelitesse ei kaasatud

Tabel 18. Hommikusöök ja leivateenijate arv

2001	χ^2 12,571	df= 6	p<0,1 (0,05)	2007	χ^2 9,413	df= 6	p>0,1 (0,152)
	kaks leivateenijat	üks leivateenija	muu		kaks leivateenijat	üks leivateenija	muu
alati	67,7%	69,6%	58,3%	alati	58,7%	50,8%	33,3%
mõnikord	19,3%	17,3%	16,7%	mõnikord	22,4%	29,2%	42,9%
ei söö	8,3%	7,7%	5,6%	ei söö	17,6%	19,2%	19,0%
puudu	4,7%	5,4%	19,4%	puudu	1,3%	0,8%	4,8%

Tabel 19. Hommikusöök ja õed-vennad-eakaaslased

2001	χ^2 5,007	df= 3	p>0,1 (0,171)	2007	χ^2 6,080	df= 3	p>0,1 (0,108)
	koos õe/venna/eakaaslastega	ei/puudub	kokku		koos õe/venna/eakaaslastega	ei/puudub	kokku
alati	69,5%	66,3%	67,7%	alati	59,8%	50,5%	55,4%
mõnikord	20,0%	17,1%	18,3%	mõnikord	24,1%	26,4%	25,2%
ei söö	7,0%	8,5%	7,9%	ei söö	14,5%	22,2%	18,1%
puudu	3,5%	8,1%	6,1%	puudu	1,7%	0,9%	1,3%

Tabel 20. Hommikusöök ja vanus

2001	χ^2 81,186	df= 12	p<0,001 (0,000)	2007	χ^2 1,766	df= 6	p>0,1 (0,94)
------	-----------------	--------	-----------------	------	----------------	-------	--------------

	17	18	19	20 ja enam		17	18	19
alati	74,3%	70,2%	54,4%	44,4%	alati	56,8%	55,0%	54,5%
mõnikord	17,9%	17,2%	26,3%	16,7%	mõnikord	27,1%	24,3%	27,3%
ei söö	5,0%	9,2%	7,0%	11,1%	ei söö	15,3%	19,2%	18,2%
puudu	2,9%	3,4%	12,3%	27,8%	puudu	0,8%	1,6%	0,0%

Mudelid

Tabel 21. Esimene mudel: indiviidi tegurid aasta (2001. ja 2007.) lõikes

	väga ebaregulaarne		ebaregulaarne hommikusöök		ebaregulaarne õhtusöök		ebaregulaarne lõunasöök	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
2001								
poiss	0,415**	0,210-0,820	0,522*	0,266-1,022	0,393**	0,222-0,696	0,441**	0,232-0,840
taust: tüdruk								
tervis väga hea	0,372*	0,129-1,075	,510	0,182-1,430	0,478*	0,202-1,133	,434	0,149-1,266
tervis üsna hea	0,689	0,560-2,405	1,485	0,706-3,126	1,793*	0,952-3,379	2,069**	1,010-4,240
taust: tervis kuidas kunagi								
2007								
poiss	0,468**	0,233-0,940	,785	0,478-1,289	0,272***	0,152-0,488	0,148***	0,053-0,420
taust: tüdruk								
tervis väga hea	0,074**	0,016-0,349	0,281**	0,128-0,617	,585	0,253-1,353	0,242*	0,058-1,013
tervis üsna hea	,575	0,268-1,233	,853	0,463-1,569	1,028	0,508-2,080	,840	0,322-2,194
taust: tervis kuidas kunagi								

$p < 0,1$ * $p < 0,05$ ** $p < 0,001$ *** 2001: Nagelkerke 0,072; puudu $n=31$; sugu $\chi^2=12,234$; $df=4$; tervis: $\chi^2=18,222$; $df=8$. 2007: Nagelkerke 0,133; puudu $n=11$; sugu $\chi^2=33,875$; $df=4$; tervis $\chi^2=25,385$; $df=8$

Tabel 22. Esimene mudel: indiviidi tegurid soo (poisid ja tüdrukud) lõikes

	väga ebaregulaarne		ebaregulaarne hommikusöök		ebaregulaarne õhtusöök		ebaregulaarne lõunasöök	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
poiss								
tervis väga hea	0,142**	0,029-0,705	0,349**	0,142-0,859	,862	0,320-2,318	,537	0,131-2,192
tervis üsna hea	,923	0,399-2,132	,956	0,492-1,857	1,652	0,735-3,711	1,601	0,572-4,479
taust: tervis kuidas kunagi								
2001.aasta	1,599	0,783-3,265	0,462**	0,262-0,818	2,465**	1,355-4,484	8,295***	3,011-22,854
taust: 2007.aasta								
tüdruk								

tervis väga hea	0,216**	0,077-0,601	0,343**	0,146-0,802	0,418**	0,195-0,896	0,263**	0,087-0,797
tervis üsna hea	,775	0,387-1,552	1,235	0,647-2,358	1,299	0,709-2,380	1,417	0,698-2,876
taust: tervis kuidas kunagi								
2001.aasta	1,603	0,844-3,047	,639	0,354-1,154	1,518	0,887-2,597	2,378**	1,229-4,601
taust: 2007.aasta								

p<0,1* p<0,05** p<0,001*** Poiss: Nagelkerke 0,182; puudu n=14; tervis $\chi^2=17,618$; df=8; aasta $\chi^2=55,083$; df=4. Tüdruk: Nagelkerke 0,092; puudu n=24; tervis $\chi^2=21,978$; df=8; aasta $\chi^2=21,353$; df=4.

Tabel 23. Teine mudel: indiviidi ja pere tegurid aasta (2001. ja 2007.) lõikes

	väga ebaregulaarne		ebaregulaarne hommikusöök		ebaregulaarne õhtusöök		ebaregulaarne lõunasöök	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
2001								
tervis väga hea	0,315*	0,098-1,013	,451	0,148-1,380	0,451*	0,178-1,140	,383	0,118-1,126
tervis üsna hea	1,290	0,596-2,789	1,497	0,669-3,347	1,859*	0,940-3,677	2,292**	1,070-4,911
taust: tervis kuidas kunagi								
poiss	0,373**	0,181-0,769	0,466**	0,224-0,969	0,351**	0,190-0,649	0,390**	0,197-0,775
taust: tüdruk								
muu perevorm	1,266	0,552-2,901	2,204*	0,965-5,034	,936	0,450-1,946	,933	0,393-2,217
üksikvanem	0,670	0,256-1,757	1,014	0,392-2,623	,692	0,314-1,524	1,325	0,562-3,124
taust: tuumikpere								
majanudolik olukord: vaesed	0,996	0,214-4,634	,685	0,165-2,845	1,490	0,458-4,848	3,906**	1,012-15,072
majanduslik olukord: keskmised	0,936	0,387-2,265	0,383**	0,167-0,880	0,532*	0,258-1,097	1,700	0,670-4,318
taust: majanduslik olukord jõukad								
alg-või keskkool ema	4,795**	1,464-15,703	9,079***	2,793-29,507	4,102**	1,456-11,555	1,940	0,621-6,062
keskeri ema	1,662	0,566-4,878	1,791	0,592-5,422	1,735	0,707-4,255	1,028	0,373-2,843
kutse-või lõpetamata kõrg ema	,986	0,352-2,763	,735	0,244-2,208	,530	0,208-1,1353	,404	0,136-1,198
taust: kõrgharidus ema								

puudub vastus isa haridus	2,317	0,549-9,783	1,165	0,251-5,417	1,992	0,508-7,810	2,246	0,555-9,090
alg-või keskkool isa	0,203**	0,063-0,649	0,114**	0,033-0,388	0,274**	0,101-0,743	,420	0,142-1,241
keskeri isa	,436	0,147-1,294	,531	0,178-1,579	,726	0,281-1,876	0,358*	0,114-1,123
kutse-või lõpetamata kõrg isa	,816	0,224-2,977	1,469	0,439-4,920	1,732	0,591-5,078	,864	0,247-3,020
taust: kõrgharidus isa								
2007								
tervis väga hea	0,080**	0,016-0,398	0,294**	0,125-0,693	,637	0,257-1,581	0,243*	0,054-1,103
tervis üsna hea	,654	0,294-1,455	,926	0,484-1,772	1,183	0,561-2,493	,959	0,353-2,605
taust: tervis kuidas kunagi								
poiss	0,478*	0,229-1,000	,801	0,469-1,369	0,268***	0,144-0,500	0,144***	0,049-0,428
taust: tüdruk								
muu perevorm	1,075	0,418-2,765	2,879**	1,483-5,589	2,674**	1,306-5,474	1,009	0,340-2,994
üksikvanem	,825	0,337-2,021	1,354	0,708-2,589	,986	0,455-2,140	,450	0,120-1,686
taust: tuumikpere								
majanduslik olukord: vaesed	3,934	0,301-51,492	2,369	0,253-22,136	4,895	0,438-54,747	11,188	0,524-238,697
majanduslik olukord: keskmised	1,132	0,524-2,557	0,519**	0,304-0,887	,669	0,367-1,220	1,562	0,587-4,157
taust: majanduslik olukord jõukad								
alg-või keskkool ema	1,136	0,402-3,214	1,584	0,718-3,494	,759	0,296-1,949	,994	0,283-3,497
keskeri ema	1,275	0,475-3,420	1,193	0,561-2,538	1,011	0,449-2,280	,596	0,164-2,161
kutse-või lõpetamata kõrg ema	,699	0,193-2,528	1,445	0,652-3,204	,518	0,187-1,434	,501	0,093-2,711
taust: kõrgharidus ema								
puudub vastus isa haridus	3,416*	0,925-12,612	2,264	0,819-6,257	1,402	0,417-4,814	2,460	0,439-13,792

alg-või keskkool isa	2,366*	0,858-7,678	1,522	0,641-3,612	1,162	0,446-3,027	2,065	0,599-7,117
keskeri isa	,882	0,291-2,669	1,095	0,514-2,335	1,179	0,506-2,751	,747	0,180-3,097
kutse-või lõpetamata kõrg isa	1,045	0,298-3,665	1,919	0,846-4,354	1,746	0,696-4,380	1,037	0,229-4,705
taust: kõrgharidus isa								

p<0,1* p<0,05** p<0,001***

Tabel 24. Teine mudel: indiviidi ja pere tegurid soo (poisid ja tüdrukud) lõikes

	väga ebaregulaarne		ebaregulaarne hommikusöök		ebaregulaarne õhtusöök		ebaregulaarne lõunasöök	
	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik	Riskisuhe	Usaldusvahemik
poiss								
tervis väga hea	0,134**	0,026-0,706	0,192**	0,106-0,805	,889	0,304-2,602	,705	0,160-3,105
tervis üsna hea	,928	0,380-2,269	,963	0,463-2,000	1,842	0,754-4,500	2,496	0,837-7,446
taust: tervis kuidas kunagi								
muu perevorm	,709	0,243-2,068	2,933**	1,420-6,059	1,122	0,497-2,537	1,697	0,588-4,895
üksikvanem	,817	0,316-2,115	1,426	0,689-2,951	,905	0,406-2,015	2,270	0,814-6,335
taust: tuumikpere								
majanudlik olukord: vaesed	1,264	0,252-6,352	1,271	0,333-4,855	1,270	0,331-4,866	5,520*	0,876-34,772
majanduslik olukord: keskmised	,756	0,310-1,847	0,541*	0,284-1,031	0,539*	0,266-1,090	3,298*	0,858-12,671
taust: majanduslik olukord jõukad								
alg-või keskkool ema	3,400**	1,145-10,093	2,939**	1,210-7,135	1,108	0,423-2,907	,543	0,154-1,915
keskeri ema	1,251	0,377-4,150	1,282	0,519-3,164	1,077	0,419-2,765	,396	0,109-1,439
kutse-või lõpetamata kõrg ema	1,727	0,565-5,280	1,758	0,746-4,143	,474	0,159-1,414	0,191*	0,036-1,024
taust: kõrgharidus ema								
puudub vastus isa haridus	3,374*	0,924-12,325	1,286	0,423-3,911	1,640	0,504-5,338	1,709	0,354-8,250
alg-või keskkool isa	,783	0,222-2,765	,672	0,246-1,837	1,041	0,378-2,864	3,583*	0,923-13,909
keskeri isa	1,016	0,330-3,129	,692	0,289-1,654	,639	0,236-1,730	1,264	0,304-5,259

kutse-või lõpetamata kõrg isa	1,276	0,315-5,167	3,791**	1,533-9,375	1,588	0,553-4,558	3,378*	0,802-14,226
taust: kõrgharidus isa								
2001.aasta	1,545	0,709-3,365	0,414**	0,216-0,792	2,698**	1,393-5,227	7,637***	2,590-22,517
taust: 2007.aasta								
tüdruk								
tervis väga hea	0,172**	0,056-0,530	0,350**	0,140-0,879	0,465*	0,205-1,056	0,207**	0,060-0,715
tervis üsna hea	,798	0,388-1,639	1,362	0,689-2,692	1,413	0,749-2,666	1,467	0,694-3,100
taust: tervis kuidas kunagi								
muu perevorm	1,868	0,838-4,164	2,412**	1,159-5,021	1,777	0,894-3,534	,771	0,312-1,905
üksikvanem	,771	0,308-1,925	1,283	0,569-2,894	,811	0,380-1,729	,769	0,306-1,932
taust: tuumikpere								
majanduslik olukord: vaesed	1,336	0,158-11,268	,864	0,122-6,113	3,187	0,609-16,667	7,160**	1,193-42,959
majanduslik olukord: keskmised	1,413	0,653-3,055	0,508**	0,266-0,970	,732	0,396-1,355	1,609	0,715-3,624
taust: majanduslik olukord jõukad								
alg-või keskkool ema	1,362	0,452-4,105	2,933**	1,062-8,097	1,913	0,729-5,021	1,327	0,425-4,142
keskeri ema	1,107	0,433-2,832	1,079	0,444-2,627	1,134	0,512-2,512	,742	0,274-2,015
kutse-või lõpetamata kõrg ema	,418	0,139-1,260	,600	0,224-1,609	0,402*	0,161-1,003	,440	0,142-1,360
taust: kõrgharidus ema								
puudub vastus isa haridus	3,707	0,754-18,218	3,816*	0,858-16,967	2,673	0,601-11,898	5,110**	1,034-25,260
alg-või keskkool isa	,765	0,282-2,077	,476	0,182-1,244	0,456*	0,187-1,112	,574	0,205-1,608
keskeri isa	,602	0,209-1,737	1,193	0,472-3,017	1,241	0,525-2,930	,447	0,144-1,383
kutse-või lõpetamata kõrg isa	,648	0,202-2,076	,528	0,172-1,616	1,320	0,524-3,321	,421	0,119-1,483
taust: kõrgharidus isa								
2001.aasta	1,699	0,863-3,348	,686	0,364-1,290	1,516	0,854-2,692	2,055**	1,013-4,168
taust: 2007.aasta								

p<0,1* p<0,05** p<0,001***

Tabel 25. Teise mudeli seoste koondkirjeldus: Risk süüa ebaregulaarselt võrreldes regulaarselt söömise

Väga ebaregulaarne söömine (puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord)					
	üld	2001	2007	Poiss	Tüdruk
Tervis (taust: kuidas kunagi)	Kuidas kunagi tervisega 5,1 korda suurem (vrd väga hea)	Kuidas kunagi tervisega 3,2 korda suurem (vrd vh)	Kuidas kunagi tervisega 12,5 korda suurem (vrd vh)	Kuidas kunagi tervisega 7,4 korda suurem (vrd vh)	Kuidas kunagi tervisega 5,8 korda suurem (vrd vh)
Perevorm (taust: tuumikpere)					
Majanduslik olukord (taust: jõukad)					
Ema haridus (taust: kõrgharidus)	Madalama haridusega emaga 2 korda suurem	Madalama haridusega emaga 4,8 korda suurem		Madalama haridusega emaga 3,4 korda suurem	
Isa haridus (taust: kõrgharidus)	Isa kohta info puudumisel 3 korda suurem	Kõrgharidusega isaga 4,9 korda suurem (vrd madalama h)	Isa kohta info puudumisel 3,4 korda; madalama haridusega isaga 2,6 korda suurem	Isa kohta info puudumisel 3,4 korda suurem	
Sugu (taust: poiss)	Tüdrukutel 2,4 korda suurem	Tüdrukutel 2,7 korda suurem	Tüdrukutel 2,1 korda suurem		
Aasta (taust: 2007)	2001.aastal 1,6 korda suurem				

Ebaregulaarne hommikusöök hommikusöök (mõnikord+ei söö), lõuna-õhtu alati+mõnikord					
	üld	2001	2007	Poiss	Tüdruk
Tervis (taust: kuidas kunagi)	Kuidas kunagi 2,9 korda suurem (vrd vh)		Kuidas kunagi 3,4 korda suurem (vrd vh)	Kuidas kunagi 3,4 korda suurem (vrd vh)	Kuidas kunagi 2,9 korda suurem (vrd vh)
Perevorm (taust: tuumikpere)	Muu perevorm 2,5 korda suurem	Muu perevorm 2,2 korda suurem	Muu perevorm 2,9 korda suurem	Muu perevorm 2,9 korda suurem	Muu perevorm 2,4 korda suurem
Majanduslik olukord (taust: jõukad)	Jõukamatel 2.korda suurem (vrd keskmistega)	Jõukamatel 2,6 korda suurem (vrd keskmistega)	Jõukamatel 1,9 korda suurem (vrd keskmistega)	Jõukamatel 1,8 korda suurem (vrd keskmistega)	Jõukamatel 1,9 korda suurem (vrd keskmistega)
Ema haridus (taust: kõrgharidus)	Madalama haridusega emaga 2,9 korda suurem	Madalama haridusega emaga 9,1 korda suurem		Madalama haridusega emaga 2,9 korda suurem	Madalama h emaga 2,9 korda suurem
Isa haridus (taust: kõrgharidus)	Kutse/lõpetamata kõrgharidusega isaga 1,8 korda suurem	Madalama haridusega isaga 8,8 korda suurem		Kutse/lõpetamata kõrgharidusega 3,8 korda suurem	Isa kohta info puudumisel 3,8 korda suurem
Sugu (taust: poiss)	Tüdrukutel 1,5 korda suurem	Tüdrukutel 2,2 korda suurem			
Aasta (taust: 2007)	2007.aastal 1,7 korda suurem (vrd 2001.aasta)			2007.aastal 2,5 korda suurem (vrd 2001.aasta)	

Ebaregulaarne õhtusöök lõuna-õhtu mõnikord+ei söö, alati hommikusöök					
	üld	2001	2007	Poiss	Tüdruk
Tervis	Kuidas kunagi 1,9	Kuidas			Kuidas kunagi 2,2

(taust: kuidas kunagi)	korda suurem (vrd vh)	kunagi (vrd vh) 2,2 korda suurem; üsna hea 1,9 korda suurem (vrd kuidas kunagi)			korda suurem (vrd vh)
Perevorm (taust: tuumikpere)			Muu perevorm 2,7 korda		
Majanduslik olukord (taust: jõukad)	Jõukamatel 1,5 korda suurem (vrd kesk)	Jõukamatel 1,8 korda suurem (vrd kesk)		Jõukamatel 1,8 korda suurem (vrd kesk)	
Ema haridus (taust: kõrgharidus)	Ema kohta info puudumisel 10,2 korda suurem; Kõrgharidusega emaga 2 korda suurem (vrd kutse/lõpetamata kõrgharidus)	Madalama haridusega emaga 4,1 korda			Kõrgharidusega emaga 2,5 korda suurem (vrd kutse/lõpetamata kõrgharidus)
Isa haridus (taust: kõrgharidus)		Madalama haridusega isaga 3,7 korda			Kõrgharidusega isa 2,2 korda suurem (vrd madalama haridusega isaga)
Sugu (taust: poiss)	Tüdrukutel 3,3 korda suurem	Tüdrukud 2,8 korda suurem	Tüdrukutel 3,7 korda suurem		
Aasta (taust: 2007)	2001.aastal 1,9 korda suurem			2001.aastal 2,7 korda suurem	

Ebaregulaarne lõunasöök ei söö lõunasööki, hommik-õhtu alati+mõnikord					
	üld	2001	2007	Poiss	Tüdruk
Tervis (taust: kuidas kunagi)	Kuidas kunagi 2,7 korda suurem (vrd vh)	Üsna hea 2,3 korda suurem	Kuidas kunagi 4,1 korda suurem (vrd vh)		Kuidas kunagi 4,8 korda suurem (vrd vh)
Perevorm (taust: tuumikpere)					
Majanduslik olukord (taust: jõukad)	Vaesematel 4,8 korda suurem	Vaesematel 3,9 korda suurem		Vaesematel 5,5 korda suurem; keskmistel 3,3 korda suurem	Vaesematel 7,2 korda suurem
Ema haridus (taust: kõrgharidus)	Kõrgharidusega emaga 2,5 korda suurem (vrd kutse/lõpetamata kõrgharidus)			Kõrgharidusega emaga 5,2 korda (vrd kutse/lõpetamata kõrgharidus)	
Isa haridus (taust: kõrgharidus)	Kõrgharidusega isaga 2,2 korda suurem (vrd keskeriharidus)	Kõrgharidusega 2,8 korda suurem (vrd keskeriharidus)		Madalama haridusega isaga 3,6 korda suurem; keskeriharidusega isaga 3,4 korda suurem	Isa kohta info puudumisel 5,1 korda suurem
Sugu (taust: poiss)	Tüdrukutel 3,5 korda suurem	Tüdrukutel 2,6 korda suurem	Tüdrukutel 6,9 korda suurem		
Aasta (taust: 2007)	2001.aastal 3,3 korda suurem			2001.aastal 7,6 korda suurem	2001.aastal 2,1 korda suurem

Tabel 26. Kolmanda mudeli: individid, pere ja peresuhted: olulisusnäitajad

	χ^2	Vabadusastmete arv	Olulisustõenäosus
Suhted: lähedus	15,803	4	,003
Tervise hinnang	30,465	8	,000
Sugu	34,543	4	,000
Perevorm	14,765	8	,064
Majandusliku olukorra hinnang	29,738	8	,000
Ema haridus	25,011	12	,015
Isa haridus	29,372	16	,022
Ankeedi aasta	39,486	4	,000
Nagelkerke	,276		

Tabel 27. Kolmas mudel: indiviidi, pere ja peresuhte tegurid: riskisuhe ja statistiline olulisus

	puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord	ebaregulaarne (mõnikord+ei söö) hommikusöök, lõuna-õhtu alati+mõnikord	alati hommikusöök, lõuna-õhtu mõnikord+ei söö	ei söö lõunasööki, hommik-õhtu alati+mõnikord
suhted: lähedus	,949***	,981	,990	,983
tervis kuidas kunagi	4,090**	2,624**	1,545	3,262**
tervis üsna hea	4,705**	3,623***	2,362**	5,292**
<i>taust: tervis väga hea</i>				
poiss	,399**	,590**	,306***	,312***
<i>taust: tüdruk</i>				
muu perevorm	1,100	2,200**	1,571*	1,106
üksikvanem	,547	1,282	,947	1,083
<i>taust: tuumikpere</i>				
majanduslik olukord vaesed/vaesuse äärel	1,033	1,859	3,309**	2,250
majanduslik rikkad/hästitoimetulevad olukord	,923	1,983**	1,549*	,511*
<i>taust: majanduslik olukord ei rikkad ega vaesed</i>				
ema haridus kõrgharidus	,431*	,303**	,505*	,824
ema haridus keskeriharidus	,484*	,321**	,552*	,573
ema haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	,376**	,375**	,260**	,353**

<i>taust: ema haridus keskharidus</i>				
isa haridus puudu	4,750**	3,097**	3,624**	3,300**
isa haridus kõrgharidus	1,698	1,602	1,882*	1,024
isa haridus keskeriharidus	,937	1,605	1,735	,507
isa haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	1,232	2,714**	2,830**	1,037
<i>taust: isa haridus keskharidus</i>				
ankeedi aasta 2001.	2,145**	,712	2,018**	3,391***
<i>taust: ankeedi aasta 2007.</i>				

p<0,1* p<0,05** p<0,001***

Tabel 28. Kolmas mudel: indiviidi, pere ja peresuhete tegurid: riskisuhe, statistiline olulisus 2001. ja 2007. aastate lõikes

	puudu/kaks korda ei söö/kolm korda mõnikord	ebaregulaarne (mõnikord+ei söö) hommikusöök, lõuna-õhtu alati+mõnikord	alati hommikusöök, lõuna-õhtu mõnikord+ei söö	ei söö lõunasööki, hommik-õhtu alati+mõnikord
	2001			
suhted: lähedus	,946**	1,003	0,994	0,993
tervis kuidas kunagi	2,69	3,301*	2,015	3,055*
tervis üsna hea	4,008**	4,943**	3,587**	6,491**
<i>taust: tervis väga hea</i>				
poiss	,321**	,449*	,394**	,403**
<i>taust: tüdruk</i>				
muu perevorm	1,306	1,888	0,985	1,128
üksikvanem	0,476	1,374	0,758	1,362
<i>taust: tuumikpere</i>				
majanduslik olukord vaesed/vaesuse äärel	1,007	2,242	3,536**	2,26
majanduslik olukord rikkad/hästitoimetulevad	0,929	2,252*	1,836	0,504
<i>taust: majanduslik olukord ei rikkad ega vaesed</i>				
ema haridus kõrgharidus	,172**	,091***	,174**	0,434
ema haridus keskeriharidus	,357*	,167**	,312**	0,482
ema haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	,158**	,083***	,091***	,176**
<i>taust: ema haridus keskharidus</i>				

isa haridus puudu	14,756**	12,317**	16,244**	10,218**
isa haridus kõrgharidus	8,278**	8,637**	5,267**	2,884*
isa haridus keskeriharidus	2,17	4,667**	3,430**	0,903
isa haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	3,601	13,191***	6,836**	2,646
<i>taust: isa haridus keskharidus</i>				
2007				
suhted: lähedus	,947**	,952**	0,981	0,959
tervis kuidas kunagi	6,914**	2,275	1,521	4,933*
tervis üsna hea	6,164**	3,036**	1,877	5,106**
<i>taust: tervis väga hea</i>				
poiss	,499*	0,652	,228***	,131***
<i>taust: tüdruk</i>				
muu perevorm	0,736	2,448**	2,471**	0,726
üksikvanem	0,553	1,093	0,969	0,388
<i>taust: tuumikpere</i>				
majanduslik olukord vaesed/vaesuse äärel	1,582	3,306	9,956*	6,172
majanduslik olukord rikkad/hästitoimetulevad	0,985	2,119**	1,609	0,712
<i>taust: majanduslik olukord ei rikkad ega vaesed</i>				
ema haridus kõrgharidus	0,654	0,572	1,2	0,889
ema haridus keskeriharidus	0,645	0,526	1,028	0,511
ema haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	0,589	0,928	0,693	0,541
<i>taust: ema haridus keskharidus</i>				
isa haridus puudu	1,94	1,23	1,085	1,434
isa haridus kõrgharidus	0,425	0,559	0,921	0,432
isa haridus keskeriharidus	0,367	0,731	1,129	0,355
isa haridus kutse/lõpetamata kõrgharidus	0,458	0,999	1,531	0,422
<i>taust: isa haridus keskharidus</i>				

p<0,1* p<0,05** p<0,001***

Tabel 29. Mudel indiviidi tegurite ja isa ametiga

	väga ebaregulaarne			ebaregulaarne hommikusöök			ebaregulaarne õhtusöök			ebaregulaarne lõunasöök		
	Riskis uhe	Usalduspiirid		Riskis uhe	Usalduspiirid		Riskis uhe	Usalduspiirid		Riskis uhe	Usalduspiirid	
		Alumine	Ülemine		Alumine	Ülemine		Alumine	Ülemine		Alumine	Ülemine
tervis väga hea	0,203 ***	,087	,475	0,368 **	,198	,685	0,556 *	,307	1,008		,157	,870
tervis üsna hea		,522	1,507		,738	1,881		,847	2,173		,836	2,631
taust: tervis kuidas kunagi												
poiss	0,445 **	,274	,724		,483	1,071	0,331 ***	,221	,495	0,336 ***	,201	,559
taust: tüdruk												
2001.aasta	1,525 *	,946	2,460	0,511 **	,337	,772	1,828 **	1,229	2,718	3,329 ***	1,970	5,627
taust: 2007.aasta												
isa amet puudu		,879	3,397	1,928 **	1,094	3,400		,638	1,853		,611	2,194
liht-või oskustööline		,650	2,539		,846	2,605		,378	1,128	0,551 *	,275	1,104
keskastmespetsialist		,310	1,773		,466	1,760		,428	1,492		,235	1,287
taust: juht-või tippspetsialist												

Lihtlitsents

Mina, Karin Jõers-Türn,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Teismeliste söömisregulaarsust mõjutavad perekonna tegurid“

mille juhendaja on Kairi Kasearu

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 01.06.2015